

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2011

Martina Koptová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav jižní a centrální Asie

diplomová práce

Frazeologie romštiny ve vybraných textech

Romany phraseology in chosen texts

Martina Koptová

Praha 2011

Vedoucí práce: PhDr. Jan Červenka, Ph.D.

Pod'akovanie

Ďakujem vedúcemu práce, PhDr. Janovi Červenkovi Ph.D., za odborné vedenie tejto práce, za cenné rady a pripomienky .

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

Košice, dne 1.září 2011

.....

podpis

ABSTRAKT

Práca popisuje charakter frazeológie tzv. slovenskej rómčiny v rámci vybraných literárnych textov a na základe tohto popisu sa pokúša odpovedať na základné otázky frazeológie rómčiny. Problematizované sú hlavne nasledujúce okruhy: identifikácia frazeologizmov, popis vlastností, kategorizovanie, problematika prekladu a určenie vitality frazeologizmov. Práca sa opiera o teoretické východiská popredných slovenských a českých jazykovedcov, ktoré sú zahrnuté v prvej časti. Druhá časť práce sa venuje deleniu a popisu excerpovaných frazeologizmov. K jednotlivým frazeologizmom sú uvádzané nasledujúce informácie: význam, príklady použitia, varianty, synonymá, antonymá, slovenské a české frazeologické ekvivalenty. Práca overuje znalosť a živosť excerpovaných frazeologizmov z literatúry porovnaním výskytu skúmaných frazeologizmov v reči rodených hovorcov a tiež pomocou dotazníkového prieskumu, ktorému je venovaný tretí oddiel. Ťažiskom práce sú autentické príklady použitia jednotlivých frazeologizmov v literatúre i v reči, ktoré by sa dali použiť pri zostavovaní frazeologického slovníka.

Kľúčové slová: frazeológia, frazeologizmy, rómsky jazyk, rómska literatúra, kategorizovanie frazeologizmov, identifikácia frazeologizmov, preklad frazeologizmov, určenie vitality frazeologizmov

ABSTRACT

The work describes the character of phraseology of the so-called Slovak Romani in the selected literary texts and in the light of this description, tries to find answers to the basic problems of Romani phraseology. Special attention is paid primarily to the following fields: identification of phraseologisms, description of properties, categorization, problems with translation, and specification of the vitality of phraseologisms. The work is based on theoretical conclusions made by prominent Slovak and Czech linguists found in its first part. The second part of the work is dedicated to the classification and description of excerpted phraseologisms. Each phraseologism is fitted with the following information: meaning, examples of application, variants, synonyms, antonyms, and Slovak and Czech phraseological equivalents. The work tests how well-known and lively the phraseologies excerpted from literature are by comparing their frequency of occurrence in the language of native speakers and by questionnaire research found in the third part. The focal point of the work is

represented by authentic examples of how each phraseologism is used both in literature and colloquial Romani. These later may be used for compilation of a phraseological dictionary.

Keywords: phraseologism, phraseologisms, Romani language, Romani literature, categorization of phraseologisms, identification of phraseologisms, translation of phraseologisms, specification of the vitality of phraseologisms

Obsah

0. Úvod.....	9
1. Frazeologická teória.....	17
1.1. Frazeológia a jej zaradenie do systému jazyka.....	17
1.2. Vymedzenie pojmov frazeologizmus a idióm.....	17
1.3. Identifikácia frazeologizmov na základe ich vlastností.....	18
1.3.1. Vlastnosti so všeobecnou platnosťou.....	18
1.3.1.1. Ustálenosť a variantnosť.....	19
1.3.1.2. Anomálnosť.....	21
1.3.2. Vlastnosti, ktoré nemajú všeobecnú platnosť.....	21
1.3.2.1. Nerozložiteľnosť významu.....	21
1.3.2.2. Obraznosť.....	22
1.3.2.3. Expresívnosť.....	23
1.3.2.4. Ďalšie vlastnosti.....	23
1.4. Triedenie frazeologizmov.....	24
2. Prieskum frazeológie v excerpovanej rómskej literatúre.....	27
2.1. Zdroje excerpacie frazeologizmov.....	27
2.1.1. Literárne texty.....	27
2.1.2. Prepisy nahrávok.....	30
2.2. Metódy použité pri výbere, popise a kategorizácii excerpovaných frazeologizmov.....	31
2.3. Popis excerpovaných frazeologizmov.....	32
2.3.1. Frázy.....	32
2.3.2. Frazeologické zvraty.....	36
2.3.3. Ustálené prirovnania.....	60
2.3.4. Frazeologické výrazy/úslovnia.....	70
3. Dotazníkový prieskum frazeologickej lexiky.....	77
3.1. Ciele dotazníkového prieskumu.....	77
3.2. Výber frazeologizmov zaradených do dotazníka.....	77
3.3. Charakter dotazníka.....	78
3.4. Respondenti.....	78
3.5. Význam, výskyt a výsledky dotazníkového prieskumu jednotlivých frazeologizmov.....	80
3.5.1. Úloha 1.....	80
3.5.2. Úloha 2.....	94

3.5.3. Úloha 3.....	99
3.5.4. Úloha 4.....	101
3.5.5. Úloha 5.....	105
4. Závěr.....	107
Použitá literatúra.....	116
Príloha.....	118
Dotazník.....	118

0. Úvod

Vo svojej diplomovej práci som sa rozhodla zaoberať frazeológiou tzv. slovenskej rómčiny¹ (ďalej uvádzam len rómčina). K záujmu o túto oblasť ma priviedla snaha o lepšie uchopenie rómskeho jazyka ako i fakt, že táto oblasť jazyka je takmer neprebádaná s čím súvisí i neexistencia frazeologického slovníka rómčiny. Potreba takéhoto slovníka sa ukazuje najmä v kontexte nedávnej štandardizácie rómskeho jazyka na Slovensku.² Oficiálna deklarácia o štandardizácii jazyka umožňuje s podporou štátu zrealizovať nevyhnutné kroky prispievajúce k zlepšeniu vzdelanosti Rómov na Slovensku, akými sú napr. aj jazykovedný výskum jednotlivých regionálnych variet rómskeho jazyka, tiež publikovanie a vydávanie lingvistickej odbornej literatúry vrátane učebníc rómskeho jazyka či špeciálnych učebníc pre jednotlivé predmety potrebné napr. pri budovaní rómskeho národnostného školstva. Podpora užívania jazyka je spojená s aktívnym rozvojom jazyka, s potrebou prípravy a spracovania základnej lingvistickej literatúry, súčasťou ktorej by mal byť aj rómsky frazeologický slovník. Ten je potrebný najmä pre žiakov, učiteľov, publicistov, prekladateľov a všetkých, ktorí s rómčinou pracujú, osvojujú si ju a chcú si rozšíriť slovnú zásobu. Na to, aby mohol takýto slovník vzniknúť, je potrebné zmapovať, zhromaždiť, roztriediť a popísať frazeológiu rómskeho jazyka. Hlavným cieľom predkladanej diplomovej práce je načrtnúť úvod do frazeologickej problematiky rómčiny v rámci literárnych textov. Frazeologický materiál získaný z týchto textov sa v práci snažím utriediť a analyzovať tak, aby boli poskytnuté všetky informácie, ktoré by mohol obsahovať daný frazeologizmus spracovaný ako slovníkové heslo - význam daného frazeologizmu, príklady použitia, varianty, synonymné výrazy, antonymné výrazy, slovenské a české³ frazeologické ekvivalenty.

Frazeológiu rómčiny môžeme nájsť čiastočne spracovanú v slovníkoch a učebniciach. Najviac priestoru bolo v minulosti poskytnutého prísloviám a porekadlám, a to ich zberu,

---

¹ Ide o najrozšírenejší dialekt rómčiny užívaný na Slovensku i v Čechách. (okrem neho sa na tomto území ešte užívajú prevažne tzv. maďarská rómčina a olašská rómčina) Tento dialekt patrí do severocentrálnej skupiny (bližšie o delení do nárečových skupín napr. Elšík, 2003) Slovenská rómčina má svoju východoslovenskú, stredoslovenskú a západoslovenskú varietu. Toto delenie je však relatívne – „Ve skutečnosti se jedná o poměrně plynulé nářeční kontinuum s množstvím lokálních variet.“ (Bořkovicová, 2006) Keďže je však takéto delenie v romistickej jazykovede zaužívané, rozhodla som sa ho v práci užívať aj ja.

² V roku 2008 došlo na Slovensku k oficiálnej štandardizácii rómskeho jazyka, podpísaním deklarácie sa predstavitelia Rómov na Slovensku zaviazali uznávať východoslovenskú podobu severocentrálneho dialektu rómčiny ako základ spisovného rómskeho jazyka a vyhlásili, že ju budú v tejto podobe rešpektovať.

³ Väčšina textov je písaných v rómsko-českej verzii.

ktorý bol súčasťou národopisného skúmania Rómov. Teoreticky sa rómskou frazeológiou zaoberali bádatelia len okrajovo, systematické spracovanie frazeológie rómčiny stále chýba.

Medzi najvýznamnejších zberateľov rómskej frazeológie u nás patrí popredná česká romistka Milena Hübschmannová a okruh jej spolupracovníkov. Bohatý frazeologický materiál, ktorý sa im podarilo zozbierať je obsiahnutý najmä v rómsko-českom a česko-rómskom slovníku⁴, ktorý však nie je frazeologickým slovníkom. Frazeológia je tu roztrúsená v jednotlivých slovníkových heslách. Keďže sa slovník snaží jednotlivé výrazy podať v obsahovej i funkčnej úplnosti, jednotlivé heslá sú doplnené nielen ukážkami z hovorovej reči ale aj príkladmi zo slovesného umenia Rómov⁵, práve tu sa uplatňujú rôzne frazeologické spojenia. Tam, kde je to potrebné, slovník uvádza aj etnologickú poznámku. Frazeologizmy sú prekladané do češtiny pomocou výstižných českých frazeologických ekvivalentov. Tam, kde je text nepriehľadný, je uvedený aj doslovný preklad. Slovník uvádza aj štylistické konotácie frazeologizmov. Slovník som pri písaní práce využívala najmä ako zdroj informácií o gramatickom charaktere a spájateľnosti skúmaných frazeologizmov.

Najsystematickejšie sa doposiaľ frazeológii severocentrálneho dialektu rómčiny venovala učebnica *Romaňi čhib*⁶. Je rozdelená do tridsiatich piatich samostatných lekcí. Každá lekcia je rozdelená na päť častí: úvodný text/angluno vakeriben, slovíčka a frázy/lava, frazi the phenibena, gramatika/gramatika, úlohy a cvičenia/aven ajse lache u keren kola bu'ora, na záver/pro agor. Frazeologizmy sa objavujú vo všetkých týchto častiach. V úvodnom texte sa užívateľ učebnice s frazeologizmom zoznámi, frazeologizmus je tak zasadený do kontextu, následne je frazeologizmus preložený a vysvetlený v časti „slovíčka a frázy“, napr. vo štvrtej lekcii sa v úvodnom texte vyskytuje prirovnanie „Parňi sar papin!“⁷ (s.28), následne je tu vysvetlený význam a sociokultúrny pôvod tohto prirovnania. Najviac frazeologizmov sa vyskytuje práve v časti „slovíčka a frázy“. Nájde tu rôzne druhy frazeologizmov, najčastejšie sú to prirovnania (te rovel sar brišind⁸, te phurdel sar pišot⁹), frazeologické výrazy (pro phure berša¹⁰, opre/upre tele¹¹) a frazeologické zvraty (te čhinel pa'iv¹², te chal bokh¹³).

---

⁴ Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A., Rómsko český, česko rómský kapesní slovník, Fortuna, Praha 2001

⁵ Výrazy použité v literárnej tvorbe rómskych autorov sú označené samostatnou skratkou „lit.“.

⁶ Šebková, H., Žlnajová, E., Romaňi čhib – učebnica rómčiny (severocentrálny dialekt), BOHEMIA KONTAKT, Košice 2002

⁷ preklad: Biela ako hus.

⁸ preklad uvedený v učebnici: usedavo plakať, heslo: brišind, lekcia 9, s. 70

⁹ preklad uvedený v učebnici: fučať, dychčať ako mech (lokomotíva...), lekcia 9, s. 71

¹⁰ preklad uvedený v učebnici: na staré kolená, lekcia 7, s. 54

Pre väčšiu názornosť sú niektoré frazeologizmy znázornené aj ilustráciou, napr. „baro šero“¹⁴ a „te sovel pindral“¹⁵. V gramatickej časti sa vyskytujú frazeologizmy, na ktorých sa vysvetľujú gramatické javy, napr. užitie akuzatívu vo väzbe vyjadrujúcej pojem „mat“ je ilustrované na prísloví „Kas hin kher, hin les ča jekh, kas kher nane, hin les šel.“¹⁶ V dvadsiatej deviatej lekcii sú uvedené rôzne frazeologické obraty, v ktorých sa vyskytuje lokatív, napr. spojenie „te džal romeste“¹⁷. V časti „úlohy a cvičenia“ sa frazeologizmy nachádzajú v cvičeniach overujúcich gramatické znalosti ale aj v cvičeniach prekladových, napr. v dvadsiatej lekcii má užívateľ učebnice preložiť z rómčiny do slovenčiny niekoľko „romano god'aver lav“, teda prísloví. Takéto cvičenia overujú, či užívateľ učebnice frazeologizmom porozumel a či dokáže vhodne nahradiť rómske príslovie slovenským alebo naopak. V časti nazvanej „na záver“ sa tiež vyskytujú úlohy na preklad a výklad prísloví. V tejto časti sa však nachádzajú aj veľmi stručné články informujúce o niektorých častiach rómskej frazeológie, napr. článok o povahe rómskych prísloví (s.116), článok o pozdravných, blahoprajných a hanlivých formulách (s.137). V učebnici môžeme nájsť aj typické formuly užívané v slovesnom folklóre, a to v rómskych hádankách (s.111) a rozprávkach (s.89). Nedá sa poprieť, že v tejto učebnici je frazeológii venovaný značný priestor, avšak v medziach jazykovej učebnice, ide teda len o zoznámenie sa s touto časťou lexiky, učebnica v informovaní o frazeológii nejde príliš do hĺbky. Učebnica mi poslúžila ako zdroj základného vhl'adu do frazeológie rómčiny.

Frazeológii je čiastočne venovaný priestor aj v učebnici *Romaňi čhib – učebnica rómskeho jazyka*¹⁸. Ide o učebnicu severocentrálneho dialektu rómčiny určenú pre stredné školy.¹⁹ Obsahuje desať lekcii, každá má jeden tematický okruh (napr. rodina, škola, bývanie...) a gramatický prehľad. Príslovia týkajúce sa určitého tematického okruhu (napr. lekcia o bývaní, s.26) sú uvedené nadpisom, napr. „God'aver lava“ (s. 26), alebo „God'aver

---

¹¹ preklad uvedený v učebnici: hore-dolu, sem a tam, lekcia 8, s. 62

¹²preklad uvedený v učebnici: uraziť (niekoho), lekcia 22, s. 159

¹³ preklad uvedený v učebnici: trpieť hladom, lekcia 12, s. 92

¹⁴ preklad uvedený v učebnici: veľká hlava, (prenes.) starosta, šéf, lekcia 3, s. 23

¹⁵ preklad uvedený v učebnici: spať nohami oproti sebe, lekcia 19, s.141

¹⁶ vlastný preklad: Ten kto má dom, má len jeden domov, kto dom nemá, má domovov sto., lekcia 14, s. 109

¹⁷preklad uvedený v učebnici: vydať sa, lekcia 26, s.194

¹⁸ Gašparová, E., Koptová, A., Lukáčová, I., *Romaňi čhib – učebnia rómskeho jazyka*, Štátny pedagogický ústav, Bratislava 2007

¹⁹ S touto učebnicou pracujú v škole žiaci, ktorí boli zaradení do dotazníkového výskumu v poslednej časti práce ako skupina označená „gymnazisti“.

lava phure Romendar“ (s.73) ale nie sú preložené do slovenčiny ani vysvetlené. Príslovie „God'aver lav mol buter sar love.“ (s.12) nachádzajúce sa v prvej lekcii je uvedené bez akéhokoľvek kontextu, skôr ako viac menej voľná ilustrácia ku štvrtému cvičeniu, kde majú študenti tvoriť slová. Tak je to aj na iných miestach, kde sú síce príslovia graficky samostatne vyčlenené, ale nie sú nijako špeciálne uvedené a komentované (napr. s.64, s.81). Príslovia sa vyskytujú aj v cvičeniach na preklad (napr. s.79). Za literárnymi článkami nasledujú otázky zisťujúce porozumenie textu, tieto otázky sa vzťahujú aj na príslovia - užívateľ učebnice je vyzvaný, aby vlastnými slovami dané spojenie vysvetlil (napr. s. 29, s.70). Príslovia sú tu označované ako „pneňbena“ alebo „god'aver lava“. Každá lekcia obsahuje zoznam slovíčiek a fráz, ktoré sú v nej použité, frázy sú tu preložené, ale nepopísané z hľadiska významu, použitia a v prípade potreby doslovného prekladu, napr. ku spojeniu „e god'i ge'la pro paňi“ je uvedený iba preklad „zbláznit' sa“ (s.78). Ako z charakteru učebnice určenej pre stredné školy vyplýva, je na učiteľovi, aby na príslovia a ostatné frazeologizmy upozornil a vysvetlil ich. Učebnica nie je vhodná pre samoukov a úplných začiatčníkov. Neobsahuje žiadne teoretické články o frazeológii.

V minulosti sa sústredil frazeologický záujem najmä na zber prísloví, o tomto pojednáva Hübschmanová v článku *Jak jsme sbírali romská přísloví*²⁰. Popisuje tu akým spôsobom získavala jazykový materiál od rodených hovorcov a tiež aké ťažkosti sa vyskytli pri zbere prísloví - spočiatku priamo žiadala od respondentov, aby jej povedali nejaké rómske príslovie, tí však nerozumeli, o čo sa jedná, prípadne kalkovali príslovia majoritného jazyka. Neskôr sa ukázalo, že príslovia sa objavujú spontánne ako reakcia na konkrétnu situáciu a opakovane sa objavujú v rozprávkach a piesňach. Autorka sa v článku zaoberá aj otázkou pomenovania a vymedzenia pojmu príslovie v rómčine. Za príslovia považuje „*všechny opakované výroky, které zobecňují nějakou životní zkušenost a předávají ji ať v podobě poetické metafor (šukar lav) nebo jako prostý, prozaický návod k chování (lav pre god'i)*“.²¹ Z charakteristiky vyplýva, že autorka pod pojmom príslovie v rómčine chápe aj príslovie aj porekadlo. Rozdiel medzi príslovím a porekadlom odborná literatúra uvádza ako významový. Príslovia sú explicitne poučné, porekadlá nie (pozri Mlacek, 1984, s.126), hranica medzi nimi je však často nejasná a tak ani táto diplomová práca rozdiel medzi nimi nereflektuje. Autorka sa zaoberá aj otázkou pôvodnosti rómskych prísloví – „*Slovenští Romové žijí několik staletí na společném území se Slováky a bezpochyby přejali i řadu slovenských přísloví, která pro ně byla užitečná obsahem,*

---

²⁰ Hübschmannova, M., *Jak jsme sbírali romská přísloví*, in: Neznámi Rómovia, Bratislava 1992

²¹ Hübschmannova, M., *Jak jsme sbírali romská přísloví*, in: Neznámi Rómovia, Bratislava 1992, s. 158

a jejichž formě se nevzpěchovalo romské chápání a estetické cítení.“²² Za typicky rómske považuje autorka také přísloví, ktorými Rómovia hodnotia sami seba, ostaných príslušníkov majority – teda gádžov a vzájomné vzťahy medzi týmito skupinami. (napr. Rom Romestar na čorla. – Róm Róma neokradne., Rom Romeha, gadžo gadžeha. – Róm s Rómom, gádžo s gádžom.) V závere článku autorka uvádza, že významným zdrojom prísloví sa stáva rozvíjajúca sa rómska literatúra, ktorá takto konzervuje prísloví, ktorých osudom by bol inak zánik. Výsledkom zberu prísloví Milenou Hübschmannovou a poslucháčmi kurzov rómčiny na Jazykovej škole v Prahe bolo niekoľko vydaných zbierok. Prvá zbierka rómskych prísloví nazvaná *Romane phenibena* vyšla v roku 1980 v náklade 50 výtlačkov, obsahovala 72 prísloví v rómčine s českým prekladom²³. Nasledoval knižne vydaný zborníček *Lačho lav sar maro – Dobré slovo je jako chleba* (Kulturní dum hlavního města Prahy, 1985), ten obsahuje 478 prísloví. Následne vyšlo rozšírené vydanie s názvom *God'aver lava phure Romendar – Moudrá slova starých Romu* (Apeiron, Praha, 1991), kde pribudlo približne 50 ďalších prísloví. Prísloví a porekadlá sú tu rozdelené podľa tematických okruhov. Každý okruh uvádza jedno charakteristické príslovie, napr. prísloví a porekadlá týkajúce sa viery v Boha – „Savoro pes predžal, ča o Del ačhel.“ (Všetko sa pomínie, iba Boh pretrvá.), tradičnej rómskej veľkorodiny – „Jekh daj, jekh dad, but čhave – oda le Romengeri zor.“ (Jedna matka, jeden otec, mnoho detí – v tom je sila Rómov), vzťahy k hudbe – „Rom ul'ila vonoha andro vast.“ (Róm sa narodil so slákom v ruke) atď. Aj keď je to rozsahom nevel'ká zbierka, chýba tu register, podľa ktorého by sa dali prísloví lepšie vyhľadávať a tiež tu nie je uvedený presný zdroj²⁴. Nie je tu ani rozlíšené, či sa jedná o obecné rozšírené, alebo regionálne príslovie.

Na Slovensku vyšla v roku 2006 zbierka *Rómske piesne a múdre slová*²⁵. Zbierka obsahuje takmer tri stovky prísloví, rozdelená je tematicky do štrnástich kapitol, napr. kapitoly označené *Hriech, Chudoba, Šťastie* atď. V tejto zbierke, tak isto ako v predchádzajúcej, chýba register a zdroj, údaj o mieste výskytu prísloví je uvedený len pri niektorých (napr. Prešov, Zvolenská Slatina atď), pri niektorých prísloviach je uvedené, že sú to prísloví olašské. Mínom tejto zbierky je aj to, že prísloví boli zozbierané v slovenčine, pretože v knihe sa uvádza, že do rómskeho jazyka boli prísloví preložené²⁶, otázne je, či sa to týkalo všetkých prísloví alebo len niektorých.

---

²² Hübschmannova, M., *Jak jsme sbírali romská přísloví*, in: Neznámi Rómovia, Bratislava 1992, s. 159

²³ Tieto prísloví preložil do poľštiny a v roku 1981 vydal Adam Bartosz, riaditeľ okresného múzea v Tarnówe.

²⁴ Na konci publikácie je len neúplný zoznam ľudí, ktorí do zborníčka prispeli.

²⁵ Mrenica, J.B., Botošová, A., *Rómske piesne a múdre slová*, Bratislava 2006

²⁶ Ako prekladateľ je uvedený František Godla.

Na internete sa môžeme stretnúť so zbierkou prísloví *Múdrosti starých Rómov*²⁷, ktorú zozbieral a zostavil Jozef Sabol, pedagóg na bývalom Gádhiho gymnáziu vo Zvolene. Nachádza sa tu vyše päťsto prísloví. Najprv sú príslovia uvedené v slovenčine, potom v rómčine. Príslovia sú radené abecedne, podľa začiatočného písmena prvého slova slovenského príslovia. Autor pri jednotlivých prísloviach taktiež neuvádza zdroj, avšak na konci uvádza pramene, z ktorých čerpal, medzi iným je tam aj vyššie spomínaná učebnica *Romaňi čhib*²⁸, nešpecifikované internetové zdroje a autorov archív.

Zmienky o rómskych prísloviach môžeme nájsť aj u zahraničných autorov, najmä ak ide o učebnice a slovníky. Napr. Ian Hancock, profesor na Texaskej univerzite v Austine, vo svojej monografii *My rómsky národ* (2005) uvádza ako príklad užitia rómskeho jazyka 33 prísloví v olašskom dialekte. Príslovia a porekadlá prekladá a vysvetľuje ich motiváciu. Uvádza, že príslovia sa po rómsky nazývajú „garade lava“, teda „skryté slová“, a to preto, že ich význam nie je vždy jasný. Za povšimnutie stojí, že iní lingvisti (napr. Hübschmannová, 2003, Uhlik, 1983) používajú tento termín²⁹ na označenie iného paremiologického útvaru, a to hádaniek. Významom prísloví sa okrajovo zaoberá aj Ronald Lee, rómsky aktivista a lingvista pôsobiaci v Kanade, v učebnici rómčiny³⁰ *Learn romany, Das-dúma Rromanes* (2005). Príslovia (ako i piesne, básne, hádanky a ľudové historky) tu slúžia ako autentická ukážka jazyka. Autor zachytáva aj niekoľko idiomatických výrazov, ktorých význam vysvetľuje (kapitola *Idiomatic expressions*, s.253), medzi idiomatické výrazy radí napr. spojenie „chal'as peskero maro“³¹. Rade Uhlik, lingvista pochádzajúci zo Sarajeva, v dodatku ku slovníku (Srpskohrvatsko-romsko-engelski rečnik, 1983, s. 471 – 472) stručne spomína rómske príslovie a porekadlá v rámci autentických ukážok ľudovej slovesnosti (radí sem aj hádanky a riekanky). Príslovie označuje v rómčine ako „godjaver svatura“³² alebo „šukar vorbice“³³, porekadlá nazýva „mothovipe“³⁴. Rómske príslovie a v menšej miere i iné druhy rómskej

²⁷ Sabol, J., *Múdrosti starých Rómov – God'aver lava phure Romendar*, 2006, dostupné na:

[http://www.jozefsabol.sk/pedagogovia/sabol/sabol_publicacie_o_romoch/sabol_mudrosti_starych_romov_slov_rom_\(35\).doc](http://www.jozefsabol.sk/pedagogovia/sabol/sabol_publicacie_o_romoch/sabol_mudrosti_starych_romov_slov_rom_(35).doc), (cit. 27. 6. 2011)

²⁸ Šebková, H., Žlnajová, E., *Romaňi čhib – učebnica rómčiny (severocentrálny dialekt)*, BOHEMIA KONTAKT, Košice 2002

²⁹ Užívajú ho v podobe, v akej sa nachádza v dialekte, ktorý popisujú, Hübschmannová používa „garude lava“ a Uhlik „garudipe“.

³⁰ presnejšie kalderaštiny

³¹ v originále, v kalderašskom dialekte : xalyas pêsko manrro; preklad: dojedol svoj chlieb; význam: umrel

³² múdre výroky

³³ pekné slová

³⁴ odvodené od slovesa „mothovel“, čo znamená hovoriť, preklad by mohol byť aj povrávky

frazeológie môžeme nájsť v mnohých ďalších zahraničných publikáciách. Ide však iba o okrajové zmienky a navyše takýto frazeologický materiál pochádza z rôznych dialektov rómčiny, nie zo skúmanej slovenskej rómčiny. Dialektologickým porovnávaním frazeológie by sa mohla venovať samostatná práca.

Cieľom mojej diplomovej práce je otvoriť základné otázky frazeológie rómčiny a pokúsiť sa ich zodpovedať. Doterajšie poznatky tejto zložky rómskeho jazyka ma oprávňujú vysloviť predpoklad, že výskyt, charakter, vlastnosti a funkcie frazeologimov v rómskom jazyku by mali korešpondovať s vlastnosťami a funkciami frazeologizmov vyskytujúcich sa v iných prirodzených jazykoch a keďže sa zatiaľ frazeológiou v rómčine takmer nikto teoreticky nezaoberal, rozhodla som sa pri jej skúmaní vychádzať z východísk popredných slovenských a českých jazykovedcov zaoberajúcich sa frazeológiou. Prvá časť práce je preto venovaná zoznámeniu sa s touto teóriou. Podrobnejšie sú tu rozobraté jednotlivé vlastnosti frazeologizmov, pomocou ktorých som frazeologizmy v textoch identifikovala. Tento oddiel tiež uvádza možné prístupy delenia frazeologizmov. Za najvhodnejšie primárne delenie excerpovaných frazeologizmov som v práci zvolila konštrukčného triedenie, tak ako ho uvádza slovenský jazykovedec Jozef Mlacek.

Druhá časť práce je venovaná podrobnému popisu jednotlivých excerpovaných frazeologizmov, pričom ide hlavne o také spojenia, ktoré sa v textoch vyskytli viac krát u rôznych autorov. Snažila som sa však uviesť i také spojenia, ktoré sa opakovali v rámci tvorby jedného autora a okrajovo i spojenia, ktoré sa vyskytli ojedinele. Ťažiskom tejto časti sú hlavne autentické príklady užitia jednotlivých frazeologizmov v literatúre i v reči.

Frazeologický materiál, s ktorým sa v práci operuje, som vyexcerpovala z literárnych textov. Hoci primárnym zdrojom frazeológie jazyka je reč jeho hovorcov, nezanedbateľným zdrojom frazeologizmov je i literatúra. Na začiatku môjho bádania mi pripadala ako najprístupnejší zdroj. Zvolila som si prózu, pri ktorej som predpokladala jej frazeologickú bohatosť. Väčšina textov je dvojjazyčná, na čom sa dá sledovať problematika prekladu frazeologizmov. Je možné, že niektoré rómske texty sú prekladom z majoritného jazyka. Napr. *Rómske rozprávky* (1992) písala Elena Lacková najprv v slovenskom jazyku nie preto, že by nechcela písať rómsky, ale obdobie, počas ktorého bola literárne najaktívnejšia, bolo obdobím štátom riadenej asimilácie etnických menšín, a tak bolo nepredstaviteľné, že by jej texty v rómčine našli ústretového vydavateľa. Napriek tomuto faktu Lacková súčasne písala aj rómsky a aj preto mohli jej rozprávky v roku 1992, po nežnej revolúcii, vyjsť v slovenskom i rómskom jazyku. *Rómske rozprávky* sa považujú za prvú dvojjazyčnú publikáciu, ktorá bola

na Slovensku v takejto podobe vydaná. Aktívnejšie sa rómski autori začali prejavovať až po roku 1989, keď zmena režimu umožnila Rómom vydávať periodickú a neperiodickú tlač a publikovať texty aj v rómskom jazyku. V tom čase však väčšina rómskych autorov nebola pripravená používať rómčinu ako literárny a publicistický jazyk, preto bolo pre nich jednoduchšie najprv napísať text v majoritnom jazyku, ktorý si osvojili v škole a z médií a až potom ho preložili do rómčiny. Tento poznatok je dôležitým pre skúmanie problematiky prekladu frazeologizmov v takýchto textoch, preto som sa snažila ho v práci zohľadniť.

Znalosť a živosť excerptovaných frazeologizmov z literatúry som sa rozhodla následne overiť porovnaním výskytu skúmaných frazeologizmov v reči rodených hovorcov, na čo mi poslúžili prepisy nahrávok a dotazníkový prieskum. Príklady použitia skúmaných frazeologizmov excerptované z prepisov nahrávok s rodenými hovorcami sú uvedené pri jednotlivých frazeologizmoch v druhom oddiele. Tretí oddiel práce je venovaný dotazníkovému prieskumu, ktorý mal odhaliť či excerptované frazeologizmy z literatúry sú užívateľom rómčiny známe, alebo nie. Sekundárnym cieľom dotazníkového prieskumu bolo zistiť aké je širšie frazeologické povedomie respondentov. Tým som sledovala aj prípadné získanie nových, nezaznamenaných frazeologizmov. Pri zostavovaní dotazníka som predpokladala, že jazykové a rečové kompetencie rodených hovorcov rómčiny podliehajú procesu asimilácie dominantnými jazykmi uplatňovanými v priestore, v ktorom Rómovia žijú a že tieto kompetencie a jazyková gramotnosť sa oslabuje postupne a výraznejšie sa prejavuje generačne. Porovnaním výsledkov dotazníkového prieskumu troch skupín respondentov (najmä však gymnazisti verzus mládež) som sledovala, či zmenu v tomto jazykovom asimilovaní rómskeho jazyka a záchranu bohatstva jazykových prostriedkov môže zabezpečiť škola a umožnenie vzdelávania Rómov v materinskom jazyku.

1. Frazeologická teória

1.1. Frazeológia a jej zaradenie do systému jazyka

Frazeológia je v práci chápaná v zhode so slovenskou jazykovedou, tak ako ju charakterizuje Mlacek (1984, s.18): „*Frazeológia je druhotná, odvodená oblasť jazyka, nadväzujúca v prvom rade na lexiku, zriedkavejšie na syntax. Ako jazykovedná disciplína je frazeológia relatívne samostatnou zložkou lexikológie.*“ Pojem frazeológia predstavuje množinu všetkých frazeologizmov v určitom jazyku a zároveň jazykovednú disciplínu, zaoberajúca sa skúmaním frazeologizmov.³⁵

1.2. Vymedzenie pojmov frazeologizmus a idióm

Pojem frazeologizmus je v práci chápaný ako základná jednotka frazeológie³⁶. Pojem idióm nie je v práci synonymom frazeologizmu, vníma sa užšie, tak ako ho vníma slovenská jazykoveda³⁷ (Mlacek, 1985, s. 70). Idióm je tu popisovaný ako frazeologizmus, ktorého celkový význam nie je motivovaný významami jednotlivých jeho zložiek, spojenie má význam ako celok, je preto doslovne nepreložiteľné do iného jazyka. Idióm je teda frazeologizmus charakteristický pre istý jazyk.

---

³⁵V minulosti mal v slovenskej jazykovede pojem frazeológia aj tretí význam, bol to buď spôsob vyjadrovania jednotlivca (napr. Shakespearova frazeológia), alebo spôsob vyjadrovania v istom odbore (napr. kováčska frazeológia). Pojem frazeológia v tomto zmysle nahradili časom pojmy presnejšie – špecifický spôsob vyjadrovania jednotlivca je idiolekt, špecifický spôsob vyjadrovania istej (napr. profesnej) skupiny ľudí je sociolekt.

³⁶Vo frazeológii sa považuje za základnú jednotku frazeológie primárne „frazeologická jednotka“, ktorá je vlastne súborom všetkých svojich variantov. Pojem frazeologizmus je konkrétnejší. V práci sa nedá presne určiť ktoré spojenie je nadradené a ktoré je jeho variantom, preto považujem užívanie pojmu „frazeologická jednotka“ pre potreby tejto práce za zavádzajúce, teda tento pojem nepoužívam. Vo frazeológii existuje k pojmu „frazeologizmus“ synonymný výraz „frazéma“. Ten sa v práci pokiaľ nejde o citácie tiež nevyskytuje.

³⁷ V slovenskej jazykovede existuje pre termín „idióm“ synonymný termín „frazeologický zrast“. V práci sa používa termín idióm, pretože je jednoslovný, teda ekonomickejší. Dichotómiu pojmov frazém a idióm reflektuje aj česká lingvistika, avšak nie v úplne rovnakom zmysle. Vzťah medzi týmito dvoma pojmami je tu rovnocenný, nevníma sa to tak, že idióm je jedným z typov frazeologizmu – „...analyzujeme-li kombinatorický útvar formálně, z hlediska formálních rysů, mluvíme o frazému, zatímco analýza sémantická, z hlediska relevantních sémantických rysů (včetně nominativních), opravňuje užití názvu idiom.“ (Čermák, 2007, s. 33)

1.3. Identifikácia frazeologizmov na základe ich vlastností

Kľúčovým pre identifikáciu frazeologizmov je poznanie ich charakteristických vlastností. Pri excerpcii frazeologizmov z textov som sa snažila primárne zistiť, či je dané slovné spojenie ustálené. Mieru ustálenosti daného spojenia som hodnotila podľa frekvencie výskytu daného spojenia v literárnych textoch, kritériom bol výskyt spojenia u rôznych autorov (minimálne dvoch³⁸). Konkrétne spojenie, ktoré splnilo toto kritérium, som potom hľadala mimo literárne texty v záznamoch reči rodených hovorcov rómčiny. Takéto spojenie potom bolo možné považovať za ustálené. Ďalšou fázou bolo hľadanie anomálie v danom spojení, hlavne anomálie v možnej spájateľnosti členov. Vychádzala som z toho, že frazeologizmus je charakteristický tým, že aspoň jeden z jeho členov sa nedá nahradiť iným, aby sa popritom zachoval význam a funkcia spojenia. Nakoniec bolo dané slovné spojenie analyzované z hľadiska nerozložiteľnosti významu, obraznosti, expresívnosti, prípadne iných vlastností. Tieto vlastnosti boli posudzované ako doplnkové kritérium identifikácie, ktoré nemá všeobecnú platnosť. Vychádzala som z toho, že vlastnosti frazeologizmov môžeme rozdeliť do dvoch skupín - na vlastnosti so všeobecnou platnosťou, teda také vlastnosti, ktoré charakterizujú všetky frazeologizmy a na vlastnosti, ktoré nemajú všeobecnú platnosť, teda také vlastnosti, ktorými sa vyznačuje len určitá skupina frazeologizmov.

1.3.1. Vlastnosti so všeobecnou platnosťou

Medzi vlastnosti, ktoré sú pre všetky frazeologizmy spoločné môžeme zaradiť vlastnosti dve – ustálenosť slovných spojení a ich anomálnosť.

---

³⁸ Nie však, ak išlo o spojenie autoriek Milena Hübschmannová a Tera Fabiánová v rámci publikácie *Čavargoš*, pretože sú v tejto publikácii uvedené ako spoluautorky a nie je možné zistiť kto použil ktorý konkrétny frazeologizmus. Miera vplyvu Mileny Hübschmannovej na užitie frazeológie v ostatných prácach Tery Fabiánovej a v prácach mnohých rómskych autorov je pravdepodobne značná. Avšak z formálneho hľadiska nezaznamenaná – nie je uvedená ako spoluautorka, preto sa nedá zistiť. Vychádzam z predpokladu, že známa česká romistka Milena Hübschmannová daný výraz sama nevymyslela, ale ho počula užitý v reči rodených hovorcov rómčiny a potom sama použila v literárnych textoch a v textoch, ktoré redigovala, a tak sa mohol daný výraz rozšíriť. Pôvod rozšírenia frazeologizmu pri určovaní ich ustálenosti však nepovažujem za kľúčový. Dôležitým faktorom určenia ustálenosti daného slovného spojenia je dokázanie existencie frazeologizmu mimo literárne texty.

1.3.1.1. Ustálenosť a variantnosť

Prístupy k určaniu charakteristických vlastností frazeologizmov sú rôzne. Frazeologizmy sú v tejto práci primárne chápané tak, ako ich charakterizuje slovenská lingvistka Elena Smiešková (1973, s. 5), ktorá opisuje frazeologizmy ako „*ustálené slovné spojenia pozostávajúce najmenej z dvoch slov, so syntagmatickou stavbou, ale i rozvité, so stavbou vety.*“ Za základnú a najrozšírenejšiu vlastnosť pokladá ustálenosť formy i obsahu frazeologizmu, z čoho vyplýva tzv. hotovosť frazeologizmu, čo znamená, že nevzniká v procese reči. Tým sa frazeologizmy odlišujú od voľných slovných spojení, ktoré sa voľne zoskupujú v procese reči. S tým sa zhoduje aj prístup českého jazykovedca Františka Čermáka (2007, s. 24), podľa ktorého frazémy a idiómy môžeme chápať ako súčasť jazykových stereotypov, pričom „*Stereotyp je v jazyce (tj. vedľa širšieho pojetí napr. v sociológii) lexikální kombinace vstupující do textu jako hotová, relativně frekventovaná a známá, resp. tradovaná jednotka, která je ustálená a negenerovatelná, za níž stojí model s podobně malou či (téměř) žádnou produktivností. Komunikačně svou prefabrikovanou povahou stereotyp budí dojem povědomosti, navozuje často jistý typ situace či chování a jazykově usnadňuje, urychluje i automatizuje tvorbu textu.*“ Všeobecne popisuje Čermák (op. cit., s.31-32) frazeologizmus ako nemodelové a ustálené spojenie minimálne dvoch prvkov, pričom jeden z týchto prvkov, prípadne žiaden z nich, sa nespráva rovnakým spôsobom v inom spojení, alebo sa vyskytuje iba v jednom výraze, prípadne v malom počte výrazov.³⁹ Toto vymedzenie hraníc frazeologizmu je dosť široké. Čermák nevraví iba o ustálenosti slov, ale prvkov, čo môže byť ustálenosť už na úrovni morfému. Predmetom práce nie je skúmanie ustálenosti spájania morfému, práca by sa tak stala pre jej obsahosť skôr popisom morfológie ako frazeológie rómčiny. Za základnú a všeobecnú vlastnosť frazeologizmov pokladajú ustálenosť aj ďalší jazykovedci, Mlacek (1985, s. 46) uvádza svoju charakteristiku frazeologizmu takto: „*Frazeologická jednotka (frazeologizmus) je ustálené slovné spojenie...*“. Publikácia Frazeologická terminológia (Mlacek, Ďurčo a kol., s.15) taktiež charakterizuje frazeologizmus ako „*Špecifický typ ustáleného slovného spojenia...*“ a v neposlednom rade na ustálenosť frazeologizmov upozorňuje aj Miko (1989, s.24):

---

³⁹ „Takto je pak frazém a idiom takové nemodelové a ustálené syntagma prvků z nichž (aspoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky)“ (Čermák, 2007, s. 32)

„Frazeologizmy sú, ako vieme, „ustálené“, teda „hotové“ jednotky, nie sú to jednotky, ktoré by vznikali až v akte samotnej reči.“

S ustálenosťou úzko súvisí variantnosť frazém, tá určuje do akej miery je daný frazeologizmus ustálený. Za varianty frazeologizmu môžeme považovať jeho rôzne podoby, pričom variuje iba forma, význam ostáva zachovaný, môže sa však trochu posunúť. *„Za varianty sa pokladajú také morfológicky, syntakticky, alebo lexikálne odlišné podoby tej istej frazeologickej jednotky, pri ktorých sa zachováva základný význam danej jednotky.“* (Mlacek, 1984, s.106) Na základe povahy tej zložky frazémy, ktorá variuje, sa vyčleňujú varianty: morfológické, syntaktické a lexikálne.

Od morfológických variantov treba odlišiť paradigmatické formy frazeologizmu. Pri paradigmatických formách sa premenlivý komponent mení pravidelne, napr. slovesný komponent sa časuje, pri morfológických variantoch sa tento komponent vyskytuje v obmedzenejšom množstve tvarov. *„V paradigmatických formách frazeologizmu sa pravidelne uplatňuje istá časť paradigmy niektorej zložky.“* (Mlacek, 1984, s.107) Pri paradigmatických formách určitého frazeologizmu nedochádza k štylistickým alebo významovým odchýlkam, pri variantoch sa môžu vyskytnúť rozdiely.

„Syntaktické varianty frazeologizmu vznikajú čiastočne prestavbou jeho konštrukcie, pričom sa však aj v pozmenenej forme zachováva pôvodný význam spojenia.“ (Mlacek, 1976, s.109) Takýto variant má, napr. frazeologizmus „byť mechom udretý“, „akoby ho mechom udrel“.

Lexikálny variant sa vyznačuje zamenou určitého slova, pričom význam frazeologizmu sa nemení. Táto zámena je ustálená, zameniteľný je len malý počet slov. Blízko k lexikálnym variantom majú frazeologické synonymá, za ktoré môžeme považovať, na rozdiel od variantov, celkom osobitné a iba významovo príbuzné frazeologizmy.

Variantnosť frazeologizmov sa môže prejavovať aj regionálne. Nie je však možné, aby práca tento typ variantnosti skúmala, potrebný by bol výskum výskytu frazeologizmov v jednotlivých regiónoch.

Aktualizácia alebo parafráza frazeologizmu sa nepovažuje za variant daného frazeologizmu, má charakter voľného slovného spojenia. *„Ide o také zmeny v ustálenom zložení jednotky, ktoré prinášajú aj zmenu, modifikáciu pôvodného významu jednotky. Pôvodný význam sa aktualizáciou väčšinou konkretizuje, niekedy platí doslovne podľa lexikálnych zložiek spojenia.“* (Mlacek, 1984, s.114)

1.3.1.2. Anomálnosť

Za jednu zo základných vlastností frazeologizmov považuje Čermák (2007, s. 26) anomálnosť (nemodelovosť). Myslí tým to, že vo frazeológii nefungujú sémantické ani syntaktické pravidlá tak, ako inde v jazyku – „...*co tu vypadá jako pád, funkčne pád není, co se zdá být objektem verba, jím není, slovo tu není slovem se svým povědomým významem...*“ Navyše je pri frazeologizmoch anomálna aj ich kolokabilita, teda spájateľnosť, kombinovateľnosť. Každé slovo má obmedzený počet možných spojení so slovom ďalším, je to dané sémanticky. Ale frazeologizmy túto sémantiku porušujú.

1.3.2. Vlastnosti, ktoré nemajú všeobecnú platnosť

Publikácia *Frazeologická terminológia* (Mlacek, Ďurčo a kol., 1995, str.15) pridáva ku vlastnostiam, ktoré charakterizujú frazeologizmy expresívnosť, obraznosť a viac menej aj nerozložiteľnosť významu. Frazeologizmus sa tu popisuje ako „*Špecifický typ ustáleného slovného spojenia vyznačujúci sa expresívnosťou a obraznosťou, ktorého zložky sa úplne alebo aspoň čiastočne desémantizovali.*“ Táto charakteristika prezentovaná ako všeobecná charakteristika frazeologizmov je nie celkom presná, pretože nie všetky slovné spojenia, ktoré patria do frazeológie sa vyznačujú expresívnosťou a obraznosťou. Staršia definícia frazeologizmov podľa Mlacka (1984, s.48) pri popise frazeologizmu navyše uvádza ako všeobecnú vlastnosť aj nerozložiteľnosť významu - „*Frazeologická jednotka (frazeologizmus) je ustálené slovné spojenie, ktoré sa vyznačuje obraznosťou a nerozložiteľnosťou svojho významu ako aj expresívnosťou.*“ Avšak Mlacek (1984, s.48) ďalej uvádza, že vlastnosti frazeologizmov uvedené v definícii sú také „*ktoré sa ukázali ako najvšeobecnejšie vlastnosti všetkých (alebo takmer všetkých) frazeologických jednotiek.*“ Z toho vyplýva, že nevzťahuje tieto vlastnosti na všetky frazeologizmy.

1.3.2.1. Nerozložiteľnosť významu

Mlacek (1985, s.39) chápe túto vlastnosť frazeologizmov tak, že frazeologizmus vystupuje vo vzťahu k ostatnej lexike ako celok. Význam jednotlivých zložiek frazeologizmu tu nie je podstatný - „*...nie jednotlivé slová z frazeologizmu, ale len jednotka ako celok plní pomenovaciú alebo inú funkciu.*“ V práci je táto vlastnosť chápaná v zhode s Mlackovým poňatím a zohľadňovaná pri identifikácii frazeologizmov. Táto vlastnosť sama o sebe však

neurčuje frazeologickosť slovného spojenia, pretože existujú aj frazeologizmy, pre ktoré to neplatí (napr. v spojení „slepá ulička“ slovo ulička vystupuje vo svojom základnom význame).

1.3.2.2.Obraznosť

Za hlavnú sémantickú vlastnosť frazeologizmov môžeme považovať ich obraznosť. „*Podstata obrazného vyjadrenia spočíva v tom, že sa fakt, ktorý je predmetom reči, nevyjadrí priamo, ale sa na jeho lepšie, hlbšie vystihnutie volí iný, názornejší, priezračnejší, bližší fakt, ktorý ho istým spôsobom osvetlí.*“⁴⁰ (napr. podobajú sa ako vajce vajcu). Nepriame pomenovanie sa v jazyku označuje ako metafora. Podľa toho, akým spôsobom sa prenáša pomenovanie z jedného na druhé, sa metafora vnútorne člení na metonýmiu a synekdochu. „*Metonýmia vzniká vtedy, keď sa pomenovanie prenáša medzi takými pojmami, ktoré sú v našom vedomí spojené nerozlučne. Napríklad pojem víťazstvo je nerozlučne spojené s pojmom vavríny. Metonýmia vznikne vtedy, keď sa namiesto slova víťazstvo použije slovo vavríny.*“ (Mistrík, 1970, s. 228) Podľa predchádzajúceho príkladu by sme teda mohli povedať, že obraznosť frazeologizmu „odpočívať na vavrínoch“⁴¹ je založená na metonýmii. Synekdocha vzniká vtedy „*ak pri prenášaní pomenovania ide o prenášanie medzi celkom a jeho časťou a naopak*“ (Mistrík, 1970, s.228). Synekdocha môže mať rôzne formy, najrozšírenejšími sú „*pars pro toto*“ (celok pomenovaný jeho časťou) a „*totum pro parte*“ (časť pomenovaná názvom celku). Medzi spôsoby nepriameho pomenovania založeného na metonýmii, ktoré sa využívajú vo frazeológii, patria aj perifráza a hyperbola. Perifráza vzniká „*ak sa jednoduché pomenovanie nahradí opisom, alebo opisným názvom*“ (Mistrík, 1970, s. 229). Perifrázou sa docieľi zdôraznenie opisovaného pomenovania. Vo frazeológii sa využíva hojne, k perifráze dochádza u všetkých frazeologizmov ekvivalentných so slovom, alebo s priamym pomenovaním, napr. „držať jazyk za zubami“ (mlčať). Hyperbola je taktiež zdôrazňujúcim pomenovacím prostriedkom. „*Hyperbola vzniká tak, že namiesto nociónálneho pomenovania sa obrazne použije expresívny výraz, ktorý zveličuje dojem.*“ (Mistrík, 1970, s. 229), napr. byť samé ucho (pozorne počúvať).

Obraznosť sama osebe neurčuje frazeologickosť slovného spojenia, pretože aj voľné spojenie môže byť metaforické a naopak frazeologické spojenie nmetaforické, napr. spojenie

---

⁴⁰ Miko, F. a kol, Frazeológia v škole, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1989, str. 17

⁴¹ toto spojenie môžeme nájsť v Krátkom slovníku slovenského jazyka 4 (2003) pod heslom „vavrín“

„čo by čo bolo“⁴². Obraznosť, ako kritérium frazeologickej, sa môže uplatniť len v spojení s ďalšími vlastnosťami. Najmä na základe kritéria obraznosti však môžeme odlišiť spojenia frazeologickej povahy, napr. od združených pomenovaní, ktoré pomenávajú skutočnosť priamo (napr. kysličník uhličité) a tiež odlišiť frazeologizmus od jeho homonyma. Napríklad spojenie „nosiť drevo do lesa“ má dva významy: 1.priamy význam - naozaj vykonávať danú činnosť 2. prenesený význam - robiť zbytočnú robotu).

1.3.2.3. Expresívnosť

Obrazné vyjadrenie úzko súvisí s expresívnosťou. Nepriame pomenovanie nesie so sebou vždy hodnotenie, teda istú expresívnosť. Frazeologizmus zväčša nie je bezpríznačným konštatovaním, má v sebe istú dávku hodnotenia, ktoré je explicitné aj prostredníctvom užívania expresívnych slov ako jeho základných komponentov. „*Veľmi často frazémy pranierujú negatívne životné javy a ľudské vlastnosti... Pri voľbe obrazov zachádzajú pritom neraz do háklivých významových polôh a pôsobia ostrým, niekedy až drsným, ba surovým expresívnym akcentom*“ (Miko, 1989, s. 19). Škála expresivity vo frazeológii je rovnaká ako v lexikológii - od melioratívnych frazeologizmov až po pejoratívne. O význame expresívnosti pri identifikácii frazeologizmov píše Mlacek (1985, s.41) „*expresívnosť je tu skôr dôsledkom iných, a to sémantických a formálnych znakov frazeologizmu, je teda až druhotnou vlastnosťou. Možno ju teda brať do úvahy iba popri iných znakov frazeologickej jednotky.*“

1.3.2.4. Ďalšie vlastnosti

Frazeologizmy majú aj ďalšie vlastnosti, ktoré však nemajú všeobecnú platnosť a nemajú ani takú širokú platnosť ako predchádzajúce tri popisované vlastnosti. Medzi také patrí, napr. ekvivalentnosť so slovom⁴³, petrifikovanosť⁴⁴ atď. Tieto a iné vlastnosti

---

⁴² Frazeologizmus je uvedený v publikácii Malý frazeologický slovník (Smiešková, 1973, s. 233).vo významoch „rozhodne, v každom prípade, v každých okolnostiach, so všetkou rozhodnosťou“)

⁴³ Daný frazeologizmus má svoj jednoslovný ekvivalent, teda jednoslovný pojem, ktorý ho charakterizuje, vyjadruje zmysel celého frazeologizmu. Táto vlastnosť absentuje najmä u prísloví a porekadiel.

⁴⁴ Je to syntaktická zmeravenosť. Táto vlastnosť taktiež nemá všeobecnú platnosť, pretože niektoré frazeologizmy variujú, majú svoje fakultatívne členy.

frazeologizmov sa týkajú špecifických typov a podtypov frazeologizmov, v práci sa na ne upozorňuje pri konkrétnych frazeologizmoch.

1.4. Triedenie frazeologizmov

Vďaka svojej formálnej i obsahovej rozmanitosti sa frazeologizmy dajú triediť podľa rôznych kritérií. Niektoré z týchto rozdelení sú univerzálne, kým iné sa dotýkajú iba niektorej časti frazeológie.

V minulosti sa frazeológia nijako zvlášť netriedila, pozornosť sa sústredila najmä na paremiologické útvary, a to príslovia a porekadlá. Zberatelia frazeologizmov sa uspokojili „s vyčlenením istých relatívne osobitných typov ustálených zvrátov, ako sú napr. príslovia, porekadlá, ustálené prirovnania, okrídlené výrazy a pod.“ (Mlacek, 1984, s. 68). Takto pristupoval ku triedeniu frazeológie aj významný slovenský zberateľ Adolf Peter Zátarecký. Vo svojej zbierke si vymedzil tri hlavné typy, a to príslovia, porekadlá a úslovia (pozri Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia, 1975, 1.vyd. 1897), tieto potom rozdelil do dvadsiaticich tematických okruhov (napr. Človek, jeho vek, pohlavie, rodina a domovina; Ľudské telo, jeho potreby, choroba a smrť; Pomery spoločenské atď).

Významný český zberateľ frazeológie Jaroslav Zaorálek si vymedzil za predmet svojho zberu „rčení“, pod týmto termínom chápal „všechna obrazná spojení slov, schopná časování“ (Zaorálek, 1996, s. 7). Teda pod pojem „rčení“ zahrnul rôzne frazeologické druhy. Rozlišoval však medzi „rčením“ a príslovím - „*Přísloví je nesporně výtvorem lidové filozofie, lidové životní zkušenosti a moudrosti, kdežto ostatní obrazné slovní skupiny, řadené obvykle pod ten úhrnný název „moudrosloví“, jsou naopak zřejmě produktem lidové fantazie, výronem citu spíše básnivého než hloubavě přemýšlivého. A účelem rčení, úsloví atd. jistě není jako u přísloví názorné poučení, výstraha nebo pokárání, neboť rčení mají pouze speštit, oživit, zvýraznit mluvený nebo psaný jazykový projev. Jejich poslání je tedy stylistické, nikoli moudroslovné. A za třetí: přísloví tvoří vždy celou větu, které sa užívá vždycky v dané, zvykem ustálené, neměnné podobě, kdežto rčení, úsloví atd. jsou pouhým stovebním materiálem: jsou schopna časování a užíváme jich podobně jako prostých slov při stavbě vět.*“ (Zaorálek, 1996, s. 5) V rámci „rčení“ vo svojej zbierke Zaorálek vymedzil prirovnania, pretože sa celým svojím rázom jednoznačne odlišujú.

Mlacek (1984, s. 68) uvádza celkom desať druhov triedenia frazeologizmov – sémantické, konštrukčné, slovnodruhovú, štylistické, podľa funkcie, podľa pôvodu, podľa vzťahu k spisovnému jazyku, podľa bázy vzniku, podľa vzťahu medzi ich ustálenosťou a variantnosťou a tiež kombinované triedenie, kde sa prihliada k dvom alebo aj viacerým vlastnostiam frazeologizmu. Ako osobitné skupiny frazeologizmov neparemiologickej povahy vymedzuje ustálené prirovnania a súlovnia. Príslovia a porekadlá radí aj k paremiologickým útvarom.

Čermák (2007, s. 42) uprednostňuje triedenie formálne – štruktúrne, ktoré je založené na slovnodruhovej a syntaktickej stavbe frazeologizmu. Ako samostatné frazeologické skupiny vymedzuje: prirovnania, verbonominálne kvazifrazémy, binominály, propozičné frazémy a frazémy lexikálne.

V práci sa primárne uplatňuje delenie konštrukčné podľa Mlacka (pozri 2.2. Metódy použité pri výbere, popise a kategorizácii excerpovaných frazeologizmov). Toto triedenie sa zameriava na základné konštrukčné vlastnosti frazeologizmov. Vymedzujú sa tu štyri základné typy – fráza, frazeologický zvrät, frazeologický výraz/úslovie a minimálna frazeologická jednotka.

Frázu predstavuje frazeologizmus s vetnou, prípadne súvetnou stavbou. (napr.: Kôň má štyri nohy, a predsa sa potkne.) Mlacek (1984, s. 75) upozorňuje, že význam termínu fráza tu „*nemožno zamieňať s neterminologickým označením prázdnych, myšlienkovovo chudobných a ošúchaných slovných zvrátov – fráz.*“

Frazeologické zvraty sú frazeologické jednotky so slovesnou syntagmatickou stavbou (napr. byť na koni). V práci je pre svoje jasné konštrukčné odlišenie ešte vymedzená ako samostatná podskupina frazeologických zvrátov skupina ustálených prirovaní.

Frazeologický výraz alebo úslovie označuje také frazeologizmy, ktoré neobsahujú sloveso (napr. hlava na hlave).

Minimálna frazeologická jednotka vznikla spojením jedného pôvodne plnovýznamového slova a jedného pôvodne neplnovýznamového slova (napr. bez debaty). Je sporné, či sa v tomto prípade jedná o právoplatné frazeologizmy. K hlavným námietkam proti

zaradeniu takýchto spojení do frazeológie je ich nesyntaxmatická stavba – „*spojenie predložky s podstatným menom je vlastne analytickým tvarom slova, a tak tu nemožno hovoriť o ustálenom „spojení“ slov, ako sa bežne vymedzuje frazeologická jednotka. Ďalej sa namieta i to, že je len vecou pravopisnej normy, že sa predložka alebo častica a podstatné meno píšú oddelene.*“ (Mlacek, 1984, s. 78) Mlacek však argumentuje za oprávnenosť zaradenia takýchto spojení do frazeológie tým, že analytický slovný tvar sa môže frazeologizovať tak, ako sa môže lexikalizovať slovný tvar.

Mlacek (1984, s. 79) uvádza, že pri tomto delení existuje v slovenčine aj konštrukčne premenlivý typ (napr. *šit' horúcou ihlou/ horúcou ihlou šité*).

2. Prieskum frazeológie v excerpovanej rómskej literatúre

2.1. Zdroje excerpce frazeologizmov

Frazeologizmy som excerpovala z literárnych textov a následne z prepisov nahrávok rozhovorov s rodenými hovorcami rómčiny.

2.1.1. Literárne texty

Zoznam excerpovaných textov	použité skratky ⁴⁵	autori excerpovaných textov
Kramářová, J., Sadílková, H.(ed.), Čalo voďi. Sytá duše, Antologie prozaických textů romských autorů z ČR, Muzeum romské kultury, Brno 2007	ČV	Filipaňa Cinová, Patrik Čonka, Gejza Demeter, Helena Demeterová, Šaňi Dzurko, Tera Fabiánová, Ilona Ferková, Andrej Giňa, Olga Giňová, Jana Hejkrlíková, Magda Hoffmannová, Gejza Horváth, Zlatica Kalejová, Emílie Nosková, Vlado Oláh, Adrej Pešta, Margita Reiznerová, Michal Šamko, Petr Žiga, neznámy autor poviedky „Pal soste vakerenas mro papus le Tibiha“

⁴⁵ Všetky excerpované výrazy sú v texte i v tabuľkách označené týmito skratkami a číslom strany.

Fabiánová, T. , Sar me phiravas andre škola - Jak jsem chodila do školy, Nakladatelství a vydavatelství ÚDO České Budějovice ve spolupráci se Společenstvím Romů na Moravě Brno 1992	SMPHAŠ	Tera Fabiánová
Fabiánová, T., Hübschmannová, M., Čarvagoš - Tulák., Apeiron, Praha 1991	Čavargoš	Tera Fabiánová, Milena Hübschmannová
Ferková, I., Mosard'a peske o dživipen, Romaňi čhib, Praha 1992	Mosard'a...	Ilona Ferková
Giňa, A., Bijav – Romane priphende, Apeiron, Praha 1991	Bijav	Andrej Giňa
Haluška, V. , Pal le devleskero Sidorkus, Signeta, Praha 2003	PLDS	Vladislav Haluška
Horvátová, A. , Pal e bari Rama the aver paramisa, Signeta, Praha 2003	Pal e bari Rama...	Agnesa Horvátová
Hübschmannová, M., Hin man ajsi čaj, so...Rómské hádanky, Fortuna, Praha 2003	RH	Milena Hübschmannová
Lacková, E., Rómske rozprávky, Východoslovenské tlačiarne, Prešov 1992	RR	Elena Lacková

Všetky excerptované texty sú prózou písanou v dialekte tzv. slovenskej rómčiny⁴⁶. Východoslovenská varieta tohto dialektu sa stala základom pre kodifikáciu pravopisu a štandardizáciu rómskeho jazyka na Slovensku v roku 2008. Z tohto dialektu vychádzajú učebnice i slovníky, preto by z neho mal vychádzať aj potenciálny frazeologický slovník. Približne polovica autorov literárnych textov pochádza z východného Slovenska (11 autorov), jedna autorka zo stredného Slovenska (Emília Nosková), jedna autorka z južného Slovenska (Tera Fabiánová), päť autorov pochádza z Českej republiky, jeden autor má ukrajinský pôvod (Andrej Pešta), u štyroch autorov som pôvod nezistila. Pôvod autorov však nebol pre jazyk, ktorým písali vždy rozhodujúci, napr. Tera Fabiánová písala vo východoslovenskej rómčine

⁴⁶ Neexcerptovala som také poviedky zo zbierky Čalo vod'i, ktorých jazykom nebol uvedený dialekt rómčiny. Boli to poviedky od Eriky Olahovej, poviedka *Dnes bude divadlo* od Jany Hejkrlikovej a poviedka *Te dživen musaj* od Hildy Pášovej.

i keď to nebola varieta jej materinského jazyka⁴⁷. Zoznam excerpovaných textov nie je vyčerpávajúcim zoznamom prózy písanej v skúmanom dialekte, avšak bol zostavený so snahou o reprezentatívny výber prác autorov píšucich v tomto dialekte. Medzi autormi je desať mužov a trinásť žien, poviedka *Pal soste vakerenas mro papus le Tibiha*⁴⁸ má neznámeho autora. Žartovné príbehy v zbierke *Hin man ajsi čhaj, so...*⁴⁹ nemajú uvedených autorov, tieto texty jazykovo a štylisticky upravila popredná česká romistka Milena Hübschmannová, ktorá je tiež spoluautorkou rozprávky *Čavargos*⁵⁰ a autorkou českého prekladu viacerých v zozname uvádzaných literárnych textov⁵¹. Hoci autorkiným materinským jazykom nebola rómčina, tento jazyk však nepopierateľne ovládala a publikovala v ňom, pričom nešlo vo veľkej miere o autorskú prózu, ale o reprodukciu toho, čo autorka počula a zaznamenala pri rodených hovorcov. Keďže ako jazykovedec si uvedomovala akú veľkú kultúrnu hodnotu v sebe frazeológia skrýva, snažila sa do textov možno aj nadmieru vkladať frazeologizmy, ktoré v reči rodených hovorcov počula. Preto sa mohlo stať, že niektorý menej známy frazeologizmus sa vďaka tomu rozšíril a tiež mohlo dôjsť, tak ako aj u ostatných autorov, k miernej úprave pôvodného spojenia pre potreby textu. Pri niektorých spojeniach, ktoré majú frazeologické znaky, je u tejto autorky, viac ako u ostatných, možné, že ide o spojenia nie celkom autentické. To ale nemôže byť dôvodom, aby boli texty autorky pri skúmaní frazeológie rómčiny v próze opomenuté. Milena Hübschmannová stála pri zrode rómskej literatúry, motivovala mnohých autorov, aby vôbec začali písať, bola iniciátorkou prvých pokusov o ustálenie rómskeho jazyka a tiež zberateľkou rómskej frazeológie. Z toho vyplýva, že nezahrnúť publikácie Mileny Hübschmannovej medzi excerpovanú literatúru by znamenalo tento výber ochudobniť o značný zdroj rómskej frazeológie. Otázkou autenticity a rozšírenia takýchto spojení by mohla vyjasniť excerpácia prepisov nahrávok rodených hovorcov a plánovaný dotazník. Takmer všetky texty sú

---

⁴⁷ „Prestože pochází z komunity maďarských Romů, od svého manžela V. Fabiána pocházejícího z Kurimy (okr. Stropkov) v podstatě úplně přejala východoslovenský dialekt, ve kterém napsala všechny svoje práce.“ (Sadílková, 2002)

⁴⁸ *Pal soste vakerenas mro papus le Tibiha*, v: Čalo vodi. Sytá duše, Antologie prozaických textů romských autorů z ČR, Muzeum romské kultury, Brno 2007, str. 180

⁴⁹ Hübschmannová, Milena, *Hin man ajsi čhaj, so...*Romské hádanky, Fortuna, Praha 2003

⁵⁰ Fabiánová, Tera - Hübschmannová, Milena, *Čavargos/Tulák.*, Aperia, Praha 1991

⁵¹ Ide o rómsko-české publikácie: *Pal e Bari Rama the aver paramisa*, *Sar me phiravas andre škola*, *Pal le Devleskero Sidorkus*, poviedka *Bijav* z rovnomeného zborníku od Andreja Giňu a poviedky zaradené v zborníku *Čalo vodi* : *Pal o Škiparis*, *Soske le Mižus Zaphandle*, *O Jankel*, *Papuskeri paramisi*, *Pal soste vakerenas mro papus le Tibiha*, *Čoripen gil'enca*, *Eržika*, *Miro bijav*, *Paľus*, *Phuro Rom*, *Valkos*, *So džalas o Miškas sune*, *Jivalošis*.

dvojazyčné⁵², výnimkou je publikácia *Mosard'a peske o dživipen* od Ilony Ferkovej, ktorá je písaná iba v rómskom jazyku.⁵³ Túto publikáciu redigovala spisovateľka Margita Reiznerová. Zvyšné texty majú rôznych prekladateľov⁵⁴. Niektoré texty napísali v českom i rómskom variante autori sami⁵⁵. V týchto prípadoch nie je jasné, či dielo vzniklo v rómčine, alebo bolo preložené z češtiny, pri rozprávkach Eleny Lackovej zo slovenčiny. Vyjasnenie tejto otázky môže priniesť analýza spôsobu prekladu daných spojení, sledovať sa budú nasledujúce prípady – preklad významovo zhodným frazeologizmom, preklad kalkovaným frazeologizmom, voľný nefrazeologický preklad, vynechanie daného frazeologizmu. Jedným z cieľov práce je zistiť aké sú možnosti prekladu excerpovaných frazeologizmov. To, ktorá verzia rozprávky, či poviedky vznikla skôr, nie je pre prácu až tak podstatné. Nazdávam sa, že to, či ide o spojenia naozaj ustálené a živé v reči, ukáže prieskum prepisov nahrávok s rodenými hovorcami a dotazníková časť práce.

2.1.2. Prepisy nahrávok

Na porovnanie frazeologizmov excerpovaných z literárnych textov s živým jazykom boli v práci použité prepisy nahrávok z archívu Seminára romistiky.⁵⁶ Excerpované boli nahrávky od decembra 1991 do novembra 2009. Ide približne o tristo rôznych rozhovorov s rodenými hovorcami rómčiny. Excerpované boli iba prehovory respondentov, nebrali sa do úvahy prehovory tých, čo rozhovor viedli, pretože to boli najmä študenti romistiky, ktorí väčšinou nie sú rodenými hovorcami rómčiny. Za každým uvedeným príkladom z prepisov nahrávok je v zátvorke uvedený môj preklad daného príkladu do slovenčiny.

---

⁵² rómsko - české, alebo rómsko - slovenské

⁵³ Pri príkladoch z tejto zbierky uvádzam vlastný preklad do slovenčiny v zátvorke, do zátvorky prekladám aj príklady iných autorov ak v českej či slovenskej verzii bol daný frazeologizmus opomenutý, nepreložený, alebo preložený voľne.

⁵⁴ V zbierke Čalo vod'i: Helena Sadílková, Jana Kramářová, Marie Bořkocová, Michaela Lichnovská, Zbyněk Andrš, Milada Závodská, Hana Šebková, Alena Scheinostová, Lada Viková, Jan Červenka. V zbierke Bijav preložila poviedku *Phuro A. Smutná*. Príbehy v zbierke *Pal e bari Rama the aver paramisa* preložila Marie Bořkocová (a Milena Hübschmannová.)

⁵⁵ V zbierke Čalo vod'i to boli spisovatelia Petr Žiga, Jana Hejkrliková, Gejza Horváth a Patrik Čonka. Taktiež sa to týka knihy *Rómske rozprávky* od Eleny Lackovej.

⁵⁶ „Seminář romistiky“ patrí pod „Ústav jižní a centrální Asie“ na FF UK v Prahe

2.2. Metódy použité pri výbere, popise a kategorizácii excerpovaných frazeologizmov

Pre primárne rozdelenie excerpovaných frazeologizmov v práci som zvolila konštrukčné delenie podľa Mlacka (pozri 1.4. Triedenie frazeologizmov). Oproti ostatným spomínaným typom delenia frazeologizmov má konštrukčné delenie výhodu v tom, že sa dá väčšinou jednoznačne aplikovať. Nazdávam sa, že ide o najexaktnejšie možné delenie frazeologizmov, pretože forma ustálených spojení sa dá ľahko určiť tak ako sa to robí pri voľných spojeniach, pritom nedochádza k nejasnostiam, ako napr. pri sémantickom delení, kde je hranica medzi jednotlivými typmi často tenká. Na rozdiel od Mlacka som sa z konštrukčného delenia rozhodla vyňať tzv. minimálne frazeologické jednotky. Keďže je polemické, či takéto útvary patria do frazeológie, rozhodla som sa minimálne frazeologické jednotky neexcerpovať. V rámci popisu jednotlivých konštrukčných typov som sa potom excerpované spojenia snažila radiť podľa výskytu od najviac sa vyskytujúceho až po vyskytujúce sa u dvoch autorov. Nejde však o dôsledné dodržanie tohto pravidla, pretože som sa pre väčšiu prehľadnosť tiež snažila radiť pod jeden nadpis spojenia so spoločným lexikálnym komponentom. Pri výbere a popise jednotlivých frazeologizmov som vychádzala z obecných vlastností frazeologizmov (pozri 1.3. Identifikácia frazeologizmov na základe ich vlastností). Na ustálenosť daného spojenia poukazuje frekvencia jeho opakovosti v literatúre i v prepisoch nahrávok a tiež jeho variantnosť, pričom veľká variantnosť poukazuje na nízku ustálenosť. Anomálnosti som sa nevenovala dôsledne, opisujem ju iba tam, kde je výraznejšia, najmä ak ide o netradičnú spájateľnosť slov. Nerozložiteľnosť významu sa prejavuje v sémantickom triedení frazeologizmov. Najvýraznejšie sa ukazujúce na idiómoch, ktoré v práci chápem ako doslovne nepreložiteľné spojenia charakteristické iba pre rómčinu. Identifikácia idiómov nesie so sebou určité úskalia, pretože slovenská rómčina môže obsahovať prevzaté frazeologizmy mne z neznámych jazykov, ako je napr. srbčina. Zisťovala som tiež, či je dané spojenie obrazné, do akej miery a aký typ obraznosti nesie. Pri jednotlivých frazeologizmoch som sa pokúsila určiť aj mieru ich expresivity. Spojenia boli označené za expresívne hlavne vtedy, ak obsahovali expresívne komponenty, alebo ak celkový význam vyznieval expresívne.

2.3. Popis excerptovaných frazeologizmov

2.3.1. Frázy

Príslovia a porekadlá sú v práci vnímané ako zhustený, skrátенý výraz ľudovej múdrosti a skúsenosti. Rozdiel medzi príslovím a porekadlom odborná literatúra uvádza ako významový. Príslovia sú explicitne poučné, porekadlá nie. Avšak práca tento rozdiel nereflektuje, pretože v mnohých prípadoch je uplatnenie tohto kritéria nejednoznačné.⁵⁷ Príslovia a porekadlá patria do frazeológie, ale zároveň sú to i paremiologické útvary. „*Základné paremiologické útvary majú všetky jazykové vlastnosti frazém, ale zároveň majú aj isté špecifické paremiologické vlastnosti. Vyděluje ich najmä fakt, že sú to osobitné žánre, a to malé folklórne žánre, ktoré sa vyznačujú vlastnými významovými a kulturologickými hodnotami.*“ (Mlacek, 1984, s. 58)

Príslovia a porekadlá sa v rómčine označujú súhrnným názvom „god'aver lava“ (múdre slová) alebo „šukar lava“ (krásne slová) alebo neologizmom „pheniben“⁵⁹. Často ich uvádza spojenie : „Sar pes phenel,...“ (Ako sa vraví,...), alebo „O Roma phenen,...“ (Rómovia hovoria,...)⁶⁰ V rómčine na rozdiel od slovenčiny existuje člen určitý, príslovia a porekadlá sa však vyznačujú aj tým, že sa v nich člen nepoužíva.⁶¹ Zo syntaktického hľadiska sa príslovia vyznačujú dvojdielnosťou, ide teda zväčša o súvetia. Čo sa obraznosti rómskych prísloví týka „*Niektoré sa zakladajú na metafore, prirovnaní, iné priamo vyslovujú morálny súd.*“ (Romaňi čhib, 2002, s. 117) Preto by sme ich mohli rozdeliť do dvoch skupín na „metaforické“ a „nemetaforické“. Medzi excerptovanými prísloviami prevládali príslovia nemetaforické.

V skúmaných textoch sa vyskytlo približne šesdesiat takých vetných konštrukcií, ktoré by bolo možné podľa ich charakteru zaradiť medzi príslovia a porekadlá, avšak takmer vždy sa takáto vetná konštrukcia vyskytla v textoch iba raz, výnimočne dva krát, preto bolo takmer nemožné zistiť, či sa jedná naozaj o frazeologizmus alebo o voľné autorské spojenie. Hlavnou pomôckou pre identifikáciu takýchto frazeologizmov bolo ich spojenie so spojením „phenel

⁵⁷ bližšie k tomuto Mlacek, J., Problémy komplexného rozboru prísloví a porekadiel, in: Slovenská reč, ročník 48, 1983/3

⁵⁸ Mlacek, J., Slovenská frazeológia, Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, Bratislava 1984, str. 125

⁵⁹ Termín je odvodený od rómskeho slovesa phenel (hovoriť), analogicky vytvorený podľa češtiny. Hubschmannová uvádza pre termín príslovie tiež výpožičku zo slovenčiny „prislovkos“

⁶⁰ Romaňi čhib, 2002, s.117

⁶¹ bližšie článok *Člen a jeho použitie*, in: Romaňi čhib, 2002, s.25

pes“ (vraví sa), avšak šlo len o niekoľko málo prípadov. Iba prvé tri príklady prísloví a porekadiel (ďalej už len príslovia) sa v textoch vyskytli dva krát ostatné len raz. V prepisoch nahrávok sa žiadne uvedené príslovie nevyskytlo.

- „Phenel pes: nane ajso d'ives, so pal leste na avel e rat a nane ajsi rat, so pal late na avel o d'ives.“ - „Říká se, není dne, aby po něm nepřišla noc, a není noci, aby po ní nepřišel den.“ (Hübschmannová, RH, 59) V druhom prípade výskytu šlo o voľnejší preklad a príslovie neuvádzalo spojenie „phenel pes“: „To víš, po každým dnu musí přijít noc. Ale po noci zase přijde den,“ (Andrej Giňa, ČV, 72). Význam tohto prísloví je, že nič netrvá večne, každé trápenie raz skončí. Významovo blízke príslovie v slovenčine zaznamenal vo svojej zbierke Záturecký (1975, s. 494) „Nieto tak dlhého dňa, že by mu koniec nepřišiel.“ Príslovie je metaforické, obraznosť je založená na paralele.

- „Phenel pes: Ko but phirel, but džanel.“ - „Říká se: Kdo hodně chodí, hodně ví.“ (Pal soste vakerenas mro papus le Tibiha, ČV, 180). V druhom prípade výskytu nebolo príslovie uvedené spojením „phenel pes“: „Kdo hodně chodí, hodně se dozví.“ (Hübschmannová, RH, 88). Príslovie je nemetaforické.

- „Phenel pes: andre bida sa sikh'oha.“ - „jak se říká, v nouzi se člověk leččemus naučí“ (Hübschmannová, RH, 121) V druhom prípade výskytu nebolo spojenie uvedené spojením „phenel pes“, príslovie bolo preložené presnejšie ako „V nouzi se naučíš všemu,“ (Hübschmannová, RH, 94). Smiešková uvádza ekvivalentné príslovie v slovenčine „Bieda všetkému naučí“ (Malý frazeologický slovník, 1989, s.17). Príslovie je nemetaforické.

- „Phenel pes: bachtalo manuš, so les hin lači romňi.“ – „Říká se, šťastný člověk, který má dobrou ženu.“ (Hübschmannová, RH, 96) Príslovie je nemetaforické.

- „Sar pes phenel: God'aver dženo sajekh sikh'ol. Vaj: God'aver dženo sikh'ol the peskere diliñipnastar.“ – „Jak se říká: „ Moudrá osoba se neustále učí.“ Anebo: „Moudrá osoba se dovede poučit i ze své hlouposti.““ (Hübschmannová, RH, 21). V tomto prípade ide o dve synonymné príslovie, ktoré sú nemetaforické.

- „Mek pes phenel: „Kebor e lepeda, tebor d'ind'ar avri o pindre.““ - „Natahuj nohy podle toho, jak dlouhou máš deku.“ (Hübschmannová, RH, 94) Príslovie je metaforické, obraznosť je založená na paralele.

- „„O Del diňa, o Del iľa,“ phenenas o Roma the o gadže.“ – „„Pán Bůh dal, Pán Bůh vzal,“ říkali Romové i gádžové.“ (Kalejová, ČV, 35). Príslovie je nemetaforické.

- „Kaj nane zor, odoj hin choři, sar pes phenel.“ – „...čím větší bezmoc, tím větší vztek“ (Giňa, ČV, 73) Príslovie je nemetaforické.

Keďže príslovia sú charakteristické tým, že podávajú všeobecné sudy, sú zovšeobecnenou skúsenosťou ľudu, príznačným je v nich častý výskyt komponentov „sako“ (každý) a „savoro“ (všetko). V prísloviach sa nehovorí o konkrétnych jedincoch, ale hovorí sa tu všeobecne o človeku („manuš“ alebo „dženo“). Výskyt takýchto prísloví v excerpovanej literatúre bol značný.

- „Sako pal peskero čačipen sudzinel. Sako dikhel peskere jakhenca. Sako peskero džanel. Sako peskero pa'al.“ – „Každý soudí podle své zkušenosti. Každý hledí na svět svými očima. Každý ví své. Každý věří svému.“ (Hübschmannová, RH, 42) Každá z týchto viet by mohla vystupovať ako samostatné príslovie, ide teda o príslovné synonymá nemetaforickej povahy.
- „Sako džido vođi peske mangel te chal.“ – „Každý živý tvor si žádá jídlo.“ (Hübschmannová, RH, 86) Príslovie je nemetaforické.
- „Savoro, so pes ačhel, hin lačo“ – „Všechno co se stane, je k něčemu dobré“ (Hübschmannová, RH, 88) Príslovie je nemetaforické.
- „Manušeske na kampil te vičinel, hoj les hin bacht, bo e bacht darand'ola u denašela.“ – „Když někdo moc kričí, že má štěstí, štěstí se lekne a uteče.“ (Giňa, ČV, 69) Príslovie je metaforické, obraznosť je daná personifikáciou abstraktného pojmu.
- „Bachtalo manuš, so pre leste šaj keras pherasa,“ - „Požehnanej člověk, kterej dovede lidi rozesmát,“ (Giňa, ČV, 75) Príslovie je nemetaforické.

Z gramatického hľadiska charakterizuje väčšinu prísloví užitie slovesného komponentu v 3. os. (najmä keď ide o zovšeobecnenie) alebo imperatívum (keď ide o radu) a tiež vynechanie člena.

- „Nane phrala, nane pherasa.“ – „Bez bráchů není žádná zábava.“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 5) Príslovie je nemetaforické.
- „Andre ňisoste aňi lon na kampil.“ - „Do ničeho ani soli netřeba.“ (RH, 79) Príslovie je nemetaforické.
- „...god'aver lav mol buter sar love.“ - „...moudré slovo má větší cenu než peníze.“ (Hübschmannová, RH, 82) Príslovie je nemetaforické.
- „...te na kames te našavel tiro, ma muk andal o vast.“ - „...Když o něco nechceš přijít, nedávej to z ruky.“ (Hübschmannová, RH, 82) Príslovie je nemetaforické.
- „Kebor e lepeda, tebor d'ind'ar avri o pindre.“ - „Natahuj nohy podle toho, jak dlouhou máš deku.“ (Hübschmannová, RH, 94) Príslovie je metaforické, obraznosť je daná paralelou.

Príslovia často poučujú na základe kontrastu, ten sa môže vyvolať aj porovnaním, v rómčine „feder hin...“ („lepšie je...“) a „goreder hin...“ (horšie je).

- „Feder hin te jel čoro, sar korkoro.“ – „Lépe je být chudý než opuštěný“ (Hübschmannová, RH, 21) Príslovie je nemetaforické.
- „Feder hin o jandro adadžives sar e kachňi tajs!“ - „Lepší je vajíčko dnes nežli slepice zejtra,“ (Hübschmannová, RH, 82) Príslovie je metaforické, jeho obraznosť je vyjadrená paralelou.

V excerptovanej literatúre sa vyskytlo viacero takých prísloví, ktoré môžeme nájsť aj v slovenčine, prípadne v iných jazykoch. Je to väčšinou následok kontaktu týchto jazykov, ale môže to byť aj spoločným jazykovým zdrojom, alebo nezávislým vznikom. Za príslovia vychádzajúce z rómskej kultúry môžeme považovať také, ktorých komponentom je slovo charakteristické pre rómčinu, napr. autoetnonymum „Róm“ (Róm), gadžo (označenie človeka nerómskeho pôvodu) a degeš (označenie človeka pochádzajúceho z najnižšej vrstvy).

- „Šele Romengero lav jekh gadžo phagela.“ – „Jeden gádžo přebije slovo stovky Romů.“ (Ferková, ČV, 299) Príslovie je metaforické, obraznosť je vyjadrená hyperbolou.
- „... o Roma buter pro jilo dikhen u o gadže buter pro barvařipen.“ – „Romové víc koukají na srdce a gadžové víc na bohatství.“ (Hejkrliková, ČV, 356) Príslovie je metaforické.
- „Lavutaris aver charakteriha dživel sar degešis.“ – „Hudebník žije podle jiných zásad než degeš.“ (Cinová, ČV, 175) Príslovie je nemetaforické.

2.3.2. Frazeologické zvraty

Frazeologický zvrát je v práci chápaný ako také spojenie slov, v ktorom je obsiahnuté sloveso. Toto sloveso sa nachádza väčšinou⁶² v pozícii prvého člena a väčšinou nie je ustrnuté ale časuje sa, ostatné komponenty bývajú ustrnuté. Skúmané spojenia majú formu syntagmy nie vety. Niekedy môže nastať pochybnosť, či má frazeologizmus formu syntagmy alebo vety, vtedy použijeme kritérium infinitívu - ak sa dá výraz dať do infinitívu, je to výraz slovesný, nie vetný.⁶³ Pri excerpcii som sledovala iba slovesno menné spojenia, teda vynechala som všetky také spojenia, kde sa sloveso spája s inými slovnými druhmi, najmä predložkou alebo príslovkou.. V excerptovaných textoch sa vyskytlo približne sto šesťdesiat rôznych slovesno menných výrazov, z toho tridsať slovesno menných výrazov bolo takých, ktoré sa vyskytli opakovane. Keby mali byť v práci analyzované všetky kombinácie ustálených spojení so slovesom, práca by bola značne väčšieho rozsahu a minula by s pôvodným zameraním. Navyše nie je jednoznačné, či vôbec početné spojenia slovesa a príslovky patria do frazeológie, alebo sú to analytické tvary slova. V rómčine ide hlavne o početnú skupinu slovesných syntagiem s tzv. adverbialnými modifikátormi deja (Šebková, Žlnayová, 1998). Príslovky v rómčine „*se mohou pojit se slovesy a nabývají funkce tzv. odlučitelných předpon. V takovém případě modifikují význam základního slovesa.*“ (op. cit., s.74, podškrkli autorky) Napr. sloveso „bešel“ (sedieť) v porovnaní so slovesom „bešel tele“ (posadiť sa). Tieto odlučiteľné predpony stoja obvykle samostatne za slovesom, alebo aj úplne na konci výpovede, v takýchto prípadoch sa píše zvlášť, avšak „*V přičestích a substantivech či adjektivech odvozených od těchto sloves se naopak stávají “odlučitelné předpony“ jejich součástí, a píší se tudíž dohromady.*“ (op. cit., s. 75, podškrkli autorky) Tento fakt stavia uvedený typ výrazov mimo frazeológiu, prípadne na jej okraj, pretože tu už nejde o viacslovný pojem, ale o pojem jednoslovný. Z excerptcie boli vynechané taktiež neosobné i osobné väzby so slovesami „del“ (dať) a „lel“ (vziať)⁶⁴ (napr. *del brišind, del duma* atď.). Ide síce o ustálené slovesno menné spojenia, ale ich frazeologická povaha je sporná: jednotlivé komponenty v takýchto spojeniach vystupujú vo svojom lexikálnom význame, podstatné meno sloveso nemodifikuje, tieto slovesá majú rozsiahle možnosti spájateľnosti s rôznymi podstatnými menami. Nejde o malé uzavreté skupiny. Zo

⁶² Sloveso stojí väčšinou v pozícii prvého člena, ale nemusí to tak byť vždy napr. spojenie „poravel o jakha“ sa vyskytlo aj s prehodenými členmi - „me ča o jakha poravavas“

⁶³ výnimkou sú spojenia s ustrnutým slovesom „čarav“

⁶⁴ Výnimkou sú spojenia „del pařiv“, „del jag“ a spojenia „lel (varekaskere) lava kije/andro jilo“, tieto som excerptovala, pretože boli v kontexte iných excerptovaných spojení.

štylistického hľadiska majú zväčša neutrálnu povahu. Jediným argumentom za ich zaradenie do frazeológie by mohol byť fakt, že osobné väzby sa môžu vyznačovať menšou i väčšou mierou obraznosti.

2.3.2.1. Spojenia s podstatným menom „jakha“

2.3.2.1.1. Celkom dvadsať krát u siedmych autorov sa vyskytlo spojenie „**poravel o jakha**“. Početnejšie ho použili autorky Tera Fabiánová a Elena Lacková. V prepisoch nahrávok sa spojenie vyskytlo dva krát, z toho raz šlo o prerozprávanie rozprávky, nie o dialóg. Prítomnosť spojenia v prepisoch nahrávok svedčí o jeho existencii v reči, avšak tak malý výskyt poukazuje na to, že frazeologizmus nie je v aktívnej reči skoro vôbec využívaný. Predpokladám, že typickým miestom výskytu tohoto výraz bude literatúra.

Doslovný preklad spojenia je „vyvaľovať oči“. Spojenie je viacvýznamové, zo sémantického hľadiska by sme ho mohli zaradiť k frazeologickým výrazom⁶⁵ a užšie k frazeologickým združeninám⁶⁶. Spojenie má teda aj druhý, prenesený význam „byť prekvapený/šokovaný/vydesený“. Z hľadiska obraznosti sa jedná o perifrázu⁶⁷, alternatívnym vyjadrením slovesa „žasnúť“ je v rómčine spojenie slovesa, zvratného zámena a predložky „prekajinel pes pre“ (žasnúť nad čím), výraz „diviť sa“ sa prekladá aj spojeniami „čudalinel pes“ alebo „ačhel/jel dilino“ (dosl. ostať/byť hlúpy), regionálne aj spojením „kerel bare jakha“ (dosl. robiť veľké oči). Spojenie „poravel o jakha“ má nádych negatívnej expresivity, nie je štylisticky neutrálne. Spojenie sa skladá zo slovesa „poravel“, ktoré sa časuje podľa kontextu a podstatného mena „jakha“, ktoré je ustrnuté, môžeme teda povedať, že spojenie má rôzne paradigmatické formy, podľa toho ako sa mení jeho slovesná zložka. Že sa jedná o spojenie frazeologické dokazuje aj anomálnosť v spájaní jeho komponentov. Sloveso „poravel“ sa spája výlučne s podstatným menom „jakha“ (oči) a nie „kana“ (uši), „vasta“ (ruky), atď. Na porovnanie si uveďme napr. voľné spojenie „dikhel andro jakha“ (hľadieť do očí), o ktorom sa dá predpokladať, že sa v reči presne v tejto podobe môže opakovane vyskytovať, nemá v sebe však žiadnu anomálnosť, dá sa tiež povedať „dikhel andro paňi“ (pozerá do vody)/ „dikhel

⁶⁵ Takéto spojenia majú doslovný i prenesený význam.

⁶⁶ Ide o také frazeologizmy, ktoré „sa reálne vyskytujú i v doslovnom význame i v prenesenom význame a pritom sú akýmsi jazykovým vyjadrením gesta. Sú to napr. takéto spojenia: *hodit' niekomu rukavičku, pokrčiť plecimi, mávnuť rukou* a pod.“ (Mlacek, 1984, s.73)

⁶⁷ ak sa jednoduché pomenovanie nahradí opisom

andre gendi“ (pozerá do knižky)/ „dikhel andre taška“ (pozerá do tašky) atď. a popritom sa zachová stále význam, že sa daná osoba do niečoho pozerá.

Spojenie sa do slovenčiny dá preložiť doslovne alebo expresívnejším spojením „vytreštit’ oči“. V Rómskych rozprávkach bolo toto spojenie väčšinou prekladané nefrazeologicky rôznymi tvarmi sloviess „vidiet’/hl’adiet’“, v jednom prípade pomocou „vyvalit’ oči“ :

- „...porad’a pro solgas peskere bare jakha...“ – „...na sluhu vyvalil oči...“ (Lacková, RR,17).

Preklad spojenia do češtiny uvádza slovník (Hübschmannová, 2001) ako „kulit/třeštit oči“ a v prenesenom význame „žasnout“ alebo „divit se“. V excerpovaných textoch bolo spojenie najčastejšie prekladané ako „valit oči“, prípadne bolo prekladané voľne ale i slovesom „žasnout“:

- „The miri čhibal’i baba les delas ajse šukar lava, kaj me ča o jakha poravavas.“ – „I moje hubatá babička mu uměla dát tak krásná slova, že jsem jen žasla.“ (neznámy autor, ČV, 184)
- „Ča o jakha porad’om...“ – „...žasl jsem.“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 12)
- „...ča poravelas o jakha...“ – „...jenom žasl...“ (Haluška, PLDS, 30).
- „O rašaj ča o jakha poravelas.“ – „Farář jen valil oči.“ (Hübschmannová, RH, 57)
- „O Roma ča poraven o jakha!“ – „Romové budou valit oči!“ (Kalejová, ČV, 27)
- „Dikheha, sar o Roma poraven o jakha, kana thovava e šoldra pal e blaka!“ - „Uvidíš, jak budou Romové valit oči, až si vystavím za oknem vepřovou kýtu!“ (Kalejová, ČV,29),
- „Ča o jakha poravenas. – „Jenom valili oči.“ (Nosková, ČV, 231).

V jednom prípade bolo spojenie preložené opakovaním slovesa „koukat“:

- „O Tentejis ča o jakha poravelas.“ – „Tentej koukal a koukal...“ (Giňa, Bijav, 47)

Vyskytlo sa aj preloženie spojenia slovesom „vyděsit se“:

- „O Urfis pre leste diňa avri o jakha.“ – Urfi se vyděsil.“(Giňa, ČV, 233).

V jednom prípade spojenie stratilo slovesnú platnosť a stalo sa súčasťou iného slovesného spojenia „šunel porade jakhenca“, z toho sa dá usudzovať, že ide o konštrukčne premenlivý typ spojenia⁶⁸:

- „O Jozefos ča šunelas le praprapapuseri duma porade jakhenca...“ – „Jozef jen poslouchal prapraděděčkova slova s vykulenýma očima...“ (Hoffmannová, ČV, 45).

V jedno prípade sa skúmané slovesné spojenie stalo súčasťou prirovnania:

---

⁶⁸ To dokazujú aj rôzne tvary spojenia uvedené v slovníku (2001, s.213) – porade jakha (vyvalené oči), dikhel porade jakhenca (dívat’ sa vyjavene)/poradejakhengero (s vytreštenými očami), poravel o jakha (vytreštit’ oči)

- „...porad'a o jakha sar puruma.“ – „...vyvalila oči jako cibule.“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 62).

Príklady z prepisov nahrávok:

- „ O jakha ča porad'a, na phenel nič.“⁶⁹ (Iba vyvalil oči, nepovedal nič.)
- „...andre Vidňa sar dikhl'om andre biblijoteka esas phure romane kňižki, esas phure duj šel berš the možno mek buteder, me ča poravavas o jakha, bo koda sas kajse kňižki so mek... me pre peskere jakha na dikhl'om...“⁷⁰ (...v knižnici vo Viedni som videl staré rómske knižky, boli staré dvesto a možno aj viac rokov, iba som vyplieš'al oči, pretože to boli také knižky, čo som ešte na vlastné oči nevidel...)

2.3.2.1.2. V textoch sa jedenásť krát vyskytol lexikálny variant predchádzajúceho spojenia „**del avri o jakha**“, doslova „ dať von oči“. V prepisoch nahrávok sa vyskytlo toto spojenie päť krát. Tieto zistenia poukazujú na to, že spojenie „del avri o jakha“ je v reči o niečo málo užívanejšie ako spojenie „poravel o jakha“, môže to byť spôsobené aj bežnejšie používaným⁷¹ a teda známejším slovesným komponentom v spojení „del avri o jakha“, ktorým je sloveso „del avri“ (vydať/dať von) oproti „poravel“ (vyval'ovať), ktorého užitie sa obmedzuje len na spojenie „poravel o jakha“

V Rómskych rozprávkach bolo spojenie preložené ako „vypleštit' oči“:

- „diñas pro Filipos avri o jakha...“ – „Vypleštila oči na Filipa...“ (Lacková, RR, 39).

V českých prekladoch bolo spojenie najčastejšie preložené ako „valit oči“ ale vyskytli sa aj preklady „vytřeštit/kulit/vyboulit oči“:

- „O grofos ča diňa avri o jakha.“ – „Hrabě vytřeštil oči.“ (Hübschmannová, RH, 59),
- „O Roma ča o jakha avri dine...“ – „Romové jenom valili oči...“ (Giňová, ČV, 52)
- „Diňa o jakha avri.“ – „Vyvalil na mě oči.“ (Fabiánová, ČV, 252),
- „O Rom diňa avri o jakha.“ – „Rom na to kulí oči.“ (Reiznerová, ČV, 242),
- „ ...diňa avri o jakha...“ – „...vykulil oči.“ (Ferková, ČV, 301)

⁶⁹ nahrávka č. 2007-04-18-01

⁷⁰ nahrávka č. 2008-04-17-03

⁷¹ napr. v spojeniach: del avri o danda (vycerit' zuby), del avri e čhib (vyplazit' jazyk), del avri o fil (vydávat' časopis),

Príklady z prepisov nahrávok:

- „T‘oja gadži iľas o verdoro he cindžas mange. Jekh verdoro mange chaben liľas a ligendžas mange ži khere. E daj jakha diňas avri.“⁷² (Tak tá gadžovka vzala vozíček a nakúpila mi, vzala plný vozíček jedla a doviezla mi ho až domov. Mama vyvalila oči.⁷³)
- „Phenel mange: „Na vičines tu tut Pačanová Pavlína?“ Me pre gadžori o jakha dav avri. Darandžil‘om.“⁷⁴ (Vraví mi: „Nevoláš sa Pačanová Pavlína? Vyvalila som na gádzovočku oči. Vyľakala som sa.)
- „No a paľis zmizind‘a varekhaj gejl‘a, no a ňiko ňigda lestar na šund‘a jak hino, jak has. No a avľa ke Praha. A me avri o jakha diňomas. Phenav Ježiš Marío jak pes adaj, khatar, co.“⁷⁵ (No a potom zmizol, niekde odišiel, no a nikto nikdy o ňom nepočul ako sa má, ako sa mal. No a prišiel do Prahy. Vyvalila som oči. Vravím, ježišmáríja, kde sa tu len zobral?)
- „...viči- šaj vičinav mange- , hoj te aves mange te bolel. No anav te chal, kerav pro skamind, zakuski, šelí šalát, rizki, chlebički, torta, paľenka, maľinovki, lovini, rakinav pro skamind, no kana tu bi, tu bi dehas avri o jakha soske tut vičindžom, na?!“⁷⁶ (...môžem si ťa zavolať, aby si bola krstnou mamou môjmu dieťaťu. No, donesiem jedlo, dám na stôl zákusky, šalát, rezne, chlebičky, tortu, pálenku, malinovky, pívá, položím na stôl, no tak divila by si sa prečo som ťa zavolala, nie?)
- „...chudľa te vakerel romanés a me diňom avri o jakha, no tak čechen den kale kaj džanen romanés. Našt‘i vakeras nič.“⁷⁷ (...začal rozprávať rómsky, žasla som, no tak Česi vedia po rómsky. Nič sme nemohli povedať.)

2.3.2.1.3. Spisovateľka Elena Lacková dva krát použila spojenie „**ačhel jakhendar**“, v prepisoch nahrávok sa vyskytlo raz. Spojenie doslova znamená „ostať z očí“, známe ako „stať sa z očí“, v zmysle byť uhranutý/počarovaný. Podstatné meno „jakha“ má v tomto spojení ustrnutý ablatívny tvar, sloveso „áčhel“ sa časuje podľa kontextu, spojenie teda má rôzne paradigmatické formy. Zo sémantického hľadiska ide o idióm, pretože význam frazeologizmu nevychádza z jednotlivých významov jeho komponentov.

---

⁷² nahrávka č. 2005-02-12-01

⁷³ V tomto prípade sa núka aj preklad synonymným slovenským frazeologizmom „Nemohla uveriť vlastným očiam.“

⁷⁴ nahrávka č. 2005-05-06-06

⁷⁵ nahrávka č. 2005-10-11-02

⁷⁶ nahrávka č. 2005-10-29-04

⁷⁷ nahrávka č. 2007-11-20-02

Príklady z textov:

- „O gore te dikhenas la Rupuña, ta chungardenas pre phuv, te na pes lenge jakhendar latar ačhel.“ – „Ludia si pri pohľade na škaredú Rupuni odplúvali, aby ich, nedajbože, neuhranula.“ (Lacková, RR, 28)
- „...e kral'ovna pes zadikhľas andre lakere belava šukar jakha, ole jakhendar sar te pes lake jakhendar ačhil'ahas, o šero laha zabond'al'ind'as, našči prephend'a ani lavoro, ča pre Rupuňi o jakha poravlas.“ – „Kráľovná sa zahľadela do krásnych modrých očí dievčaťa. Od úžasu jej v hrdle vyschlo, nemohla ani slovka prehovorit'.“ (Lacková, RR, 31).

Príklad z prepisov nahrávok:

- „...sar me av'om andal e porodnica a zadikhľ'a pes pro tiro dad, no, ačhil'a pes leske jakhendar.... No, ale tre dadeske pes ačhil'a jakhendar“⁷⁸ (...keď som prišla z pôrodnice a zadíval/a sa na tvojho otca, no, stalo sa mu z očí... No, ale tvojmu ocovi sa stalo z očí.)

2.3.2.1.4. Spisovateľ Andrej Giňa použil variantný výraz „**perel jakhendar**“, doslova „padnúť z očí“. Keďže je tu slovesný komponent dynamickejší, spojenie by mohlo byť oproti predošlému expresívnejšie. • „Amare greske perla jakhendar!“ - „Uhranuli jste nám koně!“ (Giňa, ČV, 68). Toto spojenie sa v prepisoch nahrávok nevyskytlo, ale vyskytli sa ďalšie variantné spojenia podstatného mena „jakhendar“ so slovesami „džal“ a „avel“, ktoré sa nevyskytli v literatúre. V slovníku (2001, s.135) je ešte uvedený variant „chudel jakhendar“ (dosl. chytiť/dostať z očí), ten sa však nevyskytol ani v sledovanej literatúre, ani v nahrávkach.

- „Indral'ori, že kaj daran, kaj le čhavoreske pal'ik te na džal jakhendar abo les dareko te na košel...“⁷⁹ ((Dajú dieťaťu) ochranný náramok, keď sa boja, aby sa dieťaťu nestalo z očí alebo ho niekto neprekľial...)
- „Šaj avel leske jakhendar, oda pes, šaj ures leske visaro gadoro a sar na, ta keres leske, šun, jakhendar.“⁸⁰ (Môže sa mu stať z očí, (aby sa tak nestalo) môžeš mu obliecť košielku naopak, počuj, ak to neurobíš, uhranieš ho.)

---

⁷⁸ nahrávka č. 2004-04-25-01

⁷⁹ nahrávka č. 2001-03-01-01

⁸⁰ nahrávka č. 2005-10-29-02

2.3.2.1.5. Taktiež sa v prepisoch nahrávok vyskytlo príbuzné spojenie „**kerel jakhendar**“ vo význame „ spôsobiť, aby sa niekomu stalo z očí“ teda „uhranúť niekoho“ Toto spojenie však už nemôžeme považovať za variant predchádzajúcich spojení kvôli posunu významu. Variant k tomuto spojeniu môžeme nájsť v slovníku (2001, 135) - „lel jakhendar“ (dosl. vziať z očí). Toto spojenie sa však v literatúre ani v prepisoch nahrávok nevyskytlo:

- „Hi. Pal o jakha phenes, sar pes jakhendar kerel.“⁸¹ (Áno. Uhranúť pohľadom vravíš, ako sa dá uhranúť.)
- „E rižbaba jakhendar te kerel le cikneske.“⁸² (Rižbaba dieťa uhranie.)

2.3.2.2. Spojenia s podstatnými menami „god’i“ a „šero“

Podstatné mená „šero“ a „god’i“ môžu byť považované za synonymá, avšak nie vo všetkých svojich významoch, podstatné meno „god’i“ má významy mozog/rozum/mysel’/myšlienka/nápad a podstatné meno „šero“ má významy hlava/rozum/pamäť. Významy týchto dvoch podstatných mien sa teda prekrývajú v slove „rozum“.

2.3.2.2.1. Trinásť krát sa v textoch vyskytlo slovesné spojenie „**avel pre god’i**“, použilo ho deväť autorov. V prepisoch nahrávok sa spojenie vyskytlo tri krát. Doslovný preklad spojenia je „prísť na rozum/mysel’“, s významom „napadnúť“, (o myšlienke, nápade), do slovenčiny sa môže preložiť ako „zísť na um“, „prísť na (niečo)“, alebo spojením „(po)myslieť na“. Spojenie sa používa aj v negatívnom tvare „na avel pre god’i“ a je spojené s predmetom v datíve. Sloveso „avel“ sa časuje podľa kontextu, spojenie predložky a podstatného mena „pre god’i“ je ustrnuté. Spojenie má paradigmatické formy. Slovník (2001, 395) uvádza lexikálny variant „avel pre miš’la“.

Príklady slovenského prekladu spojenia z Rómskych rozprávok:

- „...lake av’as pre god’i o rikono...“ - „...myslela na svojho verného psa...“ (Lacková, RR, 51).

Vyskytol sa aj voľný preklad spojenia:

- „...e but’i leske aňi pre god’i n’ av’as.“ – „...on o robotu ani nezavadiť.“ (Lacková, RR, 7)

---

⁸¹ nahrávka č. 2004-12-04-03

⁸² nahrávka č. 2005-10-25-01

Do češtiny bolo spojenie najviac prekladané slovesom „napadnout“ , v negatívnom variante „nenapadnout“. Slovník (2001, 32) uvádza dva možné preklady spojenia - „přijít na mysl“ a „vzpomenout si“.

- „... mange avľa pre god'i...“ – „... napadlo mě...“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 37)
- „Phenelas lava, so avreske na avelas pre god'i...“ – „Říkal věci, které by normálního člověka nenapadly...“ (Kalejová, ČV, 24),
- „Akor mange mek n'avľa pre god'i, so o Dilino kerela!“- „Tehdy mě vůbec nenapadlo, co bláznivej provede!“ (Kalejová, ČV, 31)
- „Nič leske na avľa pre god'i.“ – „Nic ho nenapadalo.“ (Pešta, ČV, 108)
- „Le Gajzaske avľa vareso pre god'i.“ – „něco ho napadlo.“ (Giňa, Bijav, 26).

V textoch sa vyskytli aj preklady spojenia slovesom „vzpomenout si“:

- „Avľas lake pre god'i... „ – „Vzpomněla si...“ (Pešta, ČV, 106)
- „Jekhvareste avle lake pre god'i o love.“ – „Najednou si vzpomněla na peníze.“ (Demeterová, ČV, 62).

V jedno prípade sa vyskytol preklad spojenia „přijít na mysl“:

- „Avľa lake pre god'i e phuri Dzina.“ – „Přišla ji na mysl stará Dzina.“ (Horvátová, Pal e bari Rama..., 34).

Príklady z prepisov nahrávok:

- „N`avel mange aňi pre god'i.“⁸³ (Nemôžem si spomenúť.)
- „...avel mange pre god'i, ta rovav...“⁸⁴ (... (ked') si na to spomeniem, tak plačem...)
- „...naš'i mange avel pre god'i...“⁸⁵ (...nemôžem si spomenúť...)

V prepisoch nahrávok sa vyskytol aj variant tohto spojenia s predložkou „andre“ - „na avel andi god'i“ :

- „Perješis, lebo oda hi Prešov, no, Perješis, al'e Galgovca the Hlohovec, Galgovca oda tuke n'avla tiš andi gód'i, asse álava.“⁸⁶ (Perješis, lebo to je (názov pre) Prešov, no, Perješis, ale Galgovca je (názov pre) Hlohovec, Galgovca to ti len tak nezíde na um, také slová.)

---

⁸³ nahrávka č. 2008-06-01-01

⁸⁴ nahrávka č. 2001-04-06-01

⁸⁵ nahrávka č. 2005-07-31-01

⁸⁶ nahrávka č. 2008-06-01-01

2.3.2.2.2. V poviedke Jany Hejkrlikovej sa vyskytlo synonymné⁸⁷ spojenie „**avel andro šero**“:

- „...so oda ča leske avľa andro šero...“ – „...co si to vzal do hlavy...“ (Hejkrliková, ČV, 358). Presnejší preklad spojenia by bol „co mu to jen napadlo“, potom by to mohol byť synonymný výraz k výrazu „avel pre god'i“.

Príklady z prepisov nahrávok:

- „...andro šero mange avľa: "Thov man, thov ča, Vlado, amenge kola zuminoratar, so keres tu!“⁸⁸ . (...v hlave sa mi ozvalo: „Naber mi, prosím, Vlado, naber nám z tej polievky, čo variš!(respondent reprodukuje ako s ním komunikujú mulovia-duchovia))
- „t'avlas leske andro šero“⁸⁹ (...tak by ho napadlo.../...tak by si uvedomil...)

2.3.2.2.3. V textoch sa vyskytlo dva krát variantné spojenie „**demel andre god'i**“, doslova „udrieť do rozumu/do mysle“ a taktiež dva krát sa v textoch vyskytlo variantné spojenie „**demel andro šero**“, doslova „udrieť do hlavy“. Význam týchto spojení je „napadnúť“ (o myšlienke) a tiež „niečo si náhle uvedomiť“, na rozdiel od neutrálneho „avel pre god'i“ majú v sebe tieto spojenia expresívnosť. Spojenia sa používajú v spojení s predmetom v datíve. Spojenia nemajú paradigmatické formy, slovesný komponent má väčšinou tvar imperfekta sg. - „demaďa“, pričom podmet je vždy nevyjadrený, ide o neosobnú väzbu. Môže nastať prípad, keď je slovesný komponent v množnom čísle „demaďe“, ak je podmet vyjadrený (napr. lava-slová). Spojenie „demel andro šero“ vystupuje aj vo svojom doslovnom význame „udrieť sa do hlavy“ (napr. palicou) ale aj vo význame „udrieť/stúpnuť do hlavy“ (napr. o alkohole), preto je pre preklad spojenia veľmi dôležitý kontext, v ktorom bolo použité. V prepisoch nahrávok sa tieto spojenia nevyskytli.

Príklady z textov:

- „...jekhvar leske demaďas andre god'i...“ – „...a tu ho napadlo...“(Pešta, ČV, 103)
- „Jekhvar man demaďa andre god'i...“ – „Najednou mi bleskla hlavou myšlienka...“ (Cinová, ČV, 178)
- „Akana leske mekča demaďa andro šero...“ (Ferková, Mosard'a..., 19) preklad: Až teraz si uvedomil...

---

⁸⁷ význam podstatných mien „šero“ a „god'i“ je tu myseľ/rozum

⁸⁸ nahrávka č. 2000-12-21-01

⁸⁹ nahrávka č. 2007-02-13-02

V jednom prípade malo spojenie mierne posunutý význam, podmet tu nie je zamlčaný, neosobný ako v ostatných prípadoch, ale je vyjadrený podstatným menom „lava“ (slová) :

- La Sedrake kale lava demade andro šero, ta lakeri daj dživel...“ (Lacková, RR, 73).

Táto veta v slovenskej verzii rozprávky chýba. Navrhovala by som ju aj v súvislosti s kontextom preložiť ako: „Sedra si vďaka tým slovám uvedomila/napadlo ju, že jej matka žije...“ alebo „Sedru tie slová hlboko zasiahli, tak jej matka predsa len žije...“

V textoch sa raz vyskytol morfológický variant „**demel god'ate**“, kde bol použitý lokatívny tvar podstatného mena „god'i“, ktorý v tomto prípade nahrádza užitie predložky. Z toho sa dá analogicky predpokladať, že by mohol existovať aj variant „demel šereste“, v textoch ani v prepisoch nahrávok sa ale nevyskytol.

Príklad z textu:

- „demaďa les god'ate“-„napadlo ho“ (Haluška, PLDS, 24).

2.3.2.2.4. Autorky Elena Lacková a Tera Fabiánová použili spojenie „**nane kaj te thovel o šero**“, doslova „nemať kde hlavu zložiť“ s významom „nemať sa kde ukryť, nemať príbytok“. Spojenie je možné preložiť aj frazeologizmom „nemať strechu nad hlavou“, v tejto podobe je spojenie v slovenčine zaužívané aj v doslovnom preklade, ide teda pravdepodobne o kalk. Toto spojenie sa raz vyskytlo aj v prepisoch nahrávok, môže teda byť v románčine zaužívané. Ide jednoznačne o nemodelové spojenie, pretože jednotlivé komponenty nemôžu byť nahradené inými, taktiež nie je možné nahradiť podstatné meno „šero“ podstatným menom „god'i“ tak, ako pri predchádzajúcich spojeniach. Pokiaľ ide o obraznosť, spojenie môžeme označiť ako synekdochu⁹⁰, bližšie ako výraz „pars pro toto“⁹¹, kde vlastne podstatné meno „šero“ (hlava) predstavuje časť z celku, časť z ľudského tela, z človeka.

Príklady z textov:

- „Na has les o šero kaj te thovel.“ – „Nemal kam (s deťmi) hlavu skloniť.“ (Lacková, RR, 15)

Výraz je v slovenskej verzii obohatený o spojenie „s deťmi“ preto som toto spojenie dala do zátvoriek.

- „...akana man nane, kaj miro šero te thovel...“ – „...ted' nemám kam složiť hlavu...“ (Fabiánová, ČV, 224).

---

⁹⁰ Ide o prenesenie významu medzi celkom a jeho časťou.

⁹¹ celok je pomenovaný časťou

Príklad z prepisov nahrávok:

- „Tak samas rado, že aspoň o- střecha arakhl'am amari, že sas amen kaj o šero te thovel.“⁹²
(Tak boli sme radi, že sme aspoň našli našu strechu, že sme mali kam zložiť hlavu.)

2.3.2.2.5. Andrej Pešta a neznámy autor poviedky „Pal soste vakerenas mro papus le Tibiha“ použili spojenie „**diliňarel (varekaske) o šero**“, doslova „pobláznit' (niekomu) hlavu“ vo význame „popliet' niekomu hlavu“ alebo „obalamutiť niekoho“. V tomto spojení nie je možné zameniť za podstatné meno „šero“ podstatné meno „god'i“. Keďže sú tvarovo i významovo spojenia v slovenčine a rómčine rovnaké, ide pravdepodobne o kalk. Spojenie má paradigmatické formy, mení sa slovesný komponent. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

Príklady z textov:

- „...avka peske korkoreske diliňarelas o šero.“ – „...takhle si sám motal hlavu“ (Pešta, ČV, 120)
- „Diľiňares la čhajorake o šero!“ – „Blázníš díteti hlavu!“ (neznámy autor, ČV, 182).

2.3.2.2.6. Autorka Zlatica Kalejová použila spojenie „**jel pro šero**“, doslova „byť na hlave“ s významom „mať na starosti“, do slovenčiny preložiteľné aj ako „mať/zostať na krku“. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo. Pretože spojenie je obsahom i formou totožné so slovenským frazeologizmom (byť na hlave – starosti sú na mojej hlave), môže ísť o kalk. Ľahko by sa mohlo pomýliť so slovenským „byť na hlavu“ vo význame „byť vyšinutý“, ale s týmto nemá nič spoločné. Spojenie je idiómom, pretože súčet významov jednotlivých komponentov nezodpovedá celkovému významu spojenia. V tomto spojení nie je možné zameniť za podstatné meno „šero“ podstatné meno „god'i“. Obraznosť spojenia je vyjadrená synekdochou – pars pro toto, kde podstatné meno „šero“ zastupuje osobu, na ktorú boli povinnosti uvalené. Príklad z textu:

- „Kana muľa sa has pre la Šukaňakero šero.“ – „Když umřel, zůstalo všechno na krku tetě Hubeňource.“ (Kalejová, ČV, 25).

2.3.2.2.7. Andrej Pešta použil variantné spojenie „**mukel pro šero**“, doslova „nechať na hlave“. Pre toto spojenie platí všetko to čo pre spojenie predošlé. Taktiež môže ísť o kalk slovenského „nechať na hlave“ (napr. starosti/zodpovednosť)

---

⁹² nahrávka č. 2001-07-19-02

Príklad z textu:

- „Trine čhavoren mange mukľas pre miro šero...“ – „Tři děti mi nechal na krku...“ (Pešta, ČV, 104).

V prepisoch nahrávok sa vyskytoli varianty so slovesami „domukel“ a „ačhel“ (ostat’):

- „Soske man, soske kada domukľal pre miro šero?“⁹³ (Prečo ja, prečo si to dopustil na moju hlavu?)
- „Ačhle mange štar čhavore pro šero.“⁹⁴ (Ostali mi štyri deti na krku.)

2.3.2.2.8. Andrej Pešta a Ilona Ferková použili spojenie „**mukel (vareso) andal o šero**“, doslova „pustiť (niečo) z hlavy“, s významom „prestáť sa trápiť/prestáť si robiť starosti/zabudnúť na niečo“. Toto spojenie je v doslovnom preklade zhodné so slovenským zaužívaným spojením, môže teda ísť o kalk. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo. V českých prekladoch sa vyskytlo „pustiť z hlavy“ a „nedělat si hlavu“. V tomto spojení nie je možné zameniť za podstatné meno „šero“ podstatné meno „god’i“. Spojenie je opisné, metaforické, ide tu pravdepodobne o prenesenie významu z podstatného mena „vast“ (ruka) na podstatné meno „šero“(hlava).

Príklady z textov:

- „Muk oda andal o šero,“ - „To pust’ z hlavy,“ (Pešta, ČV, 112)
- „Muk oda andal o šero..“ – „Nedělej si z toho hlavu...“ (Ferková, ČV, 340).

2.3.2.3. Spojenia s podstatným menom „bida“

2.3.2.3.1. V textoch sa vyskytlo osem krát spojenie „**kerel bida**“. Použili ho traja autori. V prepisoch nahrávok sa vyskytlo tri krát. Doslova by sa dalo spojenie preložiť ako „robiť biedu“, v zmysle vyvádzať, vystrájať, robiť neplechu, robiť napriek. Slovník⁹⁵ uvádza preklad tohto spojenia ako „vyvádět, zlobit, chovat se trapně, provádět kousky“. V textoch sa spojenie do češtiny prekladalo rôzne podľa kontextu, v dvoch prípadoch bol preklad voľný, a tak spojenie nemalo v preklade ekvivalent. Príklady z textov:

---

⁹³ nahrávka č. 2000-12-21-01

⁹⁴ nahrávka č. 1996-10-27-01

⁹⁵ Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A., Romsko český, česko romský kapesní slovník. Fortuna. Praha 2001, str. 48, heslo „bida“

- „Dzekana šunavas, sar o papus kerlas bida, hoj hin les but'i.“ – „Leckdy jsem slýchal, jak dědeček lamentuje, že má moc práce.“(Horváth, ČV, 54)
- „Sar tut nane but'i, keres bida.“ – „Když nemáš práci, tak si stěžuješ.“ (Horváth, ČV, 56)
- „...ma ker mange bida!“ – „...netrap mě!“ (Fabiánová, ČV, 249)
- „...kerd'a bari bida.“ - „...stropila povyk...“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 14)
- „Andre škola phireha tu, bo khere ča bida keres.“ - „Do školy budeš chodit ty, Velká Hlavo, protože doma zlobíš.“ (Fabiánová, SMPHAŠ, 2)
- E Škiparaña šund'a avral baro asaben, achal'ila, hoj pale o Roma kerde bida. (Giňa, ČV, 68)
- „Pale džan bida te kerel!“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 31).

Príklady z prepisu nahrávok:

- Kernas - bida kernas .⁹⁶ (Robili – robili zle.)
- „No a ko kerel bida, sar na romňa. O murša maškar peste frimeder keren bida, o murša frimeder.“⁹⁷ (No a kto vyvádza ak nie ženy. Muži si medzi sebou robia napriek menej, muži menej.)
- „Varesave třeba so keren bida, so čorkeren, no tak džan andro ustavos, no, džanes sar oda hin.“⁹⁸ (Takí, nejakí, čo nepočúvajú, kradnú, no tak idú do ústavu, no, vieš, ako to je.)

2.3.2.3.2. V textoch sa dva krát vyskytlo príbuzné spojenie „**chal bida**“. Použili ho dve autorky – Zlatica Kalejová a Helena Demeterová. Doslovný preklad spojenia je „jesť biedu“ vo význame trieť biedu, byť chudobný. Slovník (2001, 47) uvádza tri významy spojenia „trpět nouzi“ „zlobit se“ a „trápit se“. Spojenie je expresívne, poukazuje na to slovesný komponent „chal“, ak sa toto sloveso nespája s podstatným menom označujúcim jedlo, vždy má spojenie expresívny charakter. Slovesný komponent sa časuje, spojenie tak vytvára paradigmatické formy. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo. Príklady z textov:

- „So me leha chav bida!“ - „Co já se s ním natrápím!“ (Kalejová, ČV, 33)
- „...ačhile lake ehta churde čhavore u chanas bari bida.“ – „Zůstala sama se sedmi malými dětmi, o hladu, ve veliké bídě.“ (Demeterová, ČV, 61).

⁹⁶ nahrávka č. 11-11-2000-01

⁹⁷ nahrávka č. 2001-03-01-02

⁹⁸ nahrávka č. 2009-07-29-01

2.3.2.4. Spojenia s podstatným menom „paʻiv“

2.3.2.4.1. Osemkrát sa v textoch vyskytlo spojenie „**čhinel paʻiv**“, použili ho piati autori, v prepisoch nahrávok sa vyskytlo dva krát. Toto spojenie sa viaže s predmetom v datíve. Doslovný preklad spojenia je „krájať/sekať česť“, vo význame „uraziť niekoho“, „ukrojiť/ubrať niekomu zo cti“. Do slovenčiny sa dá preložiť ako „znevážiť/uraziť“ najvýstižnejšie frazeologizmom „utŕhať niekomu na cti“. Do češtiny bolo spojenie v textoch prekladané slovesom „urazit“, jeden krát slovesom „znectit“. Slovník (2001, s.204) uvádza ešte synonymné spojenia „ phagel paʻiv“ a „thovel tele paʻiv“, tie sa ale v textoch nevyskytli. Príklady z textov:

- „Na kamelas leske paʻiv te čhinel.“ – „...jestli ho náhodou neurazila...“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 12)
- „...na kamav ňikaske paʻiv te čhinel.“ – „...nikoho tím nechci urazit.“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 50)
- „Oles koškerďa, čhindʻa leske paʻiv...“ – „Proklela ho, znectila...“ (Hoffmannová, ČV, 40)
- „O Rom sas igen lacho, ňikaske paʻiv na čhinelas.“ – „Mižu byl čestný, ke každému uctivý...“ (Dzurko, ČV, 78)
- „...kernas pherasa, aľe ňiko ňikaske ňigda na čhinelas paʻiv.“ – „...žertovalo se, ale nikdy nikdo nikoho neurazil.“ (neznámy autor, ČV, 186)
- „...na kamavas le papuske te čhinel paʻiv...“ – „...jsem dědečka nechtěla urazit...“ (neznámy autor, ČV, 187)
- „...ňiko ňikaske na čhinel paʻiv.“ – „...nikdo nikoho neuráží.“ (Horvátová, Pal e bari Rama..., 108)
- „Džanelas, so kerla ajso maribnaskero sar Lukas, te leske vareko čhinel paʻiv!“ - „Věděl, co udělá takový rváč jako Luka, když ho někdo urazí.“ (Giňa, Bijav, 54).

Príklad z prepisov nahrávok:

- „...kaj te na čhinav paʻiv varekaske...“⁹⁹ (...aby som niekoho neurazil...)
- „Hoj varekaske čhindʻom paʻiv.“¹⁰⁰ (Že som niekoho urazil.)

2.3.2.4.2. V textoch sa sedem krát vyskytlo antonymné spojenie „**del paʻiv**“, v prepisoch nahrávok sa vyskytlo taktiež sedem krát. Spojenie doslova znamená „dať úctu“ s významom „uctiť si, vážiť si, preukázať úctu“ a tiež s významom „pohostiť niekoho“. Slovník (2001,

⁹⁹ nahrávka č. 2008-04-17-03

¹⁰⁰ nahrávka č. 2008-04-17-03

204) uvádza význam spojenia ako „ pohostit koho“ a tiež „vážiť si koho/prokázat úctu komu“. Pre svoju viacvýznamovosť ide o ťažko preložiteľný idióm. Vyšší počet výskytu v prepisoch nahrávok a užitie autormi rôznych generácií (napr. Fabiánová i Šamko) naznačuje rozšírenie a živosť spojenia v reči i v literatúre. Príklady z textov:

- „O gadže avenas, e Zuza delas sakones pa'iv.“ – „Sedláci chodili na návštevu a Zuza si každého uctila a pohostila.“ (Hübschmannová, RH, 96)
- „O Rom chal, pijel, vičinel le Romen, sakones del pa'iv.“ – „Rom jí, pije, hoduje, zve ostatní Romy, hostí je.“ (Hübschmannová, RH, 121)
- „Všadzik, kaj avelas, denas les bari pa'iv.“ – „Všude, kam prišiel, si ho veľmi vážili.“ (Horváth, ČV, 58)
- „ Bari pa'iv les o Roma denas.“ – „...oni si ho za to moc vážili.“, „Me mire boren na kerav dukh, som lenca lačhi a den man pa'iv.“ – „Já jdu na svý snachy po dobrým a taky si mě vážež!“ (Fabiánová, ČV, 210)
- „E pa'iv les denas the o Roma the o gadže.“ – „A byl vážený mezi Romy i mezi gadži.“ (Hejkrliková, ČV, 354).

V jednom prípade sa výraz vyskytol vo význame „uctievať“:

- „...le Devles denas pa'iv.“ - „...Boha uctívali.“ (Šamko, ČV, 94).

Príklady z prepisov nahrávok:

- „Adaj mek pa'iv jov kana del, o krčmaris po pa'aben cigareti, te pijel, les savoro del, hej.“¹⁰¹ (On tu ešte (niekedy) preukazuje úctu, krčmár (mu) dáva na sekeru cigarety, pijatiku, všetko, hej.)
- „Bečelinenas pes, aľe furt kavka, na chučkernas peske khatar o meňa, aľe denas pes pa'iv.“¹⁰² (Starali sa (jeden o druhého), ale nie tak, že si skákali okolo krkov, ale úctu si preukazovali.)
- „Aľe pa'iv les mušind'a te den, to ako džanel, že bi pes, kaj pre leste dovoľinlas, to ne“¹⁰³ (Ale úctu voči nemu musel zachovať, ako len vedel, že by si na neho (niečo) dovolil, to (teda) nie.)

---

¹⁰¹ nahrávka č.1997-08-24-01

¹⁰² nahrávka č. 1999-00-00-01

¹⁰³ nahrávka č. 2001-03-01-02

- „Jako, kanakes imar tiš avka nane že bi, kavka le dadestar a la datar jako ela sar pařiv len denas“¹⁰⁴ (Ako, dnes už to tiež tak nie je (ako niekedy), že by sa tak (veľmi) rodičom prejavovala úcta.)
- „...ha, ha den la pařiv, abo de les pařiv a mištes peske džal avka“¹⁰⁵ (Áno, áno, uctíte si ju alebo jeho a potom všetko ide dobre.)
- „T' avel andro kher, dav... dav les pačiv.“¹⁰⁶ (Keď príde ku mne domov, pohostím ho.)

2.3.2.4.3. V textoch sa raz vyskytol aj variantný výraz „**sikhavel pařiv**“ najvýstižnejší možný preklad spojenia by mohol byť „preukázať úctu“. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

- „Ehas the ajse, hoj peske mařkar pende duval'arnas, ajsi pařiv jekh avreske sikhavnas.“ – „Někteří kmotři si sebe vážili natolik, že si mezi sebou dokonce vykali.“ (Giňa, ČV, 232)

2.3.2.4.4. V textoch sa raz vyskytol aj ďalší čiastočne¹⁰⁷ synonymný výraz „**kerel pařiv**“ s významom pohostiť/vystrojiť hostinu. Toto spojenie sa v prepisoch nahrávok nevyskytlo a nie je uvedené ani v slovníku. K vzniku spojenia mohlo dôjsť tak, že autorka skrižila dve spojenia a to „kerel chaben“ a „del/sikhavel pařiv“. Toto spojenie by mohlo mať teoreticky aj ďalší význam, a to doslova „robiť úctu“, teda, napr. chváliť niekoho s úmyslom, aby si ho ostatní vážili, ale v tomto význame sa v skúmaných textoch nevyskytlo.

- „Tajsa sombat, ta aven, kerá tumenge pařiv.“ – „Zítra je sobota, tak přijďte, uděláme vám hostinu.“ (Reiznerová, ČV, 277).

2.3.2.5. Spojenia s podstatným menom „chol'i“

2.3.2.5.1. V textoch sa sedem krát objavilo spojenie „**chal chol'i**“, použili ho štyria autori. V prepisoch nahrávok celkom časté užitie spojenia (približne dvadsať krát) poukazuje na jeho živosť v reči. Doslovný preklad spojenia je „jesť hnev“ alebo „jesť žľč“, frazeologizmus má význam „hnevať sa“. Spojenie je svojou obraznosťou expresívne (jesť žľč). V slovenčine je viacero frazeologizmov, ktoré obsahujú podstatné meno žľč a majú význam „hnevať sa“, napr.: „žľč v ňom zovrela“, „žľč sa mu rozliala“, „žľč sa v ňom pohla“.

¹⁰⁴ nahrávka č. 2009-06-02-06

¹⁰⁵ nahrávka č. 2009-06-12-06

¹⁰⁶ nahrávka č. 2000-12-21-01

¹⁰⁷ Spojenia „sikhavel pařiv“ a „del pařiv“ majú širšie významové pole.

V Rómskych rozprávkach bolo spojenie preložené do slovenčiny ako „veľmi sa zlostiť“. Iné možnosti v rómčine ako preložiť sloveso „zlostiť sa“ sú slovesá „rušel“ a „choľiasaľol“.

Príklady z textov:

- „O Thulo chaľa choľi, čidľas o čokanos pal o solgas...“ – „Nahnevaný Thulo šmaril za sluhom kladivo...“ (Lacková, RR,17)
- „O čhavo e Jag, pro Baris chalas choľi, hoj ča les o roma ašaren...“ - „Jag sa veľmi zlostil, že Bara všetci vychvaľovali...“ (Lacková, RR, 46).

V prekladoch do češtiny bolo spojenie preložené ako „mít vztek“, „být našťvaný“, „zlobit se“. Vyskytli sa aj preklady frazeologické „užírat se vztekem“ a „mít s někým zlou krev“. Príklady z textov:

- „Phendľa, kaj chan choľi, bo len ajse šukar čhaja nane.“ – „To prý mají vztek, protože oni tak hezké dcery nemají!“ (Ferková, ČV, 291)
- „Nič, ča chav choľi pre miro rom...“ – „Ale nic, jen jsem našťvaná na toho svýho...“ (Ferková, ČV, 367)
- „Imar pre leste na chalas choľi.“ – „Už se na něj nezlobila.“ (Ferková, ČV, 370)
- „Bo but choľi chas, džungal'i aveha.“ – „Protože se moc užíváš vztekem, a až budeš velká, budeš ošklivá.“ (Hejkrliková, ČV, 351)
- „...ko pre gadžo chalas choľi.“ – „...s kým měl gádžo zlou krev.“ (Dzurko, ČV, 81)

Príklady z prepisov nahrávok:

- „...oj pre ma sar choľi chalas, hoj e sasvi manca feder džalas sar laha...“¹⁰⁸ (...ona sa na mňa hnevala, že svokra so mnou lepšie zaobchádzala ako s ňou...)
- „Ča fejs akana aj chav choľi“¹⁰⁹ (Teraz sa už aj dost' hnevám.)
- „Ta lakeri daj chalas pre late choľi, ta tiž thod'a varesave gad - gača, či s`oda lakeri, tel o prahos.“¹¹⁰ (Tak jej matka sa na ňu hnevala, tak tiež položila nejaké gate, alebo čo to jej bolo, pod prah.)
- „...vareko te bi chalas pre leste choľi.“¹¹¹ (...niekto, keby sa na neho hneval.)
- „Ta bo rušel pre dženeste, choľi chal pre leste.“¹¹² (Tak lebo sa hneval na (toho) človeka, zlostil sa na neho.)
- „...pre kajso dženo na šmejines pre leste aňi te chal choľi...“¹¹³ (...na takého človeka sa nespíš ani hnevať...)

---

¹⁰⁸ nahrávka č. 1994-01-00-01

¹⁰⁹ nahrávka č. 2000-9-30-01

¹¹⁰ nahrávka č. 2004-04-25-01

¹¹¹ nahrávka č. 2005-02-09-01

¹¹² nahrávka č. 2005-10-25-01

- „A chaľom choľi a les mardžom.“¹¹⁴ (A rozčúľil som sa a zbil som ho.)
- „O doktoris chalas pre leste choľi...“¹¹⁵ (Doktor sa na neho hneval...)
- „...ola parne manuša on chanas choľi pro Roma...“¹¹⁶ (...tí bieli ľudia sa na Rómov hnevajú...)

2.3.2.5.2. Raz sa vyskytlo príbuzné spojenie „**avel choľi andre (varekaste)**“, s významom nahnevať sa, rozčúliť sa, vzbĺknúť hnevom. Oproti synonymnému spojeniu „chal choľi“ je toto spojenie expresívnejšie, opisnejšie, obraznosť spojenia je iná. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo. Príklad z textu:

- „...ajsi choľi andre mande avel!“ – „...mám vztek.“ (Fabiánová, SMPHAŠ, 22).

2.3.2.5.3. V textoch sa raz vyskytlo aj spojenie „**del choľi andre (varekaste)**“, doslova „dať hnev/žľč do niekoho“ s významom hnevať sa na niekoho. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

Príklad z textu:

- „Ajci andre leste delas choľi, kaj jov imar lakere lava na kamelas te šunel...“ – „Rozčilovala ho tak, že už nemohl ty její řeči dál snášet...“ (Žiga, ČV, 49).

2.3.2.5.4. V textoch sa raz vyskytlo aj spojenie „**del avri choľi pre (varekaste)**“, doslova „dať von hnev/žľč na (niekoho)“, vo význame hnevať sa na niekoho, dalo by sa preložiť do slovenčiny ako „vyliat si (na niekoho) zlosť“. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

Príklad z textu:

- „Našti dav avri miri choľi pre kola džene, so tumenca keren sar pataveha, ta dajekhvar dav avri miri choľi pre tumende.“ – „Kolikrát si vyleju vztek na vás, protože si ho nemůžu vylít na ty, co s váma takhle zacházejí!“ (Fabiánová, SMPHAŠ, 22).

2.3.2.5.5. S významom „nahnevať sa“ sa vyskytlo aj synonymné spojenie „**chudel choľi**“ doslova „chytiť hnev/žľč“. Spojenie je svojou obraznosťou expresívne. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

---

¹¹³ nahrávka č. 2005-10-28-03

¹¹⁴ nahrávka č. 2005-12-05-03

¹¹⁵ nahrávka č. 2006-05-13-01

¹¹⁶ nahrávka č. 2009-07-28-01

Príklad z textu:

- „Chudľom chol'i u imar čačes pre late gravčinavas...“ – „Dal se do mě vztek a teď jsem na ni už opravdu křičela...“ (Ferková, ČV, 384).

2.3.2.5.6. Dvakrát sa v textoch vyskytlo spojenie „**kerel pre chol'i**“ vo význame „robiť/urobiť (niekomu niečo) na zlosť/napriek/priek/navzdor“ ale aj „liezť (niekomu) na nervy“. V prepisoch nahrávok sa spojenie objavilo sedem krát. Vyššia frekvencia užitia spojenia v reči ako v literatúre môže poukazovať na hovorový charakter tohto spojenia. Čiastočne synonymné k tomu to spojeniu je v rómčine spojenie „kerel bida“.

Príklady z textov:

- „...kamľa leske te kerel pre chol'i avre muršenca...“ – „...měla chuť se mu na zlost spustit s jiným...“ (Ferková, ČV, 344)
- „O Lukašis sas ajso čavoro, kaj lake kerlas pre chol'i, hjaba leske kaj te na kerel bengipen, ov kerlas mek pre chol'i buter.“ – „Lukáš jí prostě lezl na nervy, marne se snažil být hodný, rozčilovalo ji to ještě víc.“ (Ferková, ČV, 348)

Príklady z prepisov nahrávok:

- „...Roma pre chol'i keren...“¹¹⁷ (...Rómovia robia prieky...)
- „K'amende Roma na keren pre chol'i le gadženge, bo daran.“¹¹⁸ (U nás Rómovia nerobia gadžom napriek, lebo sa boja.)
- „...akana joj kerdžas pre chol'i lake.“¹¹⁹ (...teraz jej ona robí napriek.)
- „He, phenenas amenge, ale me lenge keravas pre chol'i mek horšeder.“¹²⁰ (Áno, hovorili nám, ale robili im napriek ešte viac.)

2.3.2.6. Spojenia so slovesom „chal“

2.3.2.6.1. V textoch sa tri krát vyskytlo spojenie „**chal bokh**“, doslova „jest' hlad“ s významom hladovať, trápiť sa hladom. V prepisoch nahrávok sa spojenie objavilo dva krát.

Príklady z textov:

- „...tumen chan bokh...“ – „...vy jste celý den o hladu...“ (Fabiánová, SMPHAŠ, 22)

---

¹¹⁷ nahrávka č. 2004-06-21-02

¹¹⁸ nahrávka č. 2004-06-21-02

¹¹⁹ nahrávka č. 2005-10-29-03

¹²⁰ nahrávka č. 2007-11-19-02

- „Romeja džuvaleja, tu tuke bešes andre miro kher, andre miro lačhipen, chas miro chaben, pijes mire paľenki a me chav bokh andre tiri khanduňi kol'iba!“ - „Ty Cikáne zavšivenej, ty si bydlíš v mém domě, v mém přepychu, jíš mi moje jídlo, piješ mi mou pálenku, a já zatím hladovím v tvoji smradlavý chatrči.“ (Hübschmannová, RH, 121)

- „...aľe has ča ajci ajci, kaj o čhave te na chan bokh.“ – „...ale bylo toho jen tak tak, aby děti nehladověly. (Kalejová, ČV, 25).

Príklady z prepisov nahrávok:

- „...avri našťi sikhavas, sa amen chaľam bokh bože moj, i na kamahas te dikhel oja bokh so has amen...“¹²¹ (...nemohli sme chodiť do školy, všetci sme hladovali, božemôj, a zatvárali sme oči pred tou biedou, v akej sme žili...)

- „Ta has len pharo dživipen, ale kempel te phenel, kaj na chanas bokh.“¹²² (Tak mali ťažký život, ale treba povedať, že netrpeli hladom.)

V textoch sa vyskytol sa aj synonymný výraz „tirinel bokh“, doslova „trpieť hlad“. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

- „...na tirinlas bokh...“ – „...netrpěl hlady...“ (Kalejová, ČV, 28).

2.3.2.6.2. V textoch sa raz vyskytlo sa aj spojenie „**chal ladž**“, doslova „jesť hanbu“ s významom „utŕžiť hanbu“. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

- „Chalas ladž, hoj na jov sikhad'a god'i le Romes, aľe o čoro Rom sikhad'a e god'i les.“ - „Zalykal se hanbou, že nepoučil on cikána, ale že ten ubohý cikán poučil jeho.“ (Hübschmannová, RH, 83).

2.3.2.6.3. V textoch sa dvakrát vyskytlo spojenie „**chal pal o svetos**“. Použili ho dve autorky – Elena Lacková a Milena Hübschmannová. Doslova spojenie znamená „zjesť zo sveta“ s významom zabiť niekoho, vhodným frazeologickým prekladom je spojenie „zniest' zo sveta“. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

Príklady z textov:

- „Savoren tumen chava pal o svetos!“ - „Všetkých vás zahubím...“ (Lacková, RR, 56)

- „Te mange na pheneha dži tajsa tosara, chava tut pal o svetos.“ – „Když mi to neřekneš do zítřa do rána, sprovodím tě ze světa.“ (Hübschmannová, RH, 103).

---

¹²¹ nahrávka č. 2001-03-14-01

¹²² nahrávka č. 2008-06-14-01

V textoch sa vyskytlo aj spojenie „chal bida“ (pozri 2.2.2.3. Spojenia s podstatným menom „bida“) a spojenie „chal choľi“ (pozri 2.2.2.5. Spojenia s podstatným menom „choľi“).

2.3.2.7. Spojenia s podstatným menom „jag“

2.3.2.7.1. V textoch sa tri krát vyskytlo spojenie „**del jag**“. Použili ho Ilona Ferková a neznámy autor poviedky „Pal soste vakerenas mro papus le Tibiha“. Spojenie doslova znamená „dať oheň“, vo význame vynadať. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

Príklady z textov:

- „O papus dela jag!“ – „Dědeček mi vynadá.“ (neznámy autor, ČV, 187)
- „Mek le gadžeske dine jag...“ – „Ještě sprdli toho gádže.“ (Ferková, ČV, 294)
- „E sudkiňa le gadžes tiš diňa jag...“ (Ferková, ČV, 292).

2.3.2.7.2. V textoch sa objavilo variantné významovo expresívnejšie spojenie „**čhandel jag**“. Doslovný preklad „zvracať oheň“ v zmysle veľmi sa hnevať. V prepise nahrávok sa spojenie nevyskytlo. Príklad z textu:

- „O rikone čhandenas jag!“ – „Psi zuřili.“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 37).
- V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

2.3.2.8. Spojenia s podstatným menom „dzeka“

2.3.2.8.1. Spojenie „**jel pre dzeka**“ sa vyskytlo tri krát u autoriek Ilony Ferkovej a Mileny Hübschmannovej, doslova spojenie znamená „byť na chuť/náladu“, do slovenčiny sa dá preložiť ako „byť po chuti“, „byť po vôli“, slovník¹²³ uvádza český preklad „být po chuti“ a „líbit se“, čo korešponduje aj s prekladmi z textov. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

Príklady z textov:

- „Kada lachi veca, Romňije phurije, tiro čačipen hin mange pre dzeka,“ - „To je výborná věc, stará Romko, tvoje pravda je mi po chuti...“ (Hübschmannová, RH, 44)

---

¹²³ Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A., Romsko český, česko romský kapesní slovník. Fortuna. Praha 2001, str. 98, heslo „dzeka“

- „Ča igen lake sas pre dzeka, kaj pes pačinel le gadženge.“ – „Dělalo jí jen dobře, že se líbí gádžům.“ (Ferková, ČV, 292)
- „Kale zabavi leske na sas igen pre dzeka...“ – „Zábavy mu nebyly moc po chuti...“ (Ferková, ČV, 338).

2.3.2.8.2. V textoch sa raz vyskytlo sa aj variantné spojenie „**perel pre dzeka**“, doslova „padnúť na chuť/náladu“. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

- „Kada mange šukares pejl'as pre dzeka...“ – „Moc se mi to líbilo...“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 7-9).

2.3.2.9. Rôzne spojenia bez spoločného komponentu

2.3.2.9.1. Dve autorky – Elena Lacková a Olga Giňová použili spojenie „**jel (varekaskere) lava kije/andro jilo**“, doslova „vziať si (niečie) slová k srdcu“, s významom „brať vážne to, čo niekto hovorí, dôverovať niekomu“. Toto spojenie je v slovenčine aj češtine zaužívané v doslovnom preklade, môže teda ísť o kalk, do češtiny v textoch bolo spojenie preložené ako „vzít si slova k srdci“. Spojenie sa v prepisoch nahrávok nevyskytlo.

- „O Baris peske le dadeskere lava il'as kijo jilo, radišagoha andro jilo sik'olas.“ – „A tak si chlapec vzal otcove slová k srdcu a ochotne sa učil.“ (Lacková, RR, 46)
- „Paťav tuke mamó, me mange tire lava lava andre miro jilo.“ – „Věřím ti, mami, a tvoje slova si vezmu k srdci.“ (Giňová, ČV, 85).

2.3.2.9.2. Spojenie „**jel sfaďimen pro kokalos**“ použili autori Ilona Lacková a Gejza Horváth. Toto spojenie sa nachádza v doslovnom preklade v slovenčine i v češtine, jedná sa teda pravdepodobne o kalk. Doslovný preklad spojenia je „byť premrznutý/zmrznutý na kost“ v zmysle byť veľmi zmrznutý. V texte preložené do češtiny ako „být promrzlý na kost“. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

- „O Fil'ipos avl'as andre sfaďimen pro kokalos...“ – „Bol premrznutý na kost.“ (Lacková, RR, 37)
- „E Marcela fad'imen dži pro kokalos“ – „Marcela je promrzlá na kost.“ (Horváth, ČV, 204).

2.3.2.9.3. Osemkrát sa vyskytlo v textoch spojenie „**cirdel pharo vod'i**“. Toto spojenie použilo šesť autorov. Doslovný preklad spojenia je „táhať ťažkú dušu“ s významom vzdychať, dávať povzdychom najavo starosti, trápenie, smútok, námahu. Do slovenčiny sa

spojenie najvýstižnejšie môže preložiť nefrazeologicky ako „povzdychnúť si“. V textoch bolo spojenie prekladané do češtiny najmä slovesom „vzdychat“. Spojenie je idiómom, jeho jednotlivé komponenty stratili lexikálny význam. Spojenie sa v nahrávkach nevyskytlo.

Príklady z textov:

- „Amaro gulo Del džalas dromeħa, cirdelas pharo voďi.“ – „Náš sladký Bůh šel po cestě a vzdychal.“ (Hübschmannová, RH, 22)
- „Ča ma cirde pharo voďi, me imar džanav, so te kerel.“ - „Přestaň vzdychat, já už vím, jak to zařídíme.“ (Hübschmannová, RH, 96)
- „Mamo, dikħ, o baľiħo cirdľa pharo voďi!“ - „Mami, podívej, prasátko si vzdychlo!“ (Kalejová, ČV, 26)
- „E Škiparaħa cirdelas pharo voďi, chasalas, o khamľipen pal late ħord’olas.“ - „Kašlala, sotva dýchala, pot se jí řinul po tvářích.“ (Giħa, ČV, 70).

2.2.2.9.4. V textoch sa dva krát objavilo eufemické spojenie „**chav tro/tumaro jiloro**“. Ide o idióm ťažko preložiteľný do slovenčiny. V textoch sa prekladalo takmer doslovne (jem tvoje/vaše srdiečko). Učebnica Romaňi ħib (2002, 62) uvádza, že toto spojenie sa užíva v zmysle „buď taký dobrý, úpenlivo ťa prosím a pod.“. Slovesný komponent v tomto spojení vždy vystupuje v 1.os.sg., takže je ustrnutý.

- „Džan ħa, anen papiħora, chav tumaro jiloro, mi chas amenge jekhvar masoro.“ – „Jděte, holčičky moje, líbu vaše srdíčka, přineste husu, ať se konečně najíme.“ (Filipaħa Cinová, ČV, 175)

2.3.2.9.5. Vyskytla sa i prosba so synonymným spojením „**chav tro somnakuno mujoro**“ (dosl. jem tvoju zlatú tváričku), v učebnici Romaňi ħib je ešte variant „chav/ċarav tro voďori“ (dosl. jem/lížem tvoju dušičku), tento sa ale v excerpovaných textoch nevyskytol. Ani jedno zo spojení sa nevyskytlo v prepisoch nahrávok.

- „Rikonoreja amareja, „chav tro jiloro, chav tro somnakuno mujoro, ma ker amenge pre ħoľi!“ - Pejsánku, Tuláčku, lížu tvý srdíčko, lížu tvůj zlatej ksichtejček, přece nám neskažíš svadbu! (Fabiánová, Hübschmannová, Ćavargoš, 31)

2.3.2.9.6. Jedenkrát sa objavilo príbuzné spojenie, ktorého ústredným komponentom je ustrnuté sloveso „ċarav“ (dosl. lížem) Týmto spojením sa v rómċine matka, alebo iný príbuzný maznavo prihovára k dieťat’u. Spojenie je výrazom nehy. Komponent „jakhora“ môže byť nahradený inou časťou tela v podobe zdobneniny, napr. „pindrore“ (nožičky), „mujoro“ (tvárička) atď.:

- „čarav tre jakhora“ – „líbu tvoje očička“ (Pal soste vakerenas mro papus le Tibiha, ČV, 180)

2.3.2.10. Spojenia jedného autora

2.3.2.10.1. Elena Lacková dva krát použila výraz „**jel cipa the kokalos**“ doslova „byť kost' a koža“, vo význame „byť veľmi chudý“, ide pravdepodobne o kalk, pretože v slovenčine je spojenie známe v doslovnom preklade. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

- „O grajoro imar o verdan nabirinelas te cirdel imar ehas ča e cipa the o kokalos.“ (Lacková, RR, 19),
- „...o Fil'ipos hino ča e cipa the o kokalos...“ – „...Filip je iba koža a kost' ...“ (Lacková, RR, 40).

2.3.2.10.2. Dvakrát sa v textoch vyskytlo spojenie „**thovel o jilo pro than**“, je možné, že ide o spojenie použité iba jednou autorkou – Milenou Hübschmannovou, keďže sa vyskytlo v publikáciách „Čavargoš“ a „Romske hádanky“. Doslovný preklad spojenia je „položiť srdce na miesto“, do slovenčiny preložiteľné spojením „dať srdce na miesto“, s významom „utešiť/ukľudniť niekoho“, ide pravdepodobne o kalk. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

- „Kamenas miro jilo pro than te thovel.“ – „Chtěly mě potěšit.“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 18)
- „So manges vaš oda, hoj thod'al miro jilo pro than?“ - „Co si žádáš za to, že jsi mi dala srdce zase do pořádku?“ (Hübschmannová, RH, 44).

2.3.2.10.3. Autorka Milena Hübschmannová použila dva krát spojenie „**jel pre piri**“. Doslovný preklad spojenia je „byť na hrce niekoho“. Význam tohto spojenia je stravovať sa u niekoho, vyjedat'/vyžierat' niekoho, ale aj „bývať s niekým pod jednou strechou“. Spojenie sa môže vnímať ako expresívne, ale nemusí, závisí od kontextu. Spojenie sa v prepisoch nahrávok nevyskytlo.

- „Kidelas dochodkos, al'e na kamelas pes leske te tavel, ta sas pre piri ko Roma.“ – „Bral sice důchod, ale nechtělo se mu vařit, a tak chodil vyjídat Romy.“ (Hübschmannová, RH, 53),

- „Aľe le Andriškuskere čhavorenge aňi kajcici na and'a, aňi čokoladica, aňi cukrici, ňič. Jekhe laveha, sas ko Andriškus pre piri.“ – „Ale aby něco přinesl Andriškovým dětem, to ne. Ani čokoládu, ani bonbóny, nic. Zkrátka se chodil k Andriškovi stravovat“ (Hübschmannová, RH, 96).

2.3.3. Ustálené prirovnania

Samostatnú frazeologickú podskupinu v rámci frazeologických zvrátov tvoria ustálené prirovnania, ktoré sa líšia od prirovnaní aktuálnych. „Ustáleným prirovnáním sa reálne neprirovnáva, význam je tu alebo intenzifikačný, alebo názorný, teda v každom prípade obrazný.“¹²⁴ Ustálené prirovnania v rómskom jazyku svojou stavbou rešpektujú základnú všeobecnú trojčlennú schému prirovnania: „comparandum = prirovnávaná časť (to, čo sa prirovnáva) – tertium comparationis = porovnávací základ (spoločný kvalitatívny znak, na základe ktorého sa prirovnáva) – comparatum = prirovnávajúca časť (to, k čomu sa prirovnáva)“¹²⁵

Najfrekvencovanejšou spojku v prirovnaniach v excerpovaných textoch bola spojka *sar* „napr.: „...porad'a o jakha sar puruma.“ (Čavargoš, 62) Táto spojka zodpovedá slovenskej spojke „ako“. Ďalšou spojku užívanou v rómčine v prirovnaniach bola spojka „kaj“, napr.: „O Škiparis chudňa te koškerel, kaj vigos.“ (ČV, 68). Spojku „kaj“ do slovenčiny prekladáme spojku „že“. Zriedkavejšie sa v prirovnaniach vyskytuje aj príslovka „mišto“, napr.: „...o čhave khatar o čaro, chanas, mišto na taš'onas.“ (ČV, 179) Táto príslovka sa do slovenčiny prekladá príslovkou „dobre“.

V excerpovanej literatúre som zachytila približne sto päťdesiat rôznych prirovnaní, z toho bolo pätnásť takých, ktoré sa opakovali, takže môžu byť označené ako ustálené prirovnania. Nasledujúci popis prirovnaní z excerpovanej literatúry sa teda týka primárne prirovnaní, ktoré použili aspoň dvaja rozdielni autori. Popis obsahuje bližšie určenie prirovnania a jeho častí, doslovný preklad do slovenčiny, návrh prekladu do slovenčiny, príklad prekladu do češtiny podľa excerpovanej literatúry, varianty, ktoré sa vyskytli, prípadne aktualizácie a autorské prirovnania v kontexte s rozoberaným prirovnáním a tiež synonymné prirovnania.

¹²⁴ Mlacek, J., Slovenská frazeológia, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1984, str. 135

¹²⁵ Mlacek, J., Ďurčo, P., a kol., Frazeologická terminológia, Komisia pre výskum frazeológie pri slovenskom komitáte slevistov, Bratislava 1995, str.84

3.3.1. Ustálené prirovnania opakujúce sa u rôznych autorov

2.3.3.1.1. Najopakovanejším (osem krát) bolo prirovnanie „**ačhel sar kašt**“, celkom ho použilo šesť rôznych autorov. V prepisoch nahrávok sa vyskytlo toto prirovnanie jedenkrát. Doslovný preklad tohto frazeologizmu je „ostať ako drevo/strom“. Používa sa na opis osoby, ktorá je väčšinou nepríjemne prekvapená, zaskočená nejakou udalosťou, alebo správou, a je často neschopná reči a pohybu. Do slovenčiny môžeme tento výraz preložiť prirovnaním „ostať ako obarený/oparený/omráčený“ alebo opisnejšie „akoby ho bol (studenou) vodou obliat“ alebo „mlčať ako peň“. V excerpovanej literatúre bolo toto prirovnanie prekladané do češtiny rôzne:

- „Hrabě zůstal paf.“- „O grofos ačhiľa sar kašt.“ (Hübschmannová, RH, 59)
- „...pánové stojí jak ze dřeva.“ - „O raja ča terďon – sako sar kašt...“ (RH, 63)
- „Miško zůstal jako opařený...“- „O Miškas ačhiľas sar kašt...“ (Pešta, ČV, 112),
- „Všichni Romové doslova zdřevněli.“ - „O Roma savore ačhile sar kašt.“ (Nosková, ČV, 231).

Spisovateľka Elena Lacková použila významovo blízke prirovnanie, kde slovo *kašt* je v ablatíve:

- „Igen predarand'ilas, kaml'as te denašel, al'e o pindre leste ehas sar kaštestar“ (Lacková, RR, 20).

Príklad z prepisu nahrávok:

- „ačhiľam sar kašt odoj“¹²⁶ (Ostali sme tam (stáť) ako obarení.)

Raz sa v prepisoch nahrávok vyskytlo prirovnanie „jel sar kašt“ vo význame byť neschopný pohybu v kontexte byť paralyzovaný mulom (duchom zosnulého):

- „Oda sar kašt sal. Nič našťi keres.“¹²⁷ (To si ako drevo/zdrevenená. Nemôžeš nič robiť.)

2.3.3.1.2. Šiesti rôzni autori použili v textoch prirovnanie „**ačhel sar bar**“. V prepisoch nahrávok sa toto prirovnanie nevyskytlo. Toto prirovnanie môžeme považovať za lexikálny variant prirovnania „ačhel sar kašt“. Prirovnávaciu časť tu predstavuje slovo „bar“ (kameň). Do slovenčiny by sa dalo prirovnanie preložiť tak isto ako bolo uvedené pri prirovnaní „ačhel sar kašt“, alebo aj ako „mlčí ako ten kameň“, v literatúre bol výraz preložený rôzne:

- „Hrabě zůstal paf.“- „O grofos ačhiľa sar bar.“ (Hübschmannová, RH, 26)

---

¹²⁶ nahrávka č. 2007-11-20-05

¹²⁷ nahrávka č.2005-05-06-06

• „V Miškovi by se krve nedořezal.“- „O Miškas ačhiľas sar bar.“ (Peřta, ČV, 121).
Spisovatelka Elena Lacková použila miesto „ačhel sar bar“ prirovnanie v podobe „sar te ul’ol barestar“ (ako keby zkamenel):

• „ačhelas sar te ul’ahas barestar“ – „Filip stál ako omráčený.“ (Lacková, RR, 39) (dosl. ostal, ako keby bol z kameňa)

U tejto autorky sa vyskytlo aj formálne rovnaké spojenie so slovesom terďol (stát’):

• „terďolas, sar te ul’ahas barestar“ – „chvíľu mlčala“ (Lacková, RR, 74).

Do slovenčiny bolo spojenie v tomto prípade preložené veľmi voľne, doslovný preklad spojenia by bol „stála, ako keby bola z kameňa“.

Spisovateľka Emília Nosková použila významovo blízke prirovnanie „jel sar baruňi“ (byť ako z kameňa) :

• „somas sar baruňi“ (Nosková, ČV, 230).

V prepisoch nahrávok sa excerpované prirovnanie nevyskytlo. Jediné prirovnanie obsahujúce komponent „bar“ (kameň), ktoré sa vyskytlo bolo „sasto sar bar“ (doslov. zdravý ako kameň)

• „sastore hine sar bar „ (sú zdravučkí ako ryba)

• „Sar bar hine saste“¹²⁸ Oba prípady uviedol rovnaký respondent, vo význame, že boli veľmi zdraví, vitálni. Toto prirovnanie má však dost’ voľný vzťah ku skúmanému „ačhel sar kašť“, jedinou paralelou je tu formálna zhoda prirovnávajúcej časti (bar) a tiež užitie rovnakej spojky (sar), prirovnanie má však úplne iný význam.

2.3.3.1.3 Za významovo veľmi blízke, vyjadrujúce však väčšiu mieru expresívnosti v porovnaní s prirovnaniami „ačhel sar kašť“ a „ačhel sar bar“, môžeme považovať aj prirovnanie „**ačhel sar mulo**“, doslova „ostať ako mŕtvy/mŕtvola“. Toto prirovnanie použili v excerpovanej literatúre dve autorky – Tera Fabiánová a Emília Nosková. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo. Do češtiny bolo prirovnanie v excerpovanej literatúre preložené ako:

• „Zůstala jsem jako opařená.“- „Ačhiľom sar muľi.“ (Nosková, ČV, 231)

V jednom prípade sa vyskytol voľný preklad:

• „zbledl“- „Jov ačhiľas sar mulo.“ (Fabiánová, ČV, 222).

2.3.3.1.4. Piatí rôzni autori použili prirovnanie „**rovel sar briřind**“, čo doslovne znamená „plakať ako dážd“. V prepisoch nahrávok sa toto prirovnanie nevyskytlo. Význam prirovnania je veľmi plakať. Aj keď je výraz „plakať ako dážd“ významovo zrozumiteľný,

---

¹²⁸ nahrávka č. 2005 - 05 -06 -02

v slovenskej frazeológii sa nepoužíva, do slovenčiny by sa tento idióm dal preložiť slovesami „nariekat“, „rumádzgat“, slovným spojením „usedavo plakat“, alebo prirovnaním „plakať ako malé dieťa“. Do češtiny v excerptovanej literatúre bolo prirovnanie prekladané ako „pláče/plakal jsem/plakala jako děšť“. V jednom prípade sa vyskytol voľný preklad:

- „Nebyla k utišení.“- „Rovelas sar brišind.“ (Pešta, ČV, 113).

2.3.3.1.5. Piatí autori použili v textoch prirovnanie „**naš'ol sar thuv**“, čo doslova znamená „zmiznúť ako dym“, doslovný preklad je zhodný so slovenským frazeologizmom „zmiznúť/stratiť sa ako dym“, preto môže ísť o kalk. V literatúre bolo prirovnanie prekladané do češtiny ako „zmizet jako dým“. Vyskytol sa aj variant so slovesom *avel* - „**av'as sar thuv**“ (Lacková, RR, 69). V prepisoch nahrávok sa prirovnanie nevyskytlo.

2.3.3.1.6. Traja autori použili prirovnanie „**chal, mišto na taš'ol**“, doslova „jest', dobre sa neudusiť“. V prepisoch nahrávok sa prirovnanie nevyskytlo. Význam prirovnania je jest' veľmi rýchlo, hltavo. V slovenčine známe ako „jest', dobre, že sa neudusiť“ alebo „jest', div sa neudusiť“. Keďže pri tomto prirovnaní po doslovnom preklade nastáva formálna i obsahová zhoda, môže ísť o kalk. Do češtiny bolo prirovnanie prekladané zhodne „jíš, div se neudusiť“, v jednom prípade ako:

- „Nažral jsem se, div jsem se neudávil“¹²⁹ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 35).

2.3.3.1.7. Autori excerptovaných textov použili štyri krát prirovnanie „**šunel (varekas) sar Devles**“. V prepisoch nahrávok sa prirovnanie nevyskytlo. Doslova spojenie znamená „počúvať (niekoho) ako Boha“ vo význame - pozorne niekoho počúvať. Do češtiny v textoch bolo prekladané ako:

- „Romové ho poslouchali jako Pána Boha“¹³⁰ (neznámy autor, ČV, 182)
- „...že i staří Romové ho poslouchali jako Pána Boha.“¹³¹ (Kalejová, ČV, 38)
- „...nábožně poslouchají...“¹³² (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 51)

Podstatné meno *Del* ako prirovnávajúca časť prirovnania sa vyskytlo v textoch ešte v slovnom spojení:

- „...sar te oda kerd'ahas o Del“ – „...jako by to udělal sám Pánbůh.“ (Horváth, ČV, 56)

---

¹²⁹ „Cha'om, mišto na taš'i'om.“

¹³⁰ „O Roma les šunenas sar Devles.“

¹³¹ „...hoj mek o phure murša les šunenas sar Devles.“

¹³² „...šunen les sar Devles...“

2.3.3.1.8. Prirovnanie „**bokhalo sar (koro) rikono**“ použili v excerpovaných textoch traja rôzni autori. V prepisoch nahrávok sa prirovnanie nevyskytlo. Doslovný preklad prirovnania je „hladný ako (slepý) pes“ s významom „byť veľmi hladný“. Prídavné meno „koro“(slepý) je tu fakultatívnym členom. V českých prekladoch malo prirovnanie podobu:

- „hlad měl jako slepý pes“ - „bokhalo sar koro rikono“ (Hübschmannová, RH, 57)
- „...hladový jako psi.“ – „...bokhale sar rikone.“(Giňa, ČV, 75)

2.3.3.1.9. Prirovnanie „**o jakha sar puruma**“ použili dve autorky - Elena Lacková a Tera Fabiánová. V prepisoch nahrávok sa prirovnanie nevyskytlo. Doslovný preklad prirovnania je „oči ako cibule“ s významom - veľké oči. Do slovenčiny sa tento idióm dá preložiť ako vypúlene oči, prípadne vytreštené oči. Do češtiny prekladané ako:

- „Velké, vyboulené oči...“ - „O jakha sar puruma.“ (Fabiánová, SMPHAŠ, 8)
- „...vyvalila oči jako cibule.“ – „ ...porad'a o jakha sar puruma.“ (Hübschmannová, Fabiánová, Čavargoš, 62).

Podstatné meno „jakha“ (oči) sa vyskytlo v prirovnávanej časti aj v takých prirovnaniach, ktoré sa vyskytli ojedinele, tu môže ísť skôr o prirovnania autorské ako ustálené frazeologické, napr.:

- „o jakha sar momel'a“ (doslovný preklad „oči ako sviece“ v zmysle žiariace oči) (Lacková, RR, 49)
- „mange o jakha buchľile sar čercheňa.“ – „oči se mi rozšířily jako hvězdy.“ (Fabiánová, SMPHAŠ, 10)
- „kale jakha sar čercheňa.“ – „zamatové iskriace oči“ (Lacková, RR, 29)
- „o jakha bare a kale sar angara.“ (Lacková, RR, 67)
- „Hin tut jakha sar o čerešni...“ – „Voči máš jako třešně...“ (Fabiánová, ČV, 218)
- „o jakha leste sar guruveste“ – „Oči má jako vůl.“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 49)
- „o jakha sar bengeste“ – „s očima jako čert“ (Fabiánová, ČV, 219).
- „...la babake zalabonas o jakha sar dvestovki žarovki.“ – „babičce zasvítily oči jako dvoustovky žárovky“ (Reiznerová, ČV, 22)

2.3.3.1.10. Prirovnanie „**o bala (kandrate) sar angrust'a/angrusňa/angruscora**“ použili dvaja autori – Andrej Giňa a Elena Lacková. V prepisoch nahrávok sa prirovnanie nevyskytlo. Doslovný preklad prirovnania je „vlasý (kučeravé) ako prstene/prstienky“ vo význame kučeravé vlasý.

- „...vlasý stočené do malých prstencov“ – „...bala sar angrusňa...“ (Lacková, RR, 29)
- „Krouť se jí jako prstýnky.“ - „O bala late kandrata sar angrust'a.“ (Giňa, ČV, 374)
- „o balora sar angruscora“ (Lacková, RR, 45).

2.3.3.1.11. Iný príklad z textov, kedy bolo podstatné meno „bala“ (vlasý) v prirovnávanej časti, je prirovnanie „**o bala (kale) sar angara**“ (doslov. vlasý (čierne) ako uhlie). Toto prirovnanie použili dvaja autori – Andrej Giňa a Elena Lacková. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo. V tomto prirovnaní je prídavné meno „kale“ (čierne) fakultatívnym členom. Do slovenčiny by sa dalo preložiť ako „vlasý čierne ako uhol“, čo síce je významovo veľmi blízke s doslovným prekladom rómskeho spojenia ale nie celkom totožné.

Príklady z textov:

- „O bala late sar angara.“- „Vlasý má jak uhel.“ (Giňa, ČV, 374)
- „o bare bala kale sar angara“ - „s krásnymi čiernymi vlasmi až na ramená“ (Lacková, RR, 49). Spojenie v slovenčine presne nezodpovedá rómskej verzii, dosl. „dlhé vlasý čierne ako uhlie“

Iné príklady kedy bolo v textoch slovo „bala“ (vlasý) v prirovnávanej časti:

- „O bala sar e kaľi rat.“ – „...vlasý jako noc“ (Fabiánová, ČV, 218)
- „...lengere bala ehas kale sar phuv.“ – „tmavých vlasov“ (Lacková, RR, 67)

Slovenská verzia nezodpovedá rómskej, kde je použité prirovnanie, dosl. „...ich vlasý boli čierne ako zem.“

- „O bala sar somnakaj, sar o kham te avil'ahas pre phuv.“ – „Vlasý jako zlato, jakoby slunce sestoupilo na zem.“ (Horvátová, Pal e bari Rama..., 34)
- „La baba sas bare bala, sar veš la bala sas.“ – „Babička měla dlouhé vlasý, husté jako nejčernerší les.“ (Reiznerová, ČV, 22).

2.3.3.1.12. Prirovnanie „**(kerel vareso) kaj vigos**“ použili v excerpovaných textoch dvaja autori -Tera Fabiánová a Andrej Giňa. V prepise nahrávok sa prirovnanie nevyskytlo. V tomto prirovnaní je ustálená len prirovnávajúca časť, prirovnávanú časť tvorí sloveso v činnom rode. Doslovný preklad tohto idiómu by bol „robiť niečo, že koniec“. Do slovenčiny by sa dal tento frazeologizmus preložiť ako „(urobiť niečo) až sa zem otriasa“ alebo slovným

spojením „koniec sveta“. V slovenských slovníkoch som ekvivalentné spojenie nenašla ale užitie intenzifikačných spojení „že koniec“, „tak to bol koniec“ alebo „tak to koniec“ sa v hovorovej slovenčine používajú, keď sa hodnotí nejaká situácia ako prehnaná, vo význame „tak to bolo príliš veľa“/ „to bolo prehnané“. V slovníku (Hübschmannová, Šebková, Žigová, 2001, s.278) bolo spojenie preložené ako „až hrůza; k zbláznení; k smrti; šílene; nesmírně“. Preklad do češtiny, ktorý sa objavil v textoch:

- „...začali jsem tancovat. To bolo haló!“ - „...ajso khexiben thod'am, kaj vigos.“ (Čavargoš, 31),

Vyskytol sa aj voľný preklad:

- „Začal proklínat celou osadu...“ - „O Škiparis chudňa te koškerel, kaj vigos.“ (Giň, ČV, 68)
- „...začala zoufale štěkat“ - „...chudňa te bašol, kaj vigos.“ (Čavargoš, 35).

V textoch sa objavili tieto významovo podobné prirovnania:

- „O čhaja khelenas, kaj e phuv band'olas.“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 18)
- „O Roma asanas, kaj e phuv zenginlas.“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 31)
- „O mulo ča asalas, kaj e phuv zenginlas...“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 31)
- „Chanas, gi'avnas, khelenas, mištes o kher na arade.“ (Lacková, RR, 12)
- „...jagatinlas až o kher izdralas“ (Lacková, RR, 39).

2.3.3.1.13. U dvoch autoriek - Tera Fabiánová a Ilona Ferková - sa objavilo prirovnanie „**kerel sar graj**“, doslova „robiť ako kôň“. V prepisoch náhravok sa prirovnanie vyskytlo dva krát. Tento frazeologizmus je používaný v jeho doslovnej podobe aj v slovenčine, ide teda pravdepodobne o prirovnanie kalkované s významom „ťažko pracovať“. Do češtiny bolo prirovnanie preložené, napr. ako:

- „Dřu jako kůň!“ - „Kerav sar graj!“ – (Fabiánová, ČV, 212).

Slovo „graj“ (kôň) v prirovnávajúcej časti prirovnania sa vyskytlo aj v ďalšom prirovnaní, vo význame veľa piť:

- „pijelas paňi sar graj“ – „napájel se jako kůň“ (Horváth, ČV, 201)

V excerpovanej literatúre bolo i ďalšie prirovnanie s podstatným menom „grajen“ vo význame - bil ich veľmi, bil ich ako psov.:

- „O mulo len marlas ... avka sar grajen. (Horváth, ČV, 266)

Príklady z prepisov náhravok:

- „Terňipnastar - keci has leske, dešupandž berš, sar chud'as bu'i te kerel?! Sar graj!“¹³³ (Od mlada – koľko mohol mať rokov, pätnásť, ako začal pracovať?! Ako kôň!)

¹³³ náhrávka č. 1999-00-00-01

- „Kernas buči sar graja o džuvľa...Paš e michačka čhivkerlas la lopataha sar murš, no.“¹³⁴
(V robote ženy dreli ako kone...Pri miešačke hádzala lopatou ako chlap, no.)

2.3.3.1.14. Prirovnanie „**džal sar balvaj**“ použili dvaja autori – Andrej Giňa a Emílie Nosková. V prepisoch nahrávok sa prirovnanie nevyskytlo. Doslovný preklad prirovnania je „ísť ako vietor“, s významom – ísť rýchlo, možný frazeologický preklad do slovenčiny – ísť ako víchor. Zhoda v slovenskej a rómskej verzii značí, že pravdepodobne ide o prirovnanie kalkované. Preklad do češtiny v textoch:

- „...jeli jsme jako vítr.“ – „...džahas sar balvaj.“ (Nosková, ČV, 231)
- „Teďka pojede samo jako vítr.“- „Akana džala korkoro sar balvaj.“ (Giňa, ČV, 239).
V textoch sa objavilo spojenie, ktoré síce malo rovnaký význam - urobiť niečo veľmi rýchlo, ale bolo konštruktívne odlišné - sloveso „džal“ nahradilo sloveso „skidel“(vziať):
- „...love skidňa andre leketa sar balvaj.“- „...bleskurychle posbírala peníze do zástěry.“ (Giňa, Bijav, 30).

V prepisoch nahrávok sa vyskytlo prirovnanie „Oda hin sar balval joj“¹³⁵ vo význame, že daná osoba je rýchla ako vietor, stíha viac vecí naraz. Objavilo sa aj významovo iné prirovnanie osoby ku vetru „No amaro dad ajso has sar balvaj.“¹³⁶ vo význame, že otec veľa cestoval a nezáležalo mu kam, prelietal z miesta na miesto ako vietor.

2.3.3.2. Prirovnania vyskytujúce sa viackrát iba u jedného autora

2.3.3.2.1. Niektoré prirovnania sa síce opakovali viackrát ale iba u jedného autora. Bolo to napr. prirovnanie „**phurdel sar pišot**“, ktoré sa vyskytlo v excerpovanej literatúre celkom dva krát, a to v publikáciách Rómske hádanky a Čavargoš, autorkou oboch publikácií je Milena Hübschmannová. Aj keď v druhom prípade je spoluautorkou, je možné, že sa jedná o špecifické prirovnanie užívané Milenou Hübschmannovou. V prepisoch nahrávok sa prirovnanie nevyskytlo. Do slovenčiny sa toto prirovnanie dá doslovne preložiť ako „fúkať ako (kováčsky) mech“ s významom ťažko dýchať - odfukovať, chrápať, dychčať. Príklady prekladu do češtiny:

¹³⁴ nahrávka č. 2009-07-28-02

¹³⁵ nahrávka č. 2005-06-17-10

¹³⁶ nahrávka č. 2006-06-14-01

- „...můj pejsek tu funí a chrápe.“ – „...o rikono sovel, phurdel sar pišot“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 4)
- „...farář byl tlustý, fuňel jako měch a koš neunesl.“ – „...o rašaj thulo, phurdelas sar pišot, na birinelas o košos te řidžal.“ (Hübschmannová, RH, 82).

2.3.3.2.2. Prirovnanie „**marel pes sar ruva**“ použila dva krát Elena Lacková. Doslovný preklad prirovnania je „biť (sa) ako vlci“ s významom biť sa poriadne, bez milosti, kruto. Toto prirovnanie je známe v tej istej podobe aj v slovenčine, teda môže ísť o prirovnanie kalkované do rómčiny Elenou Lackovou. Príklady z textov:

- „Maraha pes sar ruva!“ (Lacková, RR, 78)
- „...kaj pes te maren vaš peskeri phuv sar ruva.“ (Lacková, RR, 68).

Prirovnanie „marel pes sar rikone“ s podobným významom sa objavilo v knihe „Čavargoš“, mohlo by ísť o lexikálny variant, kde namiesto „ruva“ (vlci) je podstatné meno „rikone“ (psi). Príklady z textov:

- „O rikone pen marenas sar rikone“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 37)
- „...o rikone mard'ile sar rikone.“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 37).

V prepisoch nahrávok sa žiadne prirovnanie so slovom „rikono“ nevyskytlo, dokonca sa v prepisoch neobjavilo ani raz slovo ruv (vlk), keď sa hovorilo o tomto zvierati. použilo sa prevzaté „vlkos“.

2.3.3.2.3. Andrej Giňa použil dvakrát prirovnanie „**(zoralo) murš sar trast**“, doslova „(silný) muž ako železo“, vo význame – veľmi silný. Prídavné meno „zoralo“ (silný) v tomto prísloví je fakultatívnym komponentom. V prepisoch nahrávok sa spojenie nevyskytlo.

- „Sas zoralo murš sar trast.“ – Měl svaly jak ze železa.“ (Giňa, Bijav, 41)
- „...murš sar trast...“ – „...chlap jak ze železa...“ (Giňa, Bijav, 56).

2.3.3.3. Prirovnania s ojedinelým výskytom

Za povšimnutie stoja aj niektoré prirovnania, ktoré sa objavili ojedinele, alebo málopočetne. a nemôžeme ich preto pokladať za frazeologizmy, ale niektoré ich vlastnosti, poukazujú na to, že by to tak mohlo byť. Takýmto prirovnaním by mohlo byť prirovnanie „**sar raj/raňi**“¹³⁷ (pán, pani), s významom „(byť) na úrovni“. Prirovnanie existuje aj v slovenčine, preto by mohlo ísť o prirovnanie prevzaté. Príklady z textov:

¹³⁷ prípadne morfológické varianty so slovami raja/raňija

• „...hoj o Rom peske dživel sar raj.“ – „...že i Cikán si může žít jako pán.“ (Hübschmannová RH, 96)

• „...kaj the romane čhaja džanen te phirel sar raňija!“ – „...že i romské holky můžou vypadat jako dámy.“ (ČV, 290).

Dva krát sa objavilo prirovnanie „**parňi sar rakľi**“, doslova „biela ako nerómske dievča“. Ide o prirovnanie idiomatické ale nemetaforické. Príklady z textov:

• „...sas šukar, parňi sar rakľi...“ – „...byla pěkná, bílá jako selská holka...“ (neznámy autor, ČV, 181)

• „...sas barikano, kaj sas parňi sar rakľi.“ – „...chlubila se tím, že je bílá, jako Češka.“ (Ferková, ČV, 291).

Raz sa vyskytlo aj významovo blízke prirovnanie:

• „**parňi romňi sar gadži**“ - „...bílá jako gádžovka...“ (Giňa, Bijav, 20).

Vyskytlo sa aj ďalšie prirovnanie s prirovnávanou časťou obsahujúcou slovo „parno“ (biely):

• „**parno sar ciral**“ (Hübschmannová RH, 21).

V prirovnávanej časti sa viackrát vyskytla farba „**lolo**“ (červená), príklady:

• „loľi sar rat“ (Horváth, ČV, 204)

• „lolo sar jag“ (Lacková, RR, 73)

• „lolo sar phabaj“ (Haluška, PLDS, 74).

V prirovnávanej časti prirovnania sa početnejšie vyskytla i farba „**kalo**“ (čierny), príklady:

• „kalo sar sadza“ (Horváth, ČV, 200)

• „bala kale sar phuv“, (Lacková, RR, 67)

• „o jakha...kale sar angara“ (Lacková, RR, 67)

• „romňi kaľi sar phuv“ (Lacková, RR, 52).

V rôznych prirovnaniach sa objavil/i „**čiriklo/čirikle**“ (vták/vtáci), príklady:

• „O čhave rovibnaha pes rozdenašte sar čirikle“ (Lacková, RR, 12)

• A leskero suno sar čiriklo denašťas. (Lacková, RR, 16)

• „Leskero jilo ehas loko sar čiriklo...“ (RR, 83).

2.3.4. Frazeologické výrazy/úslovia

Medzi úslovia som zaradila také spojenia slov, ktoré neobsahovali slovesný komponent. Mlacek (1984, str. 136) charakterizuje súslovia ako „*prirad'ovacie spojenia dvoch tvarovo alebo zvukovo blízkych zložiek*“¹³⁸. Tento osobitný typ frazeologizmu sa vyznačuje „*dvojčlennosťou, prirad'ovacím (spojkovým alebo bezspojkovým) spojením zložiek, zvukovou alebo tvarovou podobnosťou zložiek a zvyčajne aj nezameniteľnosťou poradia zložiek.*“¹³⁹ pričom „*Opakovanie dvoch slov toho istého alebo podobného výrazu (či už pôvodných alebo prevzatých rôzneho pôvodu) je v rómčine častým prostriedkom na zosilnenie významu.*“ (Romaňi čhib, 2002, s.167) Ide teda najmä o spojenia expresívne. V excerpovaných textoch som našla približne dvadsaťdva súslív, z toho bolo šesť takých, ktoré sa vyskytovali viac krát aspoň u dvoch rôznych autorov.

2.3.4.1. Frazeologické výrazy/úslovia, ktoré sa v textoch opakovali

2.3.4.1.1. Úslovie „**ňikda šoha**“ sa v textoch objavilo desať krát, použilo ho sedem rôznych autorov. V prepisoch nahrávok sa súslovie vyskytlo štyri krát. Toto súslovie vzniklo spojením dvoch synonymných prísloviak. Doslovný preklad súslív je „nikdy nikdy“, význam je tu intenzifikačný, do slovenčiny sa toto súslovie dá preložiť ako „nikdy v živote“, „vôbec nikdy“, „aňi za nič“. Príklady z textov:

- „**ňikda, ňikda šoha!** Sigeder merava.“ - „Nikdy, nikdy v živote. To radši umru.“ (Pešta, ČV, 106)
- „**šun, cigan, mek ňigda šoha na cind'al momel'i andre khangeri.**“ - „Poslouvej, cikáne, ještě nikdy jsi nekoupil svíčku do kostela.“ (Hübschmannová RH, 82)
- „**ňikda šoha! ňikda me mire čhavores na dava!**“ – „Nikdy v živote! Nikdy svoje dítě nedám!“ (Ferková, ČV, 289)
- „**Džanas oda, so o gadžo ňikda šoha andro knížki na genela.**“ – „Víme to, co gadžo nikdy v živote v knížkách nevyčte.“ (Hejkrliková, ČV, 356)

¹³⁸ Mlacek, J., Slovenská frazeológia, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1984, str. 136

¹³⁹ Mlacek, J., Ďurčo, P., a kol., Frazeologická terminológia, Komisia pre výskum frazeológie pri slovenskom komitáte slevistov, Bratislava 1995, str. 77

- „...andre kada kher bešavas tira daha, so pre late ňikda šoha našti bisterav.“ – „...v tom domě jsem bydlel s tvou matkou, na kterou nikdy v životě nezapomenu.“ (Haluška, PLDS, 36).

Príklady z prepisov nahrávk:

- „ňikda šoha na džalas te pherel paňi peske.“¹⁴⁰ (nikdy v životě by si (tam) nešla nabrat vodu)
- „...me kodoj ňigda šoha na somas, aľe phenen o Roma, hoj hoj ehin kodoj avrether Roma, sar amen kadaj.“¹⁴¹ (...ja som tam nikdy v životě nebola, ale Rómovia vravia, že tam sú inakší Rómovia ako sme my tu.)

Ešte raz spojenie použil ten istý respondent takto:

- „Protože imar me džanav, hoj kada imar na kerava ňigda šoha.“¹⁴². (Pretože (teraz) už viem, že také niečo už nikdy v životě neurobím.)

Vyskytlo sa aj prehodenie členov spojenia:

- „Na, ta kaj, me aňi na džanav sar maringotka *vipadinel*, na, na. Na, šoha ňikda.“¹⁴³ (Nie, kdeže, ja ani neviem ako (taká) maringotka vyzerá, nie, nie. Nie, nikdy v životě.) (Odpoveď na otázku, či respondent býva v maringotke.)

Ten istý respondent pužil spojenie ešte raz:

- „Ňikda šoha, bo na džalas mange auri o louve.“, Oda furt le čhavage topanki te cinel, kada, koda, gada.“¹⁴⁴ (Nikdy v životě, lebo nebolo dosť peňazí. To je stále (tak) deťom kúpiť topánky, tamto, toto, oblečenie.) (Odpoveď na otázku, či respondentka niekedy navštívila svoju rodinu v zahraničí.)

2.3.4.1.2. Súslovie „**sig sig**“ sa v textoch vyskytlo desať krát, použili ho štyria autori. V prepisoch nahrávk sa spojenie vyskytlo tri krát. Súslovie vzniklo opakovaním tej istej príslovky, doslovný preklad „rýchlo rýchlo“, význam je tu intenzifikačný – veľmi rýchlo, do slovenčiny by sa dalo preložiť aj súsluvím „šup šup“. Do češtiny bolo v textoch súсловie prekladané nefrazeologicky, voľne slovami „honem“ a „rychle“. Príklady z textov:

- „O Dežis sig sig leperďa le Devles...“ - „Deži honem pomyslel na Boha...“ (Hübschmannová RH, 31)

---

¹⁴⁰ nahrávka č. 2009-08-01-01

¹⁴¹ nahrávka č. 2009-11-18-01

¹⁴² nahrávka č. 2009-11-18-01

¹⁴³ nahrávka č. 2007-11-04-05

¹⁴⁴ nahrávka č. 2007-11-04-05

- „O kostolňikos sig sig vičind'a le Lacis...“ – „...Kostelník honem zavola Lacimu...“ (Hübschmannová RH, 65)
- „O Miškus sig sig chuřil'a perdal e bar...“ – „Miško rychle přskočil přes plot...“ (Hübschmannová RH, 83)
- „Sig sig sid'arelas e Romňi pal o sudcas...“ – „Honem, honem utíkala Romka za soudcem...“ (Hübschmannová RH, 86)
- „Sig sig aven te šejinel dijamanti!“- „Honem, honem, pojd'te sít diamanty!“ (Hübschmannová, RH, 63)
- „Sig sig man garuďom pal o divaňis.“ – „Rychle jsem se schovala za divan.“ (neznámy autor, ČV, 187)
- „Sig sig denař'om opre le garadičenca...“ – „Rychle jsem vyběhl po schodech...“ (Haluška, PLDS, 78).

Toto súslovie sa často spája ešte so slovesom sid'arel – „sig sig sid'arel“, čo znamená veľmi sa ponáhľať, príklad z textu:

- „O Rom visal'iľa, sig sig, sid'arelas pale...“ – „Muž se obrátil a pospíchal zpátky, co mu nohy stačily.“ (Haluška, PLDS, 24).

Toto súslovie sa raz vyskytlo aj s čiarkou:

- „Ča sig, sig khere!“ – „Jen honem domů!“ (Pešta, ČV, 124).

Vyskytlo sa aj slovo „sisig“ (Pešta, ČV, 126), ktoré pravdepodobne vzniklo spojením zložiek súslovia do jedného slova, pričom vypadla koncová spoluhláska „g“ pri prvej príslovke, alebo mohlo ísť o preklep.

Príklady z prepisov nahrávok:

- „A čim sig sig užarahas, kim hin pol štvrtej pol pjatej.“¹⁴⁵ (A nevedeli sme sa dočkať, kedy bude pol štvrtej pol piatej.)
- „čisťinavas sig sig“¹⁴⁶ (rýchlo som (po)upratoval)
- „...bo imar hino ajso dženo, ča sig sig...“¹⁴⁷. (...lebo to je taký človek, len rýchlo rýchlo...)

2.3.4.1.3. Súslovie „**koro mato**“ sa v texte vyskytlo celkom štyrikrát, použili ho traja autori – Tera Fabiánová, Gejza Horváth a Ilona Ferková. V prepisoch nahrávok sa spojenie vyskytlo trikrát. Súslovie vzniklo spojením dvoch zvukovo podobných prídavných mien. Slovo „koro“ znamená v rómčine „slepý“, slovo „mato“ znamená „opitý“, preto doslovný

¹⁴⁵ nahrávka č. 2004-12-16-01

¹⁴⁶ nahrávka č. 2006-09-27-02

¹⁴⁷ nahrávka č. 2007-02-15-03

preklad tohto frazeologizmu je „slepý opitý“. Význam frazeologizmu je byť veľmi opitý, byť tak opitý, až stratíť zrak. Tomuto spojeniu sa v slovenčine významom najviac približuje spojenie „opitý/ožratý do nemoty“. Úslovie, by sa dalo preložiť do slovenčiny aj pomocou frazeologizmu, ktorý v kontexte s opitost'ou uvádza zbierka Slovenské príslovia, porekadlá a úslovía¹⁴⁸ „Oči mu idú na kríž.“

Príklady z textov:

- „Has koro mato...“ – „Měl vypito...“ (Horváth, ČV, 202)
- „O raj sas mato, mek, kijoda koro mato, vičind'a...“ – „A pán, protože se opil ne do němoty, ale do slepoty – kričí...“ (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 5)

V textoch sa vyskytol morfológický variant „kore mate“:

- „Savore trin džene has kore mate.“ – „Všichni tři byli opilí.“ (Horváth, ČV, 266).

V textoch sa vyskytlo aj slovo „koromato“, ktoré zjavne vzniklo spojením prídavných mien v skúmanom súslví do jedného slova, príklad z textu:

- „Ra'i sas imar koromato.“ - „ V noci už byl úplně namol.“ (Ferková, ČV, 346).

Príklady z prepisu nahrávok:

- „...ča le phraleske vera thodžas, hoj či hin les pa'enska khere a jov has koro mato, jov na džanelas, hoj hin pa'enska.“¹⁴⁹ (...zapisahal brata, či má doma pálenku, ale on bol taký opitý, že ani nevedel, že má pálenku.)

2.3.4.1.4. Súslvie „ajci ajci“ sa v textoch vyskytlo celkom štyri krát, použili ho traja autori – Milena Hübschmannová, Zlatica Kalejová a Andrej Giňa. Spojenie sa v prepisoch vyskytlo raz, avšak vyskytlo sa časté užitie slovenského „tak tak“ inak v rómkom prejave. Ide tu o prevzatý, citátový frazeologizmus.¹⁵⁰ Súslvie vzniklo zdvojením príslovky „ajci“, ktorá v rómčine vyjadruje kvantitu, môžeme ju preložiť podľa kontextu ako „toľko/natoľko/toľkokrát/tak/tak veľa/tak dlho“. Do češtiny bolo v textoch prekladané súslvím „jen tak tak“. Príklady z textov:

- „...cirdelas les tele soviben, ajci ajci zaindra'i'la.“ – „...šlo na něj spaní, až nakonec usnul.“ (Hübschmannová, RH, 21)
- „...has ča ajci ajci, kaj o čhave te na chan bokh.“ – „...bylo toho jen tak tak, aby děti nehladověly.“ (Kalejová, ČV, 25)

¹⁴⁸ Zátarecký, A.P., Slovenské príslovia, porekadlá a úslovía, Tatran, bratislava 1975, str.110

¹⁴⁹ nahrávka č. 2005-02-08-01

¹⁵⁰ citátové frazeologizmy sú „frazémy prevzaté z cudzích jazykov, ktoré sa aj v prijímajúcom jazyku vyjadrujú vo svojej pôvodnej (cudzozjazyčnej) podobe.“ (Mlacek, 1995, s. 7)

- „Ajci ajci, kaj le hintešiske and'a e god'i pale pro than.“ – „Jen tak tak, že rezníka uklidnila.“ (Kalejová, ČV, 33)
- „Ajci ajci phend'a o Andrišis sar so.“ – „Až nakonec Andrej vyložil celou záležitost.“ (Giňa, Bijav, 44).

2.3.4.1.5. Súslovie „**nango pindrango**“ sa v textoch vyskytlo tri krát, použili ho traja autori - Tera Fabiánová, Milena Hübschmannová a Andrej Giňa. Spojenie sa v prepisoch nahrávok nevyskytlo. Vzniklo spojením dvoch zvukovo podobných prídavných mien, slovo „nango“ znamená „nahý“ a slovo pindrango „bosý“, doslovný preklad súslovía teda bude „nahý bosý“. Toto súslovie má dva významy, a to „sporo obutý a odetí“, alebo aj „úplne bosý a holý“. Do slovenčiny by sa dalo súslovie preložiť frazeologizmom „ako ho pánboh stvoril“. V slovenčine pravdepodobne nie je iný významovo a formálne ekvivalentný výraz, preto bude najvhodnejšie tento idióm prekladať doslovne. Príklady z textov:

- „Dikhel, dikhel, kada cigan nango pindrango, ča chevalo garodo pre leste u mek peske khelel.“ – „Kouká, kouká, ten cikán je nahý, bosý, na sobě má jen dřavou košili, a ještě si tancuje!“ (Hübschmannová, RH, 37)
- „Cikno, šukoro, nango pindrango.“ – „...maličký, hubeňoučký. Polonahý, bosý.“ (Giňa, Bijav, 36).

Toto súslovie sa vyskytlo aj vo forme ženského rodu „nangi pindrangi“, príklad z textu:

- „Sas rat, šil, me somas nangi pindrangi.“ – „Tma, zima, já bosá, polonahá.“ (Fabiánová, SMPHAŠ, 2).

2.3.4.1.6. Súslovie „**kam nakam**“ použili v excerpovaných textoch dvaja autori – Andrej Giňa a Agnesa Horvátová. Spojenie sa v prepisoch nahrávok nevyskytlo. Výraz „kam“ predstavuje pravdepodobne imperatívny tvar pre 2.osobu sg. od slovesa „kamel“ a výraz „nakam“ predstavuje zápornú formou prvého výrazu úslovía¹⁵¹. Takéto súslovie by sa dalo do slovenčiny preložiť ako „chci nechci“. Adekvátny preklad tohto úslovía do slovenčiny by mohol byť prechodníkovým úslovím „chtiac nechtiac“. Príklady z textov:

- „Kam nakam pen o čhaja the e romňi thode kijo verdan.“ – „Žena s dcerami se chtě nechtě postavily za vůz...“ (ČV, 73)

¹⁵¹ Šebková a Žlnayová (2002) uvádzajú ako jediné vyjadrenie záporu v imperatívne časticu „ma“, záporná častica „na“ sa podľa ich popisu používa napr. v indikatíve, treba však uviesť, že zápornka „na“ sa v niektorých varietách užíva aj v imperatívne.

- „E Rama kam nakam, korkori na džanelas soske, chudňa te vakerel...“ – „A tak Rama chtíc nechtíc začala vyprávět, sama nevěděla proč.“ (Horvátová, Pal e bari Rama..., 40)

2.3.4.1.7. Súslovie „**pro phure berša**“ sa síce vyskytlo v textoch dva krát, ale použila ho len jedna autorka - Milena Hübschmannová. Spojenie sa v prepisoch nahrávok nevyskytlo. Doslovný preklad tohto súslovia je „na staré roky“, významovo odpovedá slovenskému súsloviu „na staré kolená“, alebo slovnému spojeniu „na starobu“. Príklady z textov:

- „...šaj tuke kides avri, sar kames te merel.“ „Pro phure berša, kraľina!“ - „...můžeš si vybrat, jak chceš umřít.“ „Stářím, králi.“ (Hübschmannová, RH, 125)
- „O rašaj man tradela avri, so me čoro kerava, kaj džava pro phure berša?“ - „Farář mě vyžene a co si já chudák počnu, kam mám jít na stará kolena?“ (Hübschmannová, RH, 65).

2.3.4.2. Delenie frazeologických výrazov/úsloví podľa slovných druhov

Excerptované súslovia¹⁵² môžeme rozdeliť do skupín podľa toho akými spojeniami slovných druhov vznikli:

1. spojením podstatných mien: bacht bibacht (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 5), kapura kapuratar (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 6), sera seratar (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 7), gav gavestar (Hübschmannová, RH, 79)
2. spojením prídavných mien: murdardo phagerdo (Giňa, ČV, 75), phagerdo kaľardo (Fabiánová, SMPHAŠ, 16), nango pindrango (Hübschmannová, RH, 37), koro mato (Horváth, ČV, 202)
3. spojením prísloviak: sig sig (Hübschmannová, RH, 31), ajci ajci (Hübschmannová, RH, 21), ňikda šoha (Šamko, ČV, 94), the avka the avka (Hübschmannová, RH, 86)
4. spojením podstatných mien a spojky: cipa the kokal (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 40)
5. spojením podstatných mien a predložky: šerestar kijo pindre (Lacková, RR, 40), nipi pre nipende (Hübschmannová, RH, 100)
6. spojením prídavných mien a častice: aňi džido aňi mulo (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 40), aňi but aňi frima (Hübschmannová, RH, 100)

¹⁵² Ako príklady tu uvádzam aj také úslovia, ktoré sa neopakovali, teda ich frazeologickosť je iba predpokladaná.

7. spojením prísloviiek a častice: but ta but (Kalejová, ČV, 30)
8. spojením podstatného mena, prídavného mena a predložky: pro phure berša (Hübschmannová RH, 65), pro čučo jilo (Hübschmannová RH, 74)

2.3.4.3. Delenie frazeologických výrazov/úsloví podľa spôsobu vzniku

1. vznik opakovaním toho istého slova (s prípadným malým modifikovaním): nipi pre nipende (Hübschmannová RH, 100), kapura kapuratar (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 6), sera seratar (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 7), gav gavestar (Hübschmannová RH, 79)
2. vznik intenzifikačným opakovaním toho istého slova, alebo výrazu: sig sig (Hübschmannová, RH, 31), the avka the avka (Hübschmannová, RH, 86), ajci ajci (Hübschmannová, RH, 21), but ta but (Kalejová, ČV, 30)
3. vznik spojením synonymických výrazov, alebo významovo veľmi blízkych výrazov: ňikda šoha (Šamko, ČV, 94), murdardo phagerdo (Giňa, ČV, 75), phagerdo kaľardo (Fabiánová, SMPHAŠ, 16), nango pindrango (Hübschmannová, RH, 37)
4. vznik spojením protikladných výrazov: aňi džido aňi mulo (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 40), aňi but aňi frima (Hübschmannová RH, 21), bacht bibacht (Fabiánová, Hübschmannová, Čavargoš, 5), kam nakam (Giňa, ČV, 73)

3. Dotazníkový prieskum frazeologickej lexiky

3.1. Ciele dotazníkového prieskumu

Prieskum bol zameraný na zistenie stavu poznania, porozumenia a používania vybraných frazeologizmov excerpovaných z literárnych textov u skúmanej skupiny respondentov. Cieľom bolo zistiť aká je schopnosť respondentov dekodovať frazeologizmy excerpované z textov a tiež aký je frazeologický slovník respondentov. Prieskum sa uskutočnil vo forme dotazníka, následne boli prípadné nejasnosti prediskutované s vybranými respondentmi.

3.2. Výber frazeologizmov zaradených do dotazníka

Keďže dotazník nesmel byť príliš rozsiahly, aby boli respondenti schopní a ochotní ho vyplniť, nemohla som doň zaradiť všetky excerpované frazeologizmy. Nakoniec som vybrala do dotazníka 21 frazeologizmov, tak aby boli v dotazníku zastúpené všetky skúmané konštrukčné typy. Do dotazníka sa dostalo šesť fráz,¹⁵³ päť frazeologických zvrátov¹⁵⁴, sedem prirovnaní¹⁵⁵ a tri frazeologické výrazy/úslovnia¹⁵⁶. Rozhodla som sa dotazníkom overovať živosť najmä takých frazeologizmov, ktoré sa vyskytli v textoch ojedinele, prípadne málopočetne (2-3 krát)¹⁵⁷ a v prepisoch nahrávok vôbec¹⁵⁸ a teda nebolo jasné, či sú to málo rozšírené spojenia frazeologické, alebo spojenia autorské.¹⁵⁹ Ďalšou skupinou boli

---

¹⁵³ God'aver lav mol buter sar love.; Nane phrala, nane pheras.; Andre nisoste aňi lon na kempel.; Feder hin te jel čoro, sar korkoro.; God'aver dženo sikh'ol the peskere diliňipnastar.; Bacht the balvaj hin pheňa/phrala.

¹⁵⁴ jel pre piri; chal chol'i; ačhel/perel jakhendar; čhinel paťiv; cirdel pharo vod'i

¹⁵⁵ ačhel sar kašt/bar/mulo; marel pes sar ruva; o jakha sar puruma; perel (pre phuv) sar phagerdo jandro; kerel vareso, kaj vigos; chal, mišto na taš'ol; rovel sar brišind

¹⁵⁶ koro mato; pro phure berša; nango pindrango.

¹⁵⁷ God'aver lav mol buter sar love.; Nane phrala, nane pheras.; Andre nisoste aňi lon na kempel; Feder hin te jel čoro, sar korkoro.; God'aver dženo sikh'ol the peskere diliňipnastar.; Bacht the balvaj hin pheňa/phrala.; perel (pre phuv) sar phagerdo jandro, jel pre piri; ačhel/perel jakhendar; marel pes sar ruva; o jakha sar puruma; kerel vareso, kaj vigos; pro phure berša; nango pindrango

¹⁵⁸ výnimkou bolo spojenie „ačhel jakhendar“, ktoré sa v prepisoch nahrávok vyskytlo raz

¹⁵⁹ Predpokladaná umelosť(autorskosť) prísloví, prípadne malé rozšírenie sa týka najmä prísloví excerpovaných zo zbierky Hin man ajsi čhaj, so... (2003), ktorej zostavovateľkou bola Milena Hübschmannová. K takémuto predpokladu ma viedli dôvody, ktoré uvádzam v kapitole 2.1.1.Literárne texty

frazeologizmy, ktoré sa v textoch opakovali¹⁶⁰ (4-8 krát), ale v prepisoch nahrávok sa nevyskytli vôbec, alebo len málopočetne (maximálne 2 krát, v prípade „koro mato“ 3 krát). Do dotazníka som zaradila aj jeden z hľadiska predchádzajúceho výskumu výnimočný frazeologizmus a to frazeologický zvrät „chal choľi“, ktorý sa vyskytoval viac v prepisoch nahrávok (20 krát) ako v literatúre (7 krát).

3.3. Charakter dotazníka

Dotazník obsahoval položky voľnej aj viazanej formy. Položky viazanej formy obsahovali úlohy viacnásobného výberu, kde si respondenti mohli vybrať jednu odpoveď z viacerých možností. Položky voľnej formy predstavovali úlohy kde bolo treba doplniť časť vety a otvorené otázky. Dotazník obsahoval celkom 5 úloh. Úloha 1 bola rozdelená na časti a, b. Zadanie úloh v dotazníku bolo v slovenskom i rómskom jazyku. Pri zadávaní ako i pri vyhodnocovaní dotazníka nebolo zaznamenané, že by respondenti zadaniu neporozumeli. Prípadné otázky boli prediskutované.

3.4. Respondenti

Prieskum sa uskutočnil v decembri 2010 v Košiciach. Rómovia žijúci a koncentrovaní v sídliskových getoidných štvrtiach v tomto meste používajú rómčinu ako primárny dorozumievací a komunikačný nástroj a i keď sa do jej slovnej zásoby dostáva čoraz viac prebratých slov zo slovenčiny, maďarčiny a v poslednom čase i angličtiny, predsalen rómčina zostáva základným dorozumievacím prostriedkom a základom budovania rodinných a medziľudských vzťahov. V niektorých lokalitách Košíc dokonca deti pred dovŕšením školskej zrelosti hovoria len rómsky a do školy nastupujú bez znalosti slovenského štátneho a vyučovacieho jazyka. Povedomie Rómov v Košiciach o rómčine ako jazyku, ktorý má svoje miesto nielen v súkromnom prostredí ale aj vo vzdelávaní a verejnom styku, pramení z faktu, že v tomto meste od roku 1992 pôsobí rómske profesionálne divadlo, ktorého divadelným jazykom je jazyk rómsky a tiež základné, stredné a jedna vysoká škola, na ktorých sa vyučuje aj rómsky jazyk a literatúra. Predpokladám, že keby sa tento dotazníkový prieskum konal v meste, ktoré nemá takéto inštitúcie, výsledky dotazníka by boli menej priaznivé.

---

¹⁶⁰ čhinel pařiv; cirdel pharo voďi; ačhel sar kašt/bar/mulo; chal, mišto na tašľol; rovel sar brišind

Testy písomne vypracovalo celkom 120 respondentov, ktorí tvorili tri samostatné skupiny – gymnazisti, mládež, dospelí. Väčšina respondentov býva na košickom sídlisku Lunik IX, niekoľko respondentov zo skupiny gymnazistov býva v iných častiach Košíc ako je sídlisko Nad jazerom, Krásna, Terasa a Košická Nová Ves. Skupine gymnazistov boli testy predložené v škole, ostatným respondentom doma. S distribúciou dotazníka gymnazistom mi pomohla riaditeľka gymnázia, pri distribúcii dotazníka respondentom zo sídliska Luník IX asistovala jedna z obyvateľiek tohto sídliska.

Prvú skupinu nazvanú „gymnazisti“ tvorilo 55 žiakov osemročného Súkromného gymnázia Galaktická ul.č.12 v Košiciach. Dotazník vyplňali študenti vo veku od 11 do 16 rokov. Priemerný vek respondenta tejto skupiny bol 14 rokov. Čo sa týka pohlavia respondentov dotazník vyplnilo 31 dievčat a 21 chlapcov. Na tejto škole je vyučovaný rómsky jazyk ako samostatný predmet. Študenti absolvujú dve vyučovacie hodiny rómskeho jazyka do týždňa. Na týchto hodinách sa zaoberali aj literárnou tvorbou rómskych autorov a dielami autorov, ktorí sa venovali zberu rómskej ľudovej slovesnosti. Základným prameňom pre poznanie rómskej frazeológie boli zbierky ľudovej slovesnosti - God'aver lava phure Romendar¹⁶¹ a Hin man ajsi čhaj...¹⁶² a zberka Rómske piesne a múdre slová¹⁶³, ďalej knižne zatiaľ nepublikované rómske príslovia a hádanky od zberateľov ľudovej slovesnosti a autorov z Rumunska, Bulharska, Francúzska, Talianska a Ruska. Predpokladala som, že väčšina gymnazistov bude poznať mnou predložené excerpované frazeologizmy z literatúry, pretože sa s väčšinou¹⁶⁴ tejto literatúry stretli v škole. V malej miere mohlo skresliť výsledky dotazníkového výskumu v skupine gymnazistov odpisovanie. Respondenti vyplňovali dotazník hromadne v škole, v prítomnosti riaditeľky školy, ktorá na to dávala pozor, opisovanie sa však nedá úplne vylúčiť, najmä v rámci spolusediacich dvojíc sa ukázali zhodné odpovede výnimočné v rámci ostatných.

Druhú skupinu nazvanú „mládež“ tvorilo 45 mladých ľudí vo veku od 10 do 18 rokov. Priemerný vek respondenta tejto skupiny bol 14 rokov. Medzi respondentmi bolo 24 dievčat a 21 chlapcov. Väčšinou šlo o žiakov ZŠ Ľudmily Podjavorinskej nachádzajúcej sa na sídlisku Lunik IX, alebo o žiakov ZŠ Inžinierskej. Na rozdiel od skupiny gymnazistov títo študenti navštevujú školy, kde nemajú možnosť rozvíjať si kompetencie v rómskom jazyku,

---

¹⁶¹ Hübschmannová, Milena. God'aver lava phure Romendar (Moudrá slova starých Romů), Apeiron, Praha 1991

¹⁶² Hübschmannová, Milena (ed.). Hin man ajsi čhaj, so...Rómské Hádanky. Fortuna. Praha 2003

¹⁶³ Mrenica, J.B., Botošová, A. Rómske piesne a múdre slová, Bratislava 2006

¹⁶⁴ Na hodinách rómskeho jazyka sa gymnazisti mali možnosť zoznámiť so všetkými excerpovanými publikáciami v tejto práci, okrem publikácií *Mosard'a peske o dživipen* (Ilona Ferková) a *Bijav* (Andrej Giňa).

ich kontakt s materinským jazykom sa obmedzuje na rovinu súkromného styku, s rómskou literatúrou neprichádzajú do kontaktu.

Tretiu skupinu nazvanú „dospelí“ tvorilo 20 dospelých osôb vo veku od 18 do 50 rokov. Priemerný vek respondenta tejto skupiny je 32 rokov. Medzi respondentmi bolo 11 žien a 9 mužov. Traja respondenti majú maturitu, sedem skončilo SOU, ostatní majú skončenú ZŠ. Predpokladala som, že čím starší respondent v skupine dospelých bude, tým bude väčšia jeho znalosť rómskej frazeológie.

3.5. Význam, výskyt a výsledky dotazníkového prieskumu jednotlivých frazeologizmov

3.5.1. Úloha 1

Prvá dotazníková úloha bola rozdelená na dve časti, v časti **a.** bola zameraná na dopĺňanie nedokončených frazeologizmov, v časti **b.** si mali respondenti vybrať jedno¹⁶⁵ z predchádzajúcich prísloví alebo prirovnaní, ktoré im je známe a mali vysvetliť jeho význam. V tejto úlohe bolo skúmaných celkom osem frazeologizmov excerpovaných z textov.

V časti **a.** doplnilo 36 % respondentov príslovia a porekadlá v zhode so skúmanými frazeologizmami excerpovanými z literatúry.

V časti **b.** takmer polovica respondentov napísala známe príslovie a vysvetlila ho tým, že ho preložila do slovenčiny. Známý frazeologizmus napísalo, ale ďalej ho nevysvetlilo 15 respondentov. Vysvetliť frazeologizmus opisne sa podujalo 23 respondentom, z toho 7 vysvetlení bolo v rómčine. Do tohto som započítala všetky preklady a vysvetlenia frazeologizmov, ktoré respondenti v kontexte prvej úlohy časti **a.** uvádzali, teda nielen skúmané frazeologizmy z literatúry. Pri vyhodnotení výsledkov dotazníkového prieskumu jednotlivých frazeologizmov citujem pre ilustráciu niekoľko odpovedí respondentov. Nezmyselne odpovedalo 8 respondentov, 29 respondentov časť **b.** prvej úlohy úplne vynechalo.

---

¹⁶⁵ Cieľom bolo ukázať, ktorý z predkladaných frazeologizmov bol najznámejší. Obmedzenie výberu na jednu možnosť sa viazalo na predpokladaný čas, ktorý boli respondenti ochotní venovať plneniu jednotlivých úloh i keď by bolo prínosnejšie aby respondenti označili a vysvetlili všetky im známe frazeologizmy.

V úlohe boli skúmané tieto frazeologizmy:

God'aver lav mol buter sar love

Nane phrala, nane pheras.

Andre ňisoste aňi lon na kampil.

Feder hin te jel čoro, sar korkoro.

God'aver dženo sikh'ol the peskere diliňipnastar.

Darand'il'a u ačhel sar kašt/bar/mulo.

Marenas pen sar ruva.

Les hin o jakha sar puruma.

3.5.1.1. Význam frazeologizmu „God'aver lav mol buter sar love.“

Do slovenčiny môžeme toto príslovie preložiť ako „Múdre slovo je cennejšie ako peniaze“. Motivácia príslovia vychádza pravdepodobne z histórie, z kolektívnej skúsenosti Rómov - medzi Rómami nebolo pravdepodobne nikdy mnoho takých, ktorí by vlastnili veľké majetky, preto ak chceli niečo získať, museli sa spoliehať skôr na svoj um. V rómskom slovesnom folklóre sa často vyskytuje síce chudobný, ale múdry až prešibaný Róm, ktorý sa vie vždy vynájsť a z každej situácie vyťažiť pomocou svojej bystrej mysle.¹⁶⁶ Podobné príslovie sa vyskytuje aj v slovenčine „Dobrá rada nad zlato.“

Slovné spojenie god'aver lava (múdre slová) môže v rómčine označovať príslovia. Význam tohto spojenia je však širší, „god'aver lav“ (múdre slovo) môže označovať akýkoľvek výrok obsahujúci múdro, môže teda ísť aj o spojenie voľné. Je pravdepodobné, že sa spojenie vo význame príslovia zaužívalo pod vplyvom Hübschmannovej, ktorá takto zaviedla dovtedy chýbajúci pojem (pozri Hübschmannová, 1992, s. 156). Z uvedeného vyplýva, že skúmané príslovie by sa dalo chápať aj ako frazeologizmus vypovedajúci o hodnote prísloví.

3.5.1.2. Výskyt frazeologizmu „God'aver lav mol buter sar love.“ v literatúre

Toto príslovie sa v excerpovaných textoch vyskytlo iba raz, nachádza sa v knihe *Hin man ajsi čhaj, so...*¹⁶⁷ v humornom príbehu *Trin god'aver lava - Tři poučení*. Hlavnými

---

¹⁶⁶ viac o tom Rómské pohádky a jejich svět, in: Hübschmannová, M., Rómské pohádky, Fortuna, Praha 1999, s.

12

¹⁶⁷ Hübschmannová, Milena (ed.). *Hin man ajsi čhaj, so...*Rómské Hádanky. Fortuna. Praha 2003, str. 82

postavami v tomto príbehu sú chamtivý farár a chudobný Róm Miško. Farár si za svoje služby vypýta od istej gazdinej kôš vajec, ale keďže ho nevládze sám odniesť, poprosí o pomoc okoloidúceho Róma.

„Šun, Mišku,“ phenel o rašaj, „šaj l'idžahas mange khere oda košos.“
„L'idžava, rašaja, soske te na. So man dena vaše?“
„Dá tut vaše trin god'aver lava. Bo **god'aver lav mol buter sar love.**“

„Poslyš, cikáne,“ povídá farár, „ty bys mi mohl donést domů tenhle koš.“
„Donesu, faráři, proč ne. A co mi za to dáte?“
„Dám ti za to tři poučení. Protože **moudré slovo má větší cenu než peníze.**“

Príslovie sa nachádza aj v učebnici rómskeho jazyka pre stredné školy *Romaňi čhib*¹⁶⁸ Vyskytuje sa tu iba informatívne, nie je súčasťou žiadneho príbehu ani cvičenia. Je viac menej na učiteľovi, aby naň upozornil, prípadne ho vysvetlil. Avšak neskôr v učebnici (s. 28) sa objavuje vyššie spomínaný príbeh *Trin god'aver lava* prevzatý zo zbierky *Hin man ajsi čhaj,so...*¹⁶⁹. Za príbehom nasleduje cvičenie, ktoré požaduje od žiakov toto príslovie vysvetliť („Phen peskere lavenca, sar achal'os ada romano pheniben“¹⁷⁰).

Príslovie sa nachádza aj ako súčasť cvičenia v staršej učebnici rómskeho jazyka *Romaňi čhib*¹⁷¹, kde je označené ako „romano god'aver lav“. Študenti ho majú za úlohu preložiť do slovenčiny.

Príslovie sa nachádza aj v zborníku *God'aver lava phure Romendar*¹⁷² v kapitole *O lav šaj avel maro the čhuri*.

---

¹⁶⁸ Romanňi čhib, učebnica rómskeho jazyka, Štátny pedagogický ústav..., str. 12

¹⁶⁹ Hübschmannová, Milena (ed.). *Hin man ajsi čhaj, so...*Romské Hádanky. Fortuna. Praha 2003,

¹⁷⁰ preklad: Povedz vlastnými slovami ako rozumieš tomuto rómskemu výroku.

¹⁷¹ Šebková, H., Žlnayová, E., *Romaňi čhib - učebnica rómčiny (severocentrálny dialekt)*, Bohemia kontakt, Košice 2002, str. 150

¹⁷² Hübschmannová, Milena. *God'aver lava phure Romendar (Moudrá slova starých Romů)*, Apeiron, Praha 1991, str. 24

3.5.1.3. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „God’aver lav mol buter sar love.“

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie doplnilo v zhode s excerpovanou literatúrou celkom 66% respondentov. Teda viac ako polovica respondentov doplnila slovo „love“ (peniaze). Najviac respondentov, ktorí doplnili slovo „love“ (peniaze) bolo z radov gymnazistov – 87%, ďalej to bolo 65% z dospelých respondentov a 40% mládeže. Druhým najčastejšie doplneným slovom bolo slovo „somnakaj“ (zlato). Význam príslovia sa takmer nemení, ak zameníme slovo „love“ (peniaze) za slovo „somnakaj“ (zlato)¹⁷³. Preto ich môžeme považovať za varianty jedného frazeologizmu. Variant obsahujúci slovo „somnakaj“ (zlato) by mohol byť dokonca historickým variantom, pretože kedysi bolo platidlom, teda peniazmi, zlato. O tom, že variant so slovom „love“ by mohol byť novšou verziou variantu so slovom „somnakaj“ by mohol vypovedať aj fakt, že najviac respondentov, ktorí doplnili slovo „somnakaj“ bolo z radov dospelých respondentov. Treba však povedať, že ako jednoznačný dôkaz známosti príslovia to nestačí, pretože je možné, že respondenti doplnili príslovie najlogickejšou asociáciou. Málopočetne, alebo ojedinele sa vyskytli doplnenia frazeologizmu slovami: „maro“¹⁷⁴ (chlieb), „kotor maro“ (kus chleba), „lon“ (soľ)¹⁷⁵, „dživipen“ (život), „kamiben“ (láska), „lav“ (slovo), „jilo“ (srdce), „šero“ (hlava).

V časti **b.** si zvolilo príslovie „God’aver lav mol buter sar love.“ celkom 15 respondentov. Niekoľkí respondenti sa zdarne pokúsili o jeho vysvetlenie, napr. respondent zo skupiny gymnazisti napísal „Človeku môžu pomôcť niekedy viac dobré slová ako peniaze“

V súlade s výsledkami dotazníkového prieskumu možno usúdiť, že viac ako polovici respondentov je príslovie známe. To, že najviac respondentov, ktorí doplnili frazeologizmus v zhode s excerpovanou literatúrou bolo zo skupiny gymnazistov svedčí o tom, že sa s týmto frazeologizmom už stretli a to s najväčšou pravdepodobnosťou v učebnici *Romaňi čhib*¹⁷⁶, z ktorej sa v škole učia a ktorá tento frazeologizmus obsahuje. Prínosné bolo zistenie, že príslovie má pravdepodobne svoj variant v podobe „God’aver lav mol buter sar somnakaj“.

¹⁷³ V slovenčine je známe ekvivalentné príslovie „Dobrá rada nad zlato.“

¹⁷⁴ Pravdepodobne motivované príslovím: „Lačho lav sar maro.“ (Dobré slovo je ako chleba) Toto príslovie sa nachádza v: Hübschmannová, Milena. God’aver lava phure Romendar (Moudrá slova starých Romů), Apeiron, Praha 1991, str.24

¹⁷⁵ V tomto prípade mohlo ísť o motiváciu zo slovenskej ľudovej rozprávky Sol’ nad zlato, kde je kladený dôraz na hodnotu soli.

¹⁷⁶ RČ2

3.5.1.4. Význam frazeologizmu „Nane phrala, nane pherasa.“

Do slovenčiny môžeme toto príslovie preložiť doslova ako „Nie sú bratia, nie je zábava.“ alebo voľnejšie „Bez bratov nie je zábava.“ Význam príslovia bude mať pravdepodobne korene v tradičnom ponímaní muža u Rómov. Domnievam sa, že lexikálny význam slova „phrala“ neznamená v tomto kontexte iba „bratia“ ale predovšetkým „muži“. V tradičnom ponímaní muž nie je vnímaný len ako obstarávateľ materiálnej zábezpeky rodiny ale aj ako nositeľ zábavy a veselosti v komunite. Iné možné vysvetlenie tohto príslovia by mohlo tkvieť vo vysvetlení významu „phrala“ ako nepríznačového zástupcu príbuzných, prípadne súrodencov, potom by príslovie malo širší význam a to „bez súrodencov/bez príbuzenstva nie je zábava“.

3.5.1.5. Výskyt frazeologizmu „Nane phrala, nane pherasa.“ v literatúre

Toto príslovie som excerpovala z publikácie *Čavargoš – Tulák*¹⁷⁷. Nachádza sa v úvodnej časti príbehu, v pasáži, keď chlapec nájde na ulici túlavého psa, hlavného hrdinu rozprávky, vezme si ho domov a zisťuje, že rozumie jeho psej reči.

„ Mišto na pejľom! Saroda, hoj o rikono džanel duma te del? „Hin tut jilo ke mande, vašoda ačaľos, so me phenav!“ „ Jaj, Čavargona, avaha phrala, kames?“ Ela man kaha duma te del. O bare phrala ile romňen, e phen tiž imar solachard'i, ačhil'om khere korkoro paš e daj. **Nane phrala, nane pherasa.**“

„ Div jsem nepad! Pes – a mluví! „Máš mě rád, a proto rozumíš, co povídám.“ „ Jéé, tak to budem bráchové, Tuláku!“ Konečně se budu mít s kým bavit. Starší bratři se oženili, sestra se taky vdala, doma jsem zbyl už jen já sám. **Bez bráchů není žádná zábava.**“

---

¹⁷⁷ Fabiánová, Tera. Hübschmannová, Milena. Čavargoš (Tulák). Apeiron. Praha 1991, str. 5

3.5.1.6. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „Nane phrala, nane pherasa.“

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie doplnilo v zhode s excerpovanou literatúrou celkom 45 % respondentov. Z gymnazistov to bolo 89 % , z mládeže 7 % a z dospelých 10%. Vysoký počet správnej odpovede u gymnazistov bude spôsobený pravdepodobne tým, že s publikáciou Čavargoš, z ktorej bolo príslovie excerpované, sa stretli v škole, čítali ju spoločne na hodinách rómskeho jazyka. Často dopĺňovaným bolo slovo „pheňa“ (sestry) , z dospelých ho doplnilo 85 %, z mládeže 48 %, z gymnazistov si toto slovo zvolil iba jeden respondent. Nazdávam sa, že početnejší výber slova „pheňa“ bol výsledkom toho, že respondenti príslovie nepoznali a doplnili ho najviac sa núkajúcou asociáciou, čiže antonymom k slovu „phrala“. V skupine mládež doplnili šiesti respondenti slová „daj“ (matka), „dad“ (otec), alebo „daj ani dad“ (ani matka ani otec). Štyria respondenti doplnili slovo „love“ (peniaze). Málopočetne, alebo ojedinele sa vyskytli doplnenia frazeologizmu slovami: „čhave“ (deti), „bacht“ (šťastie), „ňiko“ (nikto). Dvaja respondenti neodpovedali vôbec, štyria odpovedali nezmyselne.

V časti **b.** si vybralo príslovie „Nane phrala, nane pherasa.“ 12 respondentov. Napríklad respondentka zo skupiny gymnazisti vysvetlila prirovnanie takto: „Te nane phrala nane andre famelia pheras.¹⁷⁸“, ďalšia respondentka zo skupiny gymnazistov napísala: „ Sar náne ňiko khere ta náne pherasa u te hine khere phrala, pheňa hine pherasa.¹⁷⁹“, ďalšia respondentka zo skupiny gymnazisti napísala „ Nane phrala nane pherasa važoda bo o čhave andro kher keren o pherasa¹⁸⁰“, ďalšia respondentka uviedla „ Feder hin te hel le phralenca sar korkoro bio pheras.“¹⁸¹

Z uvedeného vyplýva, že príslovie je známe väčšine gymnazistov, vo zvyšných dvoch skupinách iba niekoľkým jednotlivcom. Gymnazisti sa s uvedeným príslovým stretli v škole. Veľký počet doplnení slovom pheňa si vysvetľujem tak, že respondenti reagovali najmä na asociáciu slova „pheňa“ (sestry) so slovom „phrala“ (bratia).

---

¹⁷⁸ preklad: Keď nie sú bratia, nie je v rodine zábava.

¹⁷⁹ preklad: Keď nie je nikto doma nie je zábava, keď sú doma súrodenci je zábava.

¹⁸⁰ Keď nie sú bratia nie je zábava preto, lebo deti/chlapci robia zábavu v dome.

¹⁸¹ preklad: Je lepšie byť s bratmi, ako sám bez zábavy.

3.5.1.7. Význam frazeologizmu „Andre ňisoste aňi lon na kempel.“

Toto příslovie môžeme do slovenčiny preložiť ako „Do ničoho ani soľ netreba.“ Príslovie by mohlo byť motivované častým zakúšaním biedy u Rómov.

3.5.1.8. Výskyt frazeologizmu „Andre ňisoste aňi lon na kempel.“ v literatúre

Príslovie sa nachádza v zbierke *Hin man ajsi čhaj, so...*¹⁸² v príbehu nazvanom *Drotuňi zumin - Drátěná polévka*. Hlavného hrdinu príbehu Róma Jančiho, ktorý si zarába na živobytie chodením po dedinách a opravovaním pokazených dáždnikov, zastihne na jeho ceste za prácou noc a tak poprosí o nocľah a polievku ženu bývajúcu v najbližšom dome. Tá je ale veľmi skúpa, predstiera, že nemá doma nič, z čoho by sa dala polievka uvariť.

„Chulaňije, aven ajsi lači, nane tumen kotor maroro, čino zuminori? Na chaľom calo d'ives.“
„Jaj, Romoreja, dás tu te chal, aľe nane man! Andre miri pitvora o miši murdaľon bokhatar. Pištoľiha šaj rodes, kotor maro na arakhes,“ chochavelas e gadži - bo la sas, so ča živňe kames, jandre, maro, čhil (khil), balevas. „Aňi lonoro man nane.“
„Te nane, ta nane. **Andre ňisoste aňi lon na kempel.** Aľe choča te man denas piri, tavava mange zumin drotostar.“

„A hospodyně, nebyla byste od té dobroty, nemáte kousek chleba nebo trochu polívky? Celý den jsem nejedl.“
„Jejda, Cikáne, já bych ti ráda dala, ale nemám. V mý komoře by i myš pošla hlady. S pistolí tam můžeš hledat, ale kus chleba nenajdeš,“ lhala selka, a přitom měla všeho dost a dost, vajíčka, chleba, máslo, slaninu. „Ani tu sůl nemám.“
„Když nemáte, tak nemáte. **Do ničeho ani soli netřeba.** Ale kdybyste mi půjčila aspoň hrnec, uvařím si polívku z drátu.“

Príslovie sa nachádza aj v zbierke *God'aver lava phure Romendar*¹⁸³ v kapitole nazvanej *Ko čoreske na sal, čoreske na paťas.- Kdo není chudý, chudému nevěří*. Je tu preložené ako „Do ničeho ani soli netřeba.“

¹⁸² Hůbschmannová, Milena (ed.). *Hin man ajsi čhaj, so...*Romské Hádanky. Fortuna. Praha 2003, str. 79

¹⁸³ Hůbschmannová, Milena. *God'aver lava phure Romendar* (Moudrá slova starých Romů), Apeiron, Praha 1991, str. 14

3.5.1.9. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „Andre ňisoste aňi lon na kampil.“

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie doplnilo v zhode s excerpovanou literatúrou celkom 57 % respondentov. Z celkového počtu gymnazistov to bolo 82%, zo skupiny mládež 24% a zo skupiny dospelý 60%. Piaty gymnazisti a štyria dospelí doplnili do príslovia slovo „nič“ (nič). Šesť respondentov doplnilo slovo „baripen“ (pýcha), traja respondenti doplnili slovo „love“ (peniaze). Ojedinele sa vyskytli doplnenia frazeologizmu slovami: „paňi“ (voda), „brišind“ (dážď), „lačho lav“ (dobré slovo), „kamiben“ (láska), „bacht“ (šťastie), „pat'iv“ (úcta), „piri“ (hrniec), „daj“ (matka), „jilo“ (srdce). Štyria respondenti príslovie nedoplnili vôbec. Šiesti respondenti odpovedali nezmyselne.

V časti **b.** si vybrali príslovie „Andre ňisoste aňi lon na kampil“ štyria respondenti. Respondent zo skupiny gymnazisti vysvetlil príslovie takto „Keď človek nemá nič, nepotrebuje ani soľ.“

Z uvedeného vyplýva, že príslovie je známe väčšine gymnazistov, viac ako polovici dospelých a približne štvrtine mládeže. Gymnazisti sa s daným príslovím mali možnosť stretnúť v škole. Nevyskytlo sa žiadne iné doplnené slovo, ktoré by sa v odpovediach respondentov podstatnou mierou opakovalo.

3.5.1.10. Význam frazeologizmu „Feder hin te jel čoro, sar korkoro.“

Príslovie môžeme do slovenčiny preložiť ako „Lepšie je byť chudobným, ako osamelým.“

3.5.1.11. Výskyt frazeologizmu „Feder hin te jel čoro, sar korkoro.“ v literatúre

Príslovie sa nachádza v zbierke *Hin man ajsi čhaj, so...*¹⁸⁴ v príbehu nazvanom *Sar o Del pekelaš manušen - Jak Bůh pekl lidi*. Príbeh je legendou o pôvode Rómov. Táto legenda rozpráva o tom, ako sa Boh rozhodol stvoriť človeka, pretože sa cítil opustený. Skúmaný frazeologizmus sa nachádza hneď v úvode príbehu.

---

¹⁸⁴ Hůbschmannová, Milena (ed.). *Hin man ajsi čhaj, so...*Romské Hádanky. Fortuna. Praha 2003, str.21

Amaro gulo Del sas korkoro pro svetos u na sas leske mištes - bo pes phenel: „**Feder hin te jel čoro, sar korkoro.**“ Ta phenel o Deloro avka: „Kerava mange manušes.“

Náš sladký Bůh byl sám na světě a nebylo mu dobře protože jak se říká: „**Lépe je být chudý než opuštěný.**“ A tak povídá Pámbiček: „Udělám si člověka.“

3.5.1.12. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „Feder hin te jel čoro, sar korkoro.“

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie doplnilo v zhode s excerpovanou literatúrou celkom 25 % respondentov. Všetci respondenti, ktorí doplnili príslovie slovom „korkoro“ (sám/osamelý) boli zo skupiny gymnazistov, čo je 56% z celkového počtu gymnazistov. Zo zvyšných dvoch skupín nedoplnil príslovie týmto slovom nikto. Vo všetkých troch skupinách bolo časté doplnenie slovom „barvalo“ (bohatý), vybralo si ho 48% z celkového počtu respondentov. Z gymnazistov si ho vybralo 20%, zo skupiny mládež 60 % a z dospelých respondentov až 85 %. Najprv mi výrok „Feder hin te jel čoro, sar barvalo.“¹⁸⁵ pripadal nelogický, avšak respondenti mi vysvetlili, že motivácia takéhoto príslovia tkvie v tom, že bohatstvo je väčšinou spájané s mravným úpadkom, chamtivosťou a samotou a naopak chudoba je spájaná s cnosťou. V zbierke rómskych prísloví *God'aver lava phure Romendar*¹⁸⁶ sa nachádza príslovie „Pherđi žeba, čučo jilo. - Plná kapsa, prázdne srdce.“ a taktiež „O love phundraven o svetos, aľe phanden andre o jilo. - Peníze otvírají svět, ale zavírají srdce.“¹⁸⁷ Z týchto prísloví sa dá ľahko vyčítať, že bohatstvo je spájané s čímisi nedobrym. Príslovia s obdobným významom nájdeme aj v slovenčine napr. „Lepšie cnostná chudoba ako hriešne bohatstvo“¹⁸⁸. Preto je z tohto pohľadu logické, že je lepšie byť chudobným ako skazeným chamtivcom, alebo osamelým jedincom. Ak sa teda u respondentov spája bohatstvo s osamelosťou, tak potom príslovie s doplneným slovom „barvalo“ (bohatý) by mohlo byť považované za variant skúmaného príslovia, avšak nazdávam sa, že väčšina respondentov doplnila príslovie prídavným menom „barvalo“, lebo šlo o najlogickejšiu asociáciu k prídavnému menu „čoro“ (chudobný). Opakujúcim sa bolo aj doplnenie príslovia slovom „nasvalo“ (chorý), vybralo si ho celkom 16 respondentov.

¹⁸⁵ preklad: Lepšie je byť chudobným ako bohatým.

¹⁸⁶ Hübschmannová, Milena, *God'aver lava phure Romendar* (Moudrá slova starých Romů), Apeiron, Praha 1991, str. 16

¹⁸⁸ Zátarecký, A.P., *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*, Tatran, Bratislava 1975, str. 243

Málopočetne alebo ojedinele sa vyskytli doplnenia frazeologizmu slovami: „bokhalo“ (hladný), „barikano“ (namyslený), „bengoro“ (výtržník), „bibachtalo“ (nešťastný), „postihnuto“ (postihnutý), „skinos“ (skinhead).

V časti **b.** si vybrali príslovie „Feder hin te jel čoro, sar korkoro.“ dvaja gymnazisti. Respondentka zo skupiny gymnazisti napísala: „Radšej by som bola chudobná ako osamelá, lebo keď je človek osamelý je ako mŕtvy.“ a ďalší respondent napísal „ Feder hin te jel čoro, sar korkoro, lebo te sal korkoro sal smutno.¹⁸⁹“. Za známe boli tiež označené príslovia „Feder hin te jel čoro, sar barvalo.“ a „Feder hin te jel čoro, sar nasvalo.“ Čo môže znamenať existenciu takýchto príbuzných prísloví.

Z uvedeného vyplýva, že príslovie je známe približne polovici gymnazistov a neznáme zvyšným dvom skupinám. Frekventovanejším je pravdepodobný variant tohto príslovia „ Feder hin te jel čoro sar barvalo.“

3.5.1.13. Význam frazeologizmu „God’aver dženo sikh’ol the peskere diliñpnastar.“

Toto príslovie môžeme do slovenčiny preložiť ako: „Múdry človek sa poučí aj zo svojej hlúposti/svojich hlúpostí.“

3.5.1.14. Výskyt frazeologizmu „God’aver dženo sikh’ol the peskere diliñpnastar“ v literatúre

Príslovie sa nachádza v zbierke *Hin man ajsi čhaj, so...*¹⁹⁰ v príbehu nazvanom *Sar o Del pekelaš manušen - Jak Bůh pekl lidi*. Príbeh je legendou o pôvode Rómov. Táto legenda rozpráva o tom, ako sa Boh rozhodol stvoriť človeka, pretože sa cítil opustený. Človeka vyrobil z cesta a dal ho upiecť do pece, lenže popritom zaspal, človek sa pripálil a tak vznikli černosi. Boh vyrobil ďalšieho človeka, dal ho do pece a tak sa bál, aby sa mu opäť nepripálil, že ho z pece vytiahol priskoro, a tak bol človek nedopečený – takto vznikli belosi. Skúmaný frazeologizmus sa nachádza v časti, kde sa Boh rozhodne vyrobiť človeka tretíkrát, a pretože sa poučil zo svojich chýb, upečie ho tak akurát. A tak podľa legendy vznikli Rómovia.

„Skušinava mek pre tritovareste,“ phenel ke peste o Deloro. Sar pes phenel: God’aver dženo sajekh sikh’ol. Vaj: **God’aver dženo sikh’ol the peskere diliñpnastar.**“

¹⁸⁹ preklad: Je lepšie byť chudobný ako osamelý, lebo keď si osamelý si smutný.

¹⁹⁰ Hübschmannová, Milena (ed.). *Hin man ajsi čhaj, so...*Romské Hádanky. Fortuna. Praha 2003, str.21

„Zkusím to potřetí,“ povídá si Pámбіček v duchu. Jak se říká: „Moudrá osoba se neustále učí“. Anebo: „**Moudrá osoba se dovede poučit i ze své hlouposti.**“

3.5.1.15. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „God’aver dženo sikh’ol the peskere diliñpnastar.“

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie nedoplnil v zhode s excerptovanou literatúrou nikto. Slovo „diliñpnastar“ (z hlúposti) je ablatívna podoba slova „diliñpen“ (hlúpost’). K použitiu ablatívneho tvaru u doplneného slova a teda aspoň ku gramatickej zhode so skúmaným príslovým došlo u 23 respondentov, inštrumentálny tvar si zvolilo 11 respondentov, ostatní doplnili slovo v akuzatíve alebo nominatíve. Táto pádová nejednotnosť nastala najmä preto, že sloveso „sikh’ol“ (učiť sa, učiť niekoho, poučiť sa) je viacvýznamové a spája sa teda s rôznymi pádmi. Významovo najbližšie prísloviu excerptovanému z literatúry bolo doplnenie príslovia slovom „došendar“ (z chýb). Takto odpovedalo osem gymnazistov, ďalší dvaja gymnazisti doplnili nominatívne tvary tohto slova – „doš“ (chyba) , „doša“ (chyby). Dvaja respondenti zo skupiny mládež doplnili príslovie slovom „chibendar/chybendar“ (z chýb). Množné číslo slovenského slova chyba v spisovnej i v nespisovných podobách v nominatívnom tvare doplnilo celkom 11 respondentov. Z toho vyplýva, že 19 percent zo všetkých respondentov doplnilo príslovie vo význame „Múdry človek sa poučí aj z vlastných chýb.“ Vo všetkých troch skupinách sa vyskytlo doplnenie frazeologizmu vo význame „Múdry človek si nechá poradiť aj od vlastných detí.“ alebo „Múdry človek sa učí s vlastnými deťmi.“ Súvislosť s deťmi hľadalo v prísloví 47% respondentov. Málopočetne alebo ojedinele sa vyskytli doplnenia frazeologizmu slovami: „dadestar“ (od otca), „dadeha“ (s otcom), „phralen“ (bratov), „phrala“ (bratia), „phralenca“ (s bratmi), „gadženca“ (s gádzami), „lava“ (slová), „lavenca“ (so slovami), „manuša“ (ľudia), „manušenca“ (s ľuďmi), „Roma“ (Rómovia), „Del“ (Boh), „sikh’ardi“ (učiteľka), „spolužiakendar“ (od spolužiakov), „knihendar“ (z kníh). O tom, že bolo doplnenie tohto príslovia náročnejšie, svedčí aj to, že sedem respondentov nedoplnilo do príslovia nič.

V časti **b.** si nevybral príslovie „God’aver dženo sikh’ol the peskere diliñpnastar.“ nikto, čo je logické, keďže sa v odpovediach v časti **a.** vôbec nevyskytlo.

Z uvedeného vyplýva, že toto príslovie v skúmanej skupine respondentov nie je známe. Za povšimnutie stojí fakt, že približne štvrtina respondentov doplnila príslovie vo význame „Múdry človek sa poučí aj z vlastných chýb“ , čo je významovo veľmi blízke

skúmanému frazeologizmu. Význam príslovia mohol byť respondentom známy zo slovenčiny. Takmer polovica respondentov doplnila príslovie, tak aby súviselo s deťmi.

3.5.1.16. Význam a výskyt frazeologizmu „ačhel sar kašt/bar/mulo“ v literatúre

pozri 2.2.3.1.1. ačhel sar kašt, 2.2.3.1.2. ačhel sar bar, 2.2.3.1.3. ačhel sar mulo

3.5.1.17. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „ačhel sar kašt/bar/mulo“

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané prirovnanie doplnilo v zhode s excerpovanou literatúrou celkom 67% respondentov. Slovo „kašt“ (drevo) bolo pri dopĺňaní oveľa viac frekventované ako slovo „bar“ (kameň) – slovo „kašt“ (drevo) doplnilo 69 respondentov a slovo „bar“ (kameň) len 11 respondentov. Percentuálne doplnilo do frazeologizmu slovo „kašt“ (drevo) 75 % dospelých, 67% gymnazistov a 38% mládeže. Nikto zo skupiny dospelých si nevybral slovo „bar“ (kameň). V odpovediach sa ojedinele vyskytli aj slová súvisiace so slovom „kašt“ (drevo) a to „stromos“ (strom) a „deska“ (doska). Desiati respondenti napísali slovo „socha“ (socha) a šiesti respondenti „stlpos“ (stĺp), jeden respondent, pravdepodobne z recesie, doplnil slovné spojenie „socha slobody“. Prirovnanie „ostať (stáť) ako stĺp“ sa nachádza aj v slovenskej frazeológii, v *Malom frazeologickom slovníku*¹⁹¹ je vysvetlené ako „stáť nepohnute, v úžase, stĺpnutý, prekvapený...“. Zaujímavé je, že je v tomto slovníku ako príklad použitia frazeologizmu uvedený stĺp aj v kontexte s drevom „Stáli a stáli ako stĺpy z dreva“. Z toho vyplýva, že prirovnania „ačhel sar kašt/bar“ a „ačhel sar stlpos“ môžu byť varianty jedného prirovnania. Málopočetne sa vyskytlo aj slovo „mulo“ (mŕtvy, mŕtvola) a „dilino“ (hlupák, hlúpy). Ojedinele sa vyskytli tieto slová a slovné spojenie: „ňemo“ (nemý), „ňemo manuš“ (nemý človek), „slepos“ (slepý), „rukono“ (pes). Prirovnanie nedoplnil jeden respondent. Nezmyselne doplnili toto prirovnanie ôsmi respondenti.

V časti **b.** si vybral prirovnanie „ačhel sar kašt/bar/mulo“ jeden respondent, ktorý sa ho pokúsil vysvetliť tak, že ho doslovne preložil do slovenčiny „ostal ako drevo“.

Z uvedeného vyplýva, že skúmané prirovnanie vo variante so slovom „kašt“ (drevo) je známe všetkým trom skupinám respondentov, variant so slovom „bar“ (kameň) je známy

---

¹⁹¹ Smiešková, E., Malý frazeologický slovník, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1974, str. 235, heslo stĺp

oveľa menej. Za známe varianty tohto prirovnania môžeme považovať aj prirovnania „ačhel sar stlpos“ a „ačhel sar socha“ pretože sú to iba lexikálne odlišné podoby skúmaného prirovnania. To isté platí aj pre prirovnanie „ačhel sar mulo“. Avšak vyskytlo sa iba v jednej odpovedi. Porovnanie frekvencie výskytu jednotlivých lexikálnych variantov (kašt/bar/mulo) je zhodné s frekvenciou výskytu v literatúre.

3.5.1.18. Výskyt a význam frazeologizmu „maren pen sar ruva“

pozri 2.2.3.2.2. marel pes sar ruva

3.5.1.19. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „maren pen sar ruva“

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané prirovnanie nedoplňil v zhode s excerpovanou literatúrou nikto. Avšak najpočetnejším doplneným slovom bolo slovo „rikone“ (psi). Význam prirovnania „maren pen sar rikone“ je taký istý ako u skúmaného prirovnania. Znamená to, že sú to varianty toho istého prirovnania. Variant so slovom „rikone“ (psi) zvolilo 64% respondentov. Túto variantu zvolilo 95% gymnazistov, 45% dospelých respondentov a 36% respondentov zo skupiny mládež. Menej početné ale opakujúce sa bolo prirovnanie „maren pes sar diline¹⁹²“, slovo „diline“ (hlupáci) doplnilo celkom 17 respondentov, 9 respondentov doplnilo prirovnanie slovom „graja“ (kone). Vo všetkých troch skupinách sa objavilo prirovnanie „maren pen sar degeša¹⁹³“. Málopočetne alebo ojedinele sa vyskytli doplnené slová: „čhavore“ (deti), „ciknore“ (deti), „benga“ (čerti, policajti), „židi“ (Židia), „manuša“ (ľudia), „nalače manuša“ (zlí ľudia), „kamen“ (ako sa im chce). Pravdepodobne v súvislosti s nedávnym mediálne známym vyst'ahovaním rumunských Rómov z Francúzska sa vyskytlo aj prirovnanie „maren pen sar ola Francuzara“¹⁹⁴.

V časti **b.** si nevybral prirovnanie „maren pen sar ruva“ nikto. Čo je logické, keďže sa v odpovediach v časti **a.** vôbec nevyskytlo. Jeho variant „maren pen sar rikone“ si vybralo päť respondentov, zaujímavé je, že všetci v prirovnaní nahradili zvrtné zámeno „pen“ (sa) jeho singulárovou podobou „pes“ (sa). Pre ilustráciu citujem niekoľko odpovedí respondentov - „Maren pes sar nalače manuša. – Bijú sa jak zly ľudia, že su na seba jak psy.“ alebo „Maren pes sar rikone. – to znamena Su na seba ako psi.“

---

¹⁹² preklad: bijú sa ako hlúpi/ hlupáci

¹⁹³ preklad: bijú sa ako degeši/ špinavci/ otrhanci/ spodina

¹⁹⁴ preklad: bijú sa ako tí Francúzi

Z uvedeného vyplýva, že skúmané prirovnanie nie je respondentom známe, avšak viac ako polovica respondentov pozná jeho variant „maren pen sar rikone“. Tento pravdepodobne vznikol ako aktualizácia skúmaného prirovnania a časom ho úplne nahradil. Mohlo sa tak stať z logického dôvodu, a to že vybraní respondenti žijú v mestskom prostredí, kde neprichádzajú do kontaktu s vlkami, ako to mohlo byť časté v minulosti, avšak so psom, blízkym príbuzným vlka, sú v dennom kontakte. Keďže v literatúre použila prirovnanie jediná autorka – Elena Lacková, v prepisoch nahrávok sa nevyskytlo a nevyskytlo sa ani v dotazníku, je veľká pravdepodobnosť, že môže ísť aj o prirovnanie autorské, respektíve autorkou kalkované zo slovenčiny.

3.5.1.20. Výskyt a význam frazeologizmu „o jakha sar puruma“

pozri 2.2.3.1.9. o jakha sar puruma

3.5.1.21. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „o jakha sar puruma“

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané prirovnanie doplnilo v zhode s excerpovanou literatúrou celkom 43% respondentov. Slovo „puruma“ (cibule¹⁹⁵) do prirovnania doplnilo 84% z celkového počtu gymnazistov, v skupine mládež si toto slovo zvolili iba traja respondenti a v skupine dospelí takisto traja respondenti. Dvanásť respondentov sa rozhodli doplniť prirovnanie slovom „nebos/zegos“ (nebo) vo význame „nebesky modré oči“. Vo význame „čierne oči“ respondenti volili slová: „angar“ (uhlie), „káveja“ (káva) a „kalí phuv“ (čierna zem). Málopočetne, alebo ojedinele respondenti doplnili prirovnanie slovami alebo slovnými spojeniami: „duj phaba“ (dve jablká), „jandre“ (vajcia), „bandurki“ (zemiaky), „gemantos“ (diamanty), „čercheňa“ (hviezdy), „netopjeris“ (netopier), „sova“ , „mačka“, „rikono“ (pes), „kalo beng“ (čierny čert), „mra da“ (moja mama).

V časti **b.** si vybralo prirovnanie „o jakha sar puruma“ šesť gymnazistov. Napr. jedna respondentka uviedla „Les hin o jakha sar puruma znameninel oda že hin les bare jakha sar puruma“¹⁹⁶, ďalší respondent napísal „Má veľké oči.“

Z uvedeného vyplýva, že prirovnanie je známe najmä skupine gymnazistov, avšak stretli sa s ním aj zvyšné dve skupiny. U respondentov bola veľká rôznorodosť odpovedí. To je spôsobené pravdepodobne tým, že práve s očami sa spájajú mnohé jazykové stereotypy, či

---

¹⁹⁵ plurál od cibuľa

¹⁹⁶ preklad: Má oči ako cibuľa znamená, že má veľké oči ako cibuľa.

už v rómčine, alebo slovenčine. Toto prirovnanie patrí ku skupine somatických frazeologizmov, ktorá je najrozsiahlejšia.

3.5.2. Úloha 2

V tejto úlohe mali respondenti doplniť nedokončené frazeologizmy pomocou výberu jednej správnej možnosti z troch ponúknutých možností. Frazeologizmov bolo celkom päť.

V tejto úlohe boli skúmané nasledujúce frazeologizmy:

perel (pre phuv) sar phagerdo jandro

kerel vareso, kaj vigos

chal, mišto na taš'ol

Bacht the balvaj hin pheňa/phrala.

rovel sar brišind

3.5.2.1. Význam frazeologizmu „perel (pre phuv) sar phagerdo jandro“

Toto prirovnanie sa dá do slovenčiny doslovne preložiť ako „padnúť (na zem) ako rozbité vajce“.

3.5.2.2. Výskyt frazeologizmu „perel (pre phuv) sar phagerdo jandro“ v literatúre

Prirovnanie sa nachádza v knihe *Rómske rozprávky*¹⁹⁷ v príbehu nazvanom *Chochado Rom - Prešibaný Róm v pasáži*, kde nezamestnanému Rómovi Garudovi umrela žena. Nevie vyriešiť dilemu ako sa teraz postarať o svoje hladné deti a tak sa rozhodne obesiť.

„...thod'a o šero andre dori. E dori leske skikidňa e men, imar merlas bo taš'olas u andre oda e dori čiňid'ilas a ov **peľas pre phuv sar phagerdo jandro.**“

„...hlavu strčil do slučky. Slučka mu priškrtila hrdlo, ozvalo sa chrčanie. A vtedy sa stal zázrak. Šnúra sa pretrhla a Garudo sa **rozpl'asol na zemi ako rozbité vajce.**“

---

¹⁹⁷ Lacková, Elena. *Rómske rozprávky*. Východoslovenské vydavateľstvo. Košice 1992, str.61

3.5.2.3. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „perel (pre phuv) sar phagerdo jandro“

Respondenti v dotazníku našli nedokončené prirovnanie v podobe „Peľas pre phuv sar phagerdo ...“ Na jeho dokončenie si mohli zvolit' jednu z troch možností. Ako možnosti boli ponúknuté slová: „učhal“ (tieň), „jandro“ (vajce), „čiriklo“ (vtáčik). Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie doplnilo v zhode s excerpovanou literatúrou, teda zvolilo slovo „jandro“ (vajce) 66% respondentov. Z celkového počtu gymnazistov to bolo 82%, zo skupiny dospelí 60% a zo skupiny mládež 49%. Z uvedeného sa dá predpokladať, že ide o známe spojenie slov, teda o ustálené prirovnanie, aj keď sa v literatúre vyskytlo len raz a v prepisoch nahrávok vôbec. Avšak to, že viac ako polovica respondentov doplnila prirovnanie slovom „jandro“ (vajce) môže byť tiež dôsledok toho, že to bola najlogickejšia z ponúkaných možností, navyše gymnazisti sa so spojením mohli stretnúť v škole.

3.5.2.4. Význam a výskyt frazeologizmu „(kerel vareso), kaj vigos“

pozri kapitolu Ustálené prirovnania

3.5.2.5. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „(kerel vareso), kaj vigos“

Respondenti v dotazníku našli nedokončené prirovnanie v podobe „ Ajso kheľiben thoďam, kaj...“ Na jeho dokončenie si mohli zvolit' jednu z troch možností, ako možnosti boli ponúknuté slová: „vigos“ (koniec sveta), „del brišind“ (prší), „vika“ (krik). Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie doplnilo v zhode s excerpovanou literatúrou, teda zvolilo slovo „vigos“ (koniec sveta) 72% respondentov. Z celkového počtu gymnazistov to bolo až 95%, zo zvyšných dvoch skupín to bolo zhodne 38% respondentov. Z uvedeného sa dá predpokladať, že ide o jednoznačne známe prirovnanie pre gymnazistov, pre zvyšné dve skupiny skôr neznáme. V literatúre toto prirovnanie použili dvaja autori nezávisle od seba (Fabiánová a Giňa), spojenie je uvedené aj v slovníku (Hübschmannová, Šebková, Žigová, 2001, s.278), v prepise nahrávok sa nevyskytlo. Z uvedeného vyplýva, že ide o ustálené prirovnanie, ktoré sa pravdepodobne už aktívne nepoužíva, ale jeho význam je známy.

3.5.2.6. Význam a výskyt frazeologizmu „chal, mišto na taš'ol“

pozri podkapitolu 2.2.3.1.6. chal, mišto na taš'ol

3.5.2.7. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „chal, mišto na taš'ol“

Respondenti v dotazníku našli nedokončené prirovnanie v podobe „Chal'a, mišto na ...“ Na jeho dokončenie si mohli zvolit' jednu z troch možností, ako možnosti boli ponúknuté slová: „zasuť'a“ (zaspal), „pej'la tele“ (odpadol), „taš'ila“ (zadusil sa). Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie doplnilo v zhode s excerptovanou literatúrou, teda zvolilo slovo taš'ila (zadusil sa) 59 % respondentov. Z celkového počtu gymnazistov to bolo 86%, zo skupiny dospelí 50% a zo skupiny mládež iba 31%. Ukázalo sa, že toto prirovnanie bolo dosť ľahko odvoditeľné, čo mohlo spôsobiť, že niektorí respondenti doplnili prirovnanie správne na základe logiky a nie známosti. Z uvedeného vyplýva, že prirovnanie je dobre známe gymnazistom, pozná ho i polovica dospelých, pre mládež je skôr neznáme. Toto prirovnanie použili v textoch traja rôzni autori (Fabiánová, Cinová a Giňa) celkom päť krát, v prepisoch nahrávok sa nevyskytlo. Z uvedeného sa dá predpokladať, že ide o známe ustálené spojenie, ktoré sa ale aktívne v reči nevyužíva.

3.5.2.8. Význam frazeologizmu „Bacht the balvaj hin pheňa/phrala.“

Doslovný preklad frazeologizmu je „Šťastie a vietor sú sestry/bratia.“ Význam frazeologizmu značí, že šťastie je vrtkavé a nestále ako vietor. Variant so slovom „phrala“ (bratia) nie je gramaticky a teda ani logicky správny, pretože v rómčine sú slová „bacht“ (šťastie) a „balvaj“ (vietor) ženského rodu, takže gramaticky logickejšim sa javí variant so slovom pheňa (sestry).

3.5.2.9. Výskyt príslovia „Bacht the balvaj hin pheňa/phrala.“ v literatúre

Variant príslovia so slovom pheňa (sestry) sa nachádza v zbierke God'aver lava phure Romendar¹⁹⁸ ako názov tematickej kapitoly prísloví o šťastí a nešťastí, je tu preložené ako „Vítř a štěstí jsou bratři.“

Variant príslovia so slovom phrala (bratia) sa nachádza v knihe Rómske rozprávky¹⁹⁹ v príbehu nazvanom O Melalo the šmertka - Melalo a smrť. Za povšimnutie stojí, že v prísloví sú použité členy, čo je všeobecne pre príslovia v rómčine atypické. Nazdávam sa, že autorka najprv napísala rozprávku v slovenčine a potom toto príslovie preložila do rómčiny kalkovane.

„Andro kheroro pes palis chalas, pijelas, pro skamind pherdo chabena...Ale **e balvaj the e bacht hine phrala**, le Melaleskero barvařipen iřas e balvaj. Andro kheroro pařis avřas e bokh.“

„Vo vynovenej chatřči sa zase jedlo, pilo, stól sa pod dobrotami len tak prehýbal...Ale **viector a šťastie sú verní bratia**. – Melalovo bohatstvo viector odľukol. Do chatřče sa opäť nastřahovala bieda a hlad.“

3.5.2.10. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „Bacht the balvaj hin pheňa/phrala.“

Respondenti v dotazníku našli nedokončené prirovnanie v podobe „Bacht the balvaj hin...“ Na jeho dokončenie si mohli zvoliť jednu z troch možností, ako možnosti boli ponúknuté slová: „pheňa“ (sestry), „phrala“ (bratia), „strične phrala“ (bratrance). Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že za správnu odpoveď si zvolilo variant so slovom „pheňa“ (sestry) celkom 54% respondentov, variant so slovom „phrala“ (bratia) zvolilo 28 % respondentov. Až 78% gymnazistov zvolilo variant so slovom „pheňa“ (sestry), 18% gymnazistov zvolilo variant so slovom „phrala“ (bratia), 38% respondentov zo skupiny mládež zvolilo variant so slovom „pheňa“ (sestry), rovnaký počet respondentov z tejto

¹⁹⁸ Hůbschmannová, Milena. God'aver lava phure Romendar (Moudřá slova starých Romů), Apeiron, Praha 1991, str. 103

¹⁹⁹ Lacková, Elena. Rómske rozprávky. Východoslovenské vydavateľstvo. Košice 1992, str.61

skupiny zvolilo variant so slovom „phrala“ (bratia), 25% z dospelých zvolilo variant so slovom „pheňa“ (sestry) a 35% respondentov z tejto skupiny zvolilo variant so slovom „phrala“ (bratia). Prirovnanie doplnilo spojením slov „strične phrala“ (bratraci) 40% dospelých, 24% respondentov zo skupiny mládež a 4% gymnazistov.

Z uvedeného vyplýva, že príslovie je v gramaticky správnom variante s „pheňa“ (sestry) známe väčšine gymnazistov, u dospelých to dopadlo opačne, variant so slovom pheňa (sestry) si vybralo najmenej respondentov, takmer polovica dospelých si vybrala možnosť „strične phrala“ (bratraci). V skupine mládež to dopadlo nerozhodne, pretože si každú z odpovedí vybral približne rovnaký počet z nich. Gymnazisti príslovie poznali, pretože sa s ním mohli stretnúť v škole, keď pracovali so zbierkami prísloví. Ostatní respondenti boli pri tejto úlohe nerozhodní, dá sa povedať, že príslovie nepoznali. V literatúre použila príslovie jediná autorka – Elena Lacková, v prepisoch nahrávok sa nevyskytlo, ale je uvedené v zbierke rómskych prísloví. Z uvedeného sa dá vyvodiť, že pravdepodobne nejde o rozšírené príslovie, možno dokonca ide o umelo šírené (tým, že bolo zahrnuté do zbierky prísloví) príslovie jedného autora.

3.5.2.11. Význam a výskyt prirovnania „rovel sar brišind“ v literatúre

pozri 2.2.3.1.4. rovel sar brišind

3.5.2.12. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „rovel sar brišind“

Respondenti v dotazníku našli nedokončené prirovnanie v podobe „rovel sar...“ Na jeho dokončenie si mohli zvoliť jednu z troch možností, ako možnosti boli ponúknuté slová: „paňi“ (voda), „brišind“ (dážď), „len“ (potok). Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie doplnilo v zhode s excerpovanou literatúrou, teda zvolilo slovo „brišind“ (dážď) až 82% respondentov. Z celkového počtu gymnazistov si slovo „brišind“ (dážď) zvolilo 93 %, 95% dospelých a 62% zo skupiny mládež. Slovo „paňi“ (voda) si vybralo 16% zo všetkých respondentov, z toho bola väčšina zo skupiny mládež. Slovo „len“ (potok) si vybrali len dvaja respondenti. Z uvedeného vyplýva, že prirovnanie jednoznačne poznala väčšina respondentov.

Z uvedeného vyplýva, že prirovnanie „rovel sar brišind“ je dobre známe väčšine gymnazistov i dospelým a viac ako polovici v skupine mládež. V literatúre ho použilo päť rôznych autorov, ale v prepisoch nahrávok sa nevyskytlo. Pravdepodobne ide o ustálené idiomické prirovnanie, ktoré je pasívne známe, avšak v reči nevyužívané.

3.5.3. Úloha 3

V tretej úlohe mali respondenti použiť ponúkané slovné spojenia vo vetách. Skúmané boli celkom tri úslovie, teda frazeologizmy s neslovesnou syntagmatickou stavbou.

V tejto úlohe boli skúmané tieto frazeologizmy:

koro mato

pro phure berša

nango pindrango

3.5.3.1. Význam a výskyt frazeologizmu „koro mato“

pozri 2.2.4.1.3. koro mato

3.5.3.2. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „koro mato“

Najviac respondentov (23) použilo toto úslovie v spojitosti so slovesom „perel“ (padať), napr. „Koro mato pejl'om tele.“²⁰⁰, „Koro mato peľa andro paňi.“²⁰¹, „Peja pre phuv sar koro mato.“²⁰² Našli sa aj respondenti, ktorí nepoužili dané úslovie vo vete priamo, ale vyjadrili ho opisne, napr. „Pijel but až na dikhel he perel palo pindre.“²⁰³ Početné boli aj spojenia so slovesami „phirel“ (chodiť), „jel“ (byť), „avel“ (prísť), napr. „Pro inepi avľa khere koro mato.“²⁰⁴, „Miro bačis sas koro mato.“²⁰⁵, „Koro mato phirel račaha andro skl'epi.“²⁰⁶

Väčšina respondentov úslovie použila vo vete logicky, niektorí sa podujali úslovie vysvetliť. S uvedeného vyplýva, že toto úslovie je respondentom dobre známe. V literárnych textoch ho použili traja autori (Fabiánová, Horváth a Ferková) a tri krát sa vyskytlo v prepisoch nahrávok s rodenými hovorcami. Toto idiomatické úslovie môžeme označiť ako známe a užívané v reči.

---

²⁰⁰ preklad: Ožratý padol do vody.

²⁰¹ preklad: Odpadol som od ožratosti.

²⁰² preklad: Ožratý padol na zem.

²⁰³ preklad: Toľko pil až nevidel aj spadol z nôh.

²⁰⁴ preklad: Na sviatky prišiel domov ožratý.

²⁰⁵ preklad: Môj ujo bol ožratý.

²⁰⁶ preklad: Ožratý chodí po nociach nakupovať.

3.5.3.3. Význam a výskyt frazeologizmu „pro phure berša“

pozri 2.2.4.1.7. pro phure berša

3.5.3.4. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „pro phure berša“

Najviac respondentov (16) použilo toto úslovie v spojitosti so slovesom „merel“ (zomrieť), napr. „ Pro phure berša o manuš merel.²⁰⁷“ „Muľa pro phure berša.²⁰⁸“. Opakovali sa aj spojenia so slovesami „rovel“ (plakať) a „pijel“ (piť). Ďalšie odpovede boli rôzne, napr. „Miri baba pro phure berša phagil’a o pindro.“²⁰⁹, „Pro phure berša kampil te phirel ko dochtoris.“²¹⁰, „Pro phure berša man o čhave čhide avri.“²¹¹ atď. Dokonca jeden respondent zakomponoval toto úslovie do konštrukcie, ktorá by mohla byť prísloviím „Pro phure berša love na kampil.“²¹² Dvaja respondenti nenapísali nič.

Väčšina respondentov úslovie použila vo vete logicky, z toho vyplýva, že je im toto úslovie dobre známe. Hoci v literatúre úslovie použila len jedna autorka (Milena Hübschmannová) a v prepisoch nahrávok sa nevykytlo, známosť spojenia u respondentov dotazníka poukazuje na to, že sa s veľkou pravdepodobnosťou jedná o úslovie známe menej už používané v reči.

3.5.3.5. Význam a výskyt frazeologizmu „nango pindrango“

Pozri 2.2.4.1.5. nango pindrango

3.5.3.6. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „nango pindrango“

Väčšina respondentov spojila toto úslovie so slovesami „phirel“ (chodiť), „džal“ (ísť), „denašel“ (utekať), „jel“ (byť), napr.: „lango pindrango phirel palo kher“²¹³, „Na phir avri nango pindrango.“²¹⁴, „ Nango pindrango hin cikno čhavoro sar ul’ol.“²¹⁵ Úslovie bolo dávané

---

²⁰⁷ preklad: Na staré kolená človek umrie.

²⁰⁸ preklad: Umrel na starobu.

²⁰⁹ preklad: Moja stará mama si na staré kolená zlomila nohu.

²¹⁰ preklad: Keď je človek starý musí chodiť k lekárovi.

²¹¹ preklad: Na staré kolená ma deti vyhodili (z domu).

²¹² preklad: Na staré kolená netreba peniaze.

²¹³ preklad: Doma chodí nahý a bosý.

²¹⁴ preklad: Nechod’ von nahý a bosý.

do kontextu najmä s deťmi a bezdomovcami, napr.: „Nango pindrango jekh čhavoro hino a nane les šil.“²¹⁶, „Nango pindrango sar bezdomovcos.“²¹⁷ Dvaja respondenti dali úslovie do kontextu s frazeologickým zvratom „phirel upre tele“(chodiť hore dole): „Nango pindrango phirel upre tele.“²¹⁸ Niektorí úslovie vo svojich odpovediach opisne vysvetlili, napr. „Nane man handri ani kamašti, som nango pindrango.“²¹⁹ Jeden respondent nenapísal k tomuto úsloviu nič.

Väčšina respondentov dala úslovie do logického kontextu, z toho vyplýva že im je toto úslovie známe a vedia ho použiť. V literárnych textoch úslovie použili dvaja autori (Fabiánová a Giňa) v prepisoch nahrávok sa nevyskytlo. Ide pravdepodobne o idomatické úslovie pasívne známe a,le v reči málo užívané.

3.5.4. Úloha 4

V tejto úlohe si mali respondenti vybrať správne vysvetlenie frazeologizmu v slovenčine, vyberať mohli vždy jednu z troch možností. Skúmaných frazeologizmov v tejto úlohe bolo päť, všetko to boli frazeologizmy so slovesnou syntagmatickou stavbou, teda frazeologické zvraty.

V tejto úlohe boli skúmané nasledujúce frazeologizmy:

jel pre piri

chal choľi

ačhel/perel jakhendar

čhinel varekaske paťiv

cirdel pharo vod'i

---

²¹⁵ preklad: Dieťa je nahé a bosé, keď sa narodí.

²¹⁶ preklad: Jedno dieťa je nahé a bosé a nie je mu zima.

²¹⁷ preklad: Biedne odetý a obutý ako bezdomovec.

²¹⁸ preklad: Nahý a bosý chodí hore dole.

²¹⁹ preklad: Nemám oblečenie, ani topánky, som holý a bosý.

3.5.4.1. Význam a výskyt frazeologizmu „jel pre piri“

Pozri 2.2.2.10.3. jel pre piri

Frazeologizmus sa nachádza aj v učebnici *Romaňi čhib*²²⁰ v rozprávaní o babičkinom živote nazvanom *Avl'om, na džanav khatar, džava, na džanav kaj...- Prišla som, neviem odkiaľ, a pôjdem, neviem kam...* Tu je spojenie obohatené o číslovku „jekh“ (jeden), frazeologizmus „jel pre jekh piri“ má oproti ostatným uvedeným príkladom trošku iný význam, nie je to v zmysle „priživovať sa/vyjedať niekoho“ ale „žiť v jednej domácnosti“.

„**Sar sas e baba the lakeri sasuj mek pre jekh piri**, kamelas e sasuj la baba te anel pre peskero vast, ta lake furt vakerkerlas pre god'i the marelas la lakeri sasuj.“

„**Keď žila babička so svojou svokrou ešte v spoločnej domácnosti**, hcela (svokra) babičku prevychovať, a tak ju stále poučovala, dokonca ju tá jej svokra aj bila.“

3.5.4.2. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „jel pre piri“

Respondenti v dotazníku našli frazeologický zvrät v podobe „O Jančus sas pre piri ko Dežis.“ Nasledovali tri možnosti prekladu tohto zvratu. Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie pochopilo v zhode s excerpovanou literatúrou, teda zvolilo možnosť „Janči býva a stravuje sa u Dežiho. (Deži Jančiho živí)“ celkom 50% respondentov. Z celkového počtu gymnazistov to bolo 58%, zo skupiny mládež 45% a zo skupiny dospelých 40%. Iba jeden respondent úlohu vynechal. Z uvedeného vyplýva, že spojenie bolo známe polovici respondentov. Spojenie použila v literárnych textoch jediná autorka (Hübschmannová), vyskytlo sa raz aj v učebnici rómčiny, ale v prepisoch nahrávok sa nevyskytlo. Ide pravdepodobne o spojenie málo rozšírené, zastaralé, v reči neužívané, vytrácajúce sa z rómskeho jazyka aj v pasívnej rovine.

3.5.4.3. Význam frazeologizmu „chal chol'i“

pozri 2.2.2.5.1. chal chol'i

---

²²⁰ Šebková, H., Žlnayová, E., *Romaňi čhib - učebnica rómčiny (severocentrálny dialekt)*, Bohemia kontakt, Košice 2002, str. 215

3.5.4.4. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „chal choľi“

Respondenti v dotazníku našli frazeologický zvrät v podobe „te chal choľi“. Nasledovali tri možnosti prekladu tohto zvratu. Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie pochopilo v zhode s excerpovanou literatúrou, teda zvolilo možnosť „hnevať sa“ celkom 74% respondentov. Z celkového počtu gymnazistov to bolo 86%, zo skupiny mládež 58 % a zo skupiny dospelých 80%. Šiesti respondenti zo skupiny mládež neoznačili žiadnu možnosť.

Z uvedeného vyplýva, že tento frazeologizmus je dobre známy gymnazistom i dospelým a zhruba polovici respondentov zo skupiny mládež. V literatúre ho použili štyria rôzni autori (Lacková, Dzurko, Ferková a Hejkrliková) a čo bolo v rámci výskumu úplne výnimočné, v prepise nahrávok sa vyskytlo početnejšie ako v literatúre (20 krát). Dalo by sa povedať, že ide o spojenie dobre známe a hojne užívané v reči.

3.5.4.5. Význam frazeologizmu „ačhel/perel jakhendar“

pozri 2.2.2.1.3. ačhel jakhendar, 2.2.2.1.4. perel jakhendar

3.5.4.6. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „ačhel/perel jakhendar“

Respondenti v dotazníku našli frazeologický zvrät v podobe „ačhel/perel jakhendar“. Nasledovali tri možnosti prekladu tohto zvratu. Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že dané príslovie pochopilo v zhode s excerpovanou literatúrou, teda zvolilo možnosť „byť urieknutý alebo počarovaný“ celkom 71% respondentov. Z celkového počtu gymnazistov to bolo 78%, zo skupiny mládež 62 % a zo skupiny dospelých 70%. Piaty respondenti neoznačili žiadnu možnosť.

Z uvedeného vyplýva, že tento frazeologizmus je dobre známy väčšine respondentov, čo môže byť spôsobené aj tým, že spojenie je pomenovaním pre jav súvisiaci s poverčivosťou, a tento jav je medzi respondentmi stále živý, je hrozbou, ktorá je súčasťou každodenného života (tento fenomén je na Slovensku pomerne dobre známy aj u majority). V literatúre spojenie použili dvaja autori (Lacková a Giňa), raz sa vyskytlo v prepisoch nahrávok. Dalo by sa povedať, že ide o spojenie známe, užívané i aktívne.

3.5.4.7. Význam a výskyt frazeologizmu „čhinel varekaske pařiv“

pozri 2.2.2.4.1. čhinel pařiv

3.5.4.8. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „čhinel varekaske pařiv“

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že tento frazeologický zvrät pochopilo v zhode s excerptovanou literatúrou, teda zvolilo možnosť „urazit niekoho“ celkom 48 % respondentov. Z celkového počtu gymnazistov to bolo 64%, zo skupiny mládež iba 25 % a zo skupiny dospelí 55%. Najviac respondentov zo skupiny mládež (38%) zvolilo nesprávnu možnosť a to „pozvať niekoho na večeru.“ čo môže poukazovať na to, že si respondenti zmýlili dané spojenie so spojením „del/sikhavel pařiv“ (uctiť si/pohostiť) alebo skôr so spojením „kerel pařiv“ (pohostiť) Piaty respondenti neoznačili žiadnu možnosť.

Z uvedeného vyplýva, že tento frazeologizmus je známy polovici respondentov z radov gymnazistov a dospelých, menej už skupine mládež. V literatúre spojenie použilo päť rôznych autorov (Fabiánová, Hoffmannová, Dzurko, Horvátová a Giňa), v prepisoch nahrávok sa vyskytlo dva krát. Dalo by sa povedať, že dané spojenie je známe, užívané i v reči, pričom ale jeho malá známosť medzi skupinou mládež môže poukazovať na jeho vytrácanie sa z jazyka (skupina gymnazistov mala možnosť stretnúť sa so spojením v škole pri čítaní rómskej literatúry).

3.5.4.9. Význam a výskyt frazeologizmu „cirdel pharo vod'i“

pozri 2.2.2.9.3. cirdel pharo vod'i

3.5.4.10. Výsledky dotazníkového prieskumu pre frazeologizmus „cirdel pharo vod'i“

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že tento frazeologický zvrät pochopilo v zhode s excerptovanou literatúrou, teda zvolilo možnosť „povzdychnúť si“ celkom 46 % respondentov. Z celkového počtu gymnazistov to bolo 62%, zo skupiny mládež iba 29 % a zo skupiny dospelí 40%. Ostatných respondentov zlákala najmä odpoveď „ťažko pracovať“ čo im mohlo asociovať slovo „pharo“ (ťažký) v predloženom frazeologizme. Vôbec neodpovedalo osem respondentov.

Z uvedeného vyplýva, že tento frazeologizmus respondentom nebol veľmi známy. V literatúre ho použilo šesť autorov (Fabiánová, Hübschmannová, Kalejová, Giňa, Ferková

a Horvátová), v prepisoch nahrávok sa nevyskytlo. Dalo by sa povedať, že spojenie je menej známe aj v pasívnej rovine, užívané skôr v literatúre, nie v reči.

3.5.5. Úloha 5

Piata úloha vyžadovala od respondentov uviesť nejaké ustálené slovné spojenie, ktoré sami používajú a vysvetliť jeho význam.

Najväčšiu skupinu frazeologizmov, ktoré respondenti uviedli v tejto úlohe tvorili frazeologizmy prevzaté. Takéto frazeologizmy, zväčša príslovia, sa objavili u respondentov zo všetkých troch skupín. Najpravdepodobnejším zdrojom týchto frazeologizmov bude slovenčina. Gymnazistami najčastejšie uvádzaným príslovím „Savi daj, ajsi čhaj.“²²¹ sa mohli študent stretnúť v učebnici rómčiny²²², kde je prezentované ako rómske príslovie. S jeho slovenskou verziou „Aká matka, taká Katka.“ sa mohli stretnúť aj na hodinách slovenského jazyka²²³. Početnejšie sa objavilo aj príslovie „Savo dad, ajsa čhavo.“²²⁴ Medzi ďalšie viacerými respondentmi uvedené prevzaté frazeologizmy patrí aj „Bije bu’i, nane bokel’a.“²²⁵ objavil sa aj variant „Nane bu’i, nane chaben.“²²⁶ Ojedinele respondenti uviedli frazeologizmy: „Sar tuke den le, sar tut maren denaš.“²²⁷, „Ko kaske chev kerel, korkoro andre perel.“²²⁸, „Vast vast khosel.“²²⁹, „Dar hin bare jakha.“²³⁰ „Čiriklo ko čiriklo bešel.“²³¹ atď. Nazdávam sa, že respondenti neprekladali slovenské príslovia pre potreby tejto úlohy, ale uviedli také, ktoré už v rómčine niekedy počuli. Dalo by sa povedať, že ide o zaužívané prevzaté spojenia, i keď možno len v idioloekte alebo familioekte respondenta.

---

²²¹ preklad: Aká matka, taká Katka.

²²² Šebková, H., Žlnayová, E., Romaňi čhib - učebnica rómčiny (severocentrálny dialekt), Bohemia kontakt, Košice 2002, str. 36

²²³ Dujavová, A., Frazeológia vo vyučovacom procese na 1. stupni základnej školy, rigorózna práca, Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy, Prešov 2006

²²⁴ preklad: Aký otec, taký syn.

²²⁵ preklad: Bez práce, nie sú koláče.

²²⁶ preklad: Kde nie je práca, tam je hlad.

²²⁷ preklad: Keď ti dávajúber, keď ťa bijú utekaj.

²²⁸ preklad: Kto druhému jamu kope, sám do nej spadne.“

²²⁹ preklad: Ruka ruku umýva.

²³⁰ preklad: Strach má veľké oči.

²³¹ preklad: Vrana k vrane sadá.

Jeden respondent uviedol príslovie „Ajci phireha pašal kodi piri pokjal tut na obarineha.²³²“ Toto príslovie by mohlo byť variantom na slovenské „Dovtedy sa s krčahom chodí po vođu, kým sa nerozbije.“

Vyskytlo sa aj príslovie s hanlivým nádychom voči Rómom odpočuté pravdepodobne od majority - „Kaj džal rom ode čar nabarol.“ v preklade respondentky „Tam gte ite cigan tam trava neraste.“

Medzi odpoveďami sa ojedinele objavili aj frazeologizmy excerpované z literatúry a skúmané v dotazníku, viackrát sa objavilo iba „te chal choľi“, čo len potvrdzuje známosť a užívanie tohto spojenia v reči. Myslím si však, že túto úlohu mohli pochopiť respondenti tak, že majú uviesť iné frazeologizmy ako tie, ktoré sa už v dotazníku vyskytli, preto takéto zväčša neuvádzali.

Objavili sa aj výroky, ktoré boli skôr konštatovaním na základe vlastnej konkrétnej skúsenosti, napr.: „Te e daj natavla nane so te chal.²³³“, „Paťiv hin the oda, že del o love pale.²³⁴“

Niekoľko respondentov odpovedalo nezmyselne, 30 respondentov neuviedlo nič.

V úlohe, v ktorej mali respondenti uviesť, aké frazeologizmy sami používajú, sa ukázalo, že je značná tendencia preberať príslovia zo slovenčiny, alebo vytvárať mierne zmenené rómske varianty slovenských frazeologizmov. Nakoľko sú kalkované príslovia v rómskom jazyku naozaj zažitú, by mohlo byť predmetom skúmania samostatnej práce.

---

²³² doslovný preklad: Dovtedy budeš chodiť okolo toho hrnca, kým sa neobaríš.

²³³ preklad: Keď mama nenavará, niet čo jesť.

²³⁴ preklad: Čestní človek vráti požičané peniaze.

4. Záver

Predkladaná diplomová práca sa zaoberala skúmaním frazeológie tzv. slovenskej rómčiny vo vybraných literárnych textoch. Väčší priestor bol venovaný frazeológii východoslovenskej variety, čo bolo spôsobené rozšírením užitia tejto variety v literatúre, výberom respondentov dotazníkového prieskumu z oblasti, kde je táto varieta značne užívaná²³⁵ i vzhľadom na fakt, že na základe tejto variety sa na Slovensku v roku 2008 rómčina kodifikovala a teda by z nej mal primárne vychádzať aj prípadný frazeologický slovník. Zoznam excerpovanej literatúry nebol vyčerpávajúci²³⁶, avšak snažila som sa o reprezentatívny výber autorov publikujúcich v slovenskej rómčine, aby som mohla poukázať na prevládajúce tendencie a charakter frazeológie v literatúre. Frazeológia bola skúmaná primárne v rámci literárnych textov. Od toho sa odvíjal následný prieskum prepisov nahrávok s rodenými hovorcami²³⁷ i dotazníkový prieskum²³⁸, ktorý slúžil na potvrdenie živosti a známosti excerpovaných frazeologizmov. Excerpované prepisy nahrávok rodených hovorcov boli taktiež prevažne vo východoslovenskej rómčine, avšak zastúpené boli v obmedzenej miere aj iné variety slovenskej rómčiny.

Pri písaní práce som sa oboznámila s frazeologickou problematikou tak ako ju ponímajú poprední slovenskí a českí jazykovedci a poznatky som sa snažila aplikovať na rómčinu. Pre takýto postup som sa rozhodla preto, že zatiaľ sa nikto iní nepokúsil frazeológiu rómčiny systematicky triediť a skúmať. Základným problémom bolo vôbec frazeologizmy v textoch identifikovať. Frazeologizmy som identifikovala podľa charakteristických vlastností frazeologizmov tak, ako ich opisujú slovenskí a českí jazykovedci. Vlastnosti som rozdelila na tie, ktoré majú všeobecnú platnosť (ustálenosť a anomálnosť) a na také, ktoré nemajú všeobecnú platnosť a pri identifikácii frazeologizmov slúžia ako doplnkové (najmä nerozložiteľnosť významu, obraznosť a expresívnosť). Pri triedení excerpovaných

---

²³⁵ Všetci respondenti dotazníkového prieskumu bývajú v Košiciach, respektíve v okolí Košíc. Z odpovedí uvedených v dotazníkoch sa dá vyvodiť, že respondenti sú hovorca východoslovenskej variety rómčiny.

²³⁶ Celkom deväť publikácií (prevažne zbierky poviedok), dvadsaťtri autorov a jeden neznámy (autor poviedky *Pal soste vakerenas mro papus le Tibiha*). Z tejto literatúry som vyexcerpovala približne sedemdesiat frazeologizmov, ktoré som sa podujala bližšie preskúmať.

²³⁷ Celkom tri tisíc šesťsto deväťdesiattri normostrán textu zachytávajúcích takmer tristo rozhovorov s rôznymi respondentami. Rozhovory boli nahrávané v období od decembra 1991 do novembra 2009.

²³⁸ Dotazník vyplnilo celkom sto dvadsať respondentov v priebehu decembra 2010. Do dotazníka bolo vybraných dvadsať jeden frazeologizmov excerpovaných z literárnych textov, čo je približne jedna tretina z celkového počtu skúmaných frazeologizmov v práci.

frazeologizmov som sa riadila konštrukčným triedením frazeologických jednotiek podľa Mlacka (1984, s.74) . Toto triedenie je založené na forme, rozlišuje sa tu, či má výraz formu syntagmy, alebo vety a aké slovné druhy obsahuje. Frazeologizmy sa takto delia na frázy (výrazy s vetnou/súvetnou konštrukciou), frazeologické zvraty (slovesné spojenia), frazeologické výrazy/úslovnia (neslovesné spojenia) a minimálne frazeologické jednotky (spojenie plnovýznamového a neplnovýznamového slova). Posledný uvedený typ som z excerpce vylúčila pre nejednoznačné zaradenie do frazeológie. Z rovnakého dôvodu som v rámci frazeologických zvrátov vylúčila z excerpce slovesné syntagmy s tzv. adverbiami modifikátormi deja a spojenia so slovesami „del“ (dať) a „lel“ (vziať). Ku frazeologickým zvrátom som zaradila samostatnú podskupinu „ustálené prirovnania“, pretože obsahujú slovesný komponent, ale zároveň sa svojou charakteristickou konštrukciou vydeľujú ako samostatný typ.

Frazeologizmy sa primárne charakterizujú ako ustálené slovné spojenia, preto som sa podujala bližšie preskúmať prevažne tie, ktoré sa v literatúre opakovali. Takýchto frazeologizmov bolo približne sedemdesiat. V literatúre sa objavilo aj mnoho ďalších spojení, ktoré by mohli byť považované za frazeologizmy (napr. niektoré kliatby, príslovia atď.), ale keďže sa vyskytli raz, ich ustálenosť sa nedala dokázať, a tak som im nevenovala pozornosť. Keďže zoznam excerpovanej literatúry nie je v rámci literatúry písanej v rómskom jazyku vyčerpávajúci, môžu byť najmä výsledky ustálenosti skreslené, preto by bolo v budúcnosti vhodné excerpovať ďalšie materiály. Pre potvrdenie ustálenosti som považovala za dôležitý najmä výskyt daného frazeologizmu u rôznych autorov. Následne som frazeologizmy vyhľadávala v prepisoch nahrávok reči rodených hovorcov. Čím bol frazeologizmus frekventovanejší, tým väčší je predpoklad, že naozaj ide o zaužívaný frazeologizmus. Pri spojeniach, ktoré sa vyskytli len raz, je ich frazeologickosť otázna, ponechaná na ďalšie skúmanie. Z približne štyridsiatic piatich skúmaných frazeologických zvrátov malo najväčšiu frekvenciu v literárnych textoch spojenie „poravel o jakha“ (vyval’ovať oči), väčšiu frekvenciu opakovania mali aj spojenia „del avri o jakha“ (vyval’ovať oči), „kerel bida“ (zlostiť), „čhinel pa’iv“ (zneuctiť), „chal cho’i“ (hnevať sa) a „cirdel pharo vod’i“ (vzdychať). Z pomedzi osemnástich skúmaných ustálených prirovnaní bolo najfrekventovanejšie prirovnanie „ačhel sar kaš“ (ostať ako obarený), väčšia frekvencia opakovania bola zaznamenaná tiež pri spojeniach „ačhel sar bar“ (ostať ako obarený), „rovel sar brišind“ (plakať ako dážď) a „naš’ol sar thuv“ (zmiznúť ako dym). Medzi frazeologickými úsloviami sa našlo len sedem takých, ktoré sa opakovali, najväčšiu frekvenciu opakovania mali spojenia „ňikda šoha“ (nikdy v živote) a „sig sig“ (rýchlo-rýchlo). Úslovnia, ktoré sa v literárnych

textoch opakovali, sa väčšinou v prepisoch nahrávok opakovali málopočetne, alebo sa nevyskytli vôbec. Z uvedeného vyplýva, že je veľmi pravdepodobné, že sa tieto spojenia v reči nepoužívajú.²³⁹ Vyskytlo sa niekoľko málo takých spojení excerpovaných z literatúry, o ktorých by sa dalo povedať, že sa v reči užívajú. Je to najmä spojenie „chal chol'i“ (hnevať sa) ale aj „del pa'iv“ (uctiť si), „del avri o jakha“ (vyval'ovať oči), „ňikda šoha“ (nikdy v živote), „sig sig“ (rýchlo-rýchlo) a „koro mato“ (opitý do nemoty). Kritérium opakovateľnosti sa ukázalo ako problematické pri skupine prísloví a porekadiel, v rómčine označovaných termínom „god'aver lava“ (múdre slová), pretože tieto sa v textoch neopakovali, iba v troch prípadoch sa príslovie vyskytlo dva krát. Nápomocným pri určení, či ide o výraz ustálený bolo, že príslovie alebo porekadlo bolo uvedené spojením „phenel pes“ (vraví sa). Toto sa však týkalo len siedmich prísloví, pričom sa v excerpovanej literatúre vyskytlo približne šesťdesiat spojení, ktoré by svojím obsahom i formou mohli byť označené ako príslovia. Pomocným ukazovateľom, že ide o príslovie, bola i prítomnosť lexikálnych komponentov, ktoré sa vyskytujú v zovšeobecňujúcich tvrdeniach, boli to slová „sako“ (každý), „savoro“ (všetko) „manuš/dženo“ (človek).

Pri skúmaní frazeologizmov som sledovala aj ich variantnosť, synonymitu, či existenciu paradigmatických foriem. Celkom bola zistená variantnosť pri dvanástich spojeniach, jednalo sa najmä o variantnosť lexikálnu, ale vyskytla sa aj variantnosť morfológická („koro mato/kore mate“). Najviac variantov bolo zistených pri spojeniach „ačhel jakhendar“ (byť uhranutý). Toto spojenie sa môže vyskytnúť ešte vo variantoch „perel/džal/avel/chudel jakhendar“. Variantnosť frazeologizmov môže mať aj regionálny rozmer, regionálne varianty však v práci reflektované neboli, pretože to nebolo možné, takáto reflexia by si žiadala rozsiahly výskum výskytu týchto frazeologizmov v jednotlivých regiónoch. Paradigmatickými formami sa vyznačovali najmä frazeologické zvraty (aj väčšina ustálených prirovnaní), pri ktorých bolo možné časovať slovesný komponent, napr. „poravel/poraven/porađ'om o jakha“ (vyval'uje/vyval'ujú/vyvalil som oči); „ačhil'a/ačhil'am sar kašć“ (ostala ako obarená/ostali sme ako obarení) atď. U niektorých frazeologizmov boli zaznamenané fakultatívne členy²⁴⁰, tie som uvádzala v zátvorke, napr. „bokhalo sar (koro) rikono“ (hladný ako (slepý) pes), alebo „o bala (kale) sar angara“ (vlasý (čierne) ako uhoľ). Vyskytli sa aj synonymné a čiastočne synonymné spojenia, napr. „avel chol'i andre (varekaste)“ (nahnevať sa) a „chal chol'i“ (hnevať sa). K niektorým spojeniam som našla

---

²³⁹ Tieto výsledky však mohli ovplyvniť aj témy rozhovorov, ktoré boli orientované najmä na spomienkové rozprávanie o vojne a vôbec na minulosť respondentov v kontexte obecné známých historických udalostí.

²⁴⁰ Frazeologizmus sa môže vyskytovať aj bez takýchto členov aj s nimi.

i antonymá, napr. „čhinel pařiv“ (zneuctiť) je antonymný frazeologizmus ku spojeniu „sikhavel/del pařiv“ (uctiť si).

Anomálnosť frazeologizmov som pozorovala najmä v spájateľnosti ich komponentov, napr. v spojení „pro phure berša“ (na staré kolená) je prídavné meno „phuro“ (starý), ktoré sa inak spája takmer výlučne²⁴¹ so životnými podstatnými menami spojené s podstatným menom neživotným. Alebo v spojení „čhinel pařiv“ (zneuctiť), sloveso „čhinel“ (krájať) sa obvykle spája s konkrétnymi podstatnými menami, ako napr. „maro“ (chlieb), „phaba“ (jablká), „kašta“ (drevo) atď., s abstraktnými podstatnými menami sa spája len s dvoma, a to s „pařiv“ (úcta) a „bacht“ (šťastie).

Väčšina skúmaných frazeologizmov sa vyznačovala obraznosťou, v niektorých prípadoch založenej i na synekdoche, napr. „nane kaj te thovel o šero“ (niet kam zložiť hlavu), „jel/mukel pro šero“ (byť/ostať na krku). Vyskytli sa však i typy frazeologizmov, kde neobrazné frazeologizmy prevládali. Boli to frazeologické úslovia, kde boli neobrazné takmer všetky²⁴² skúmané spojenia. Význam týchto spojení je intenzifikačný, túto intenzifikáciu získavajú opakovaním toho istého slova, synonyma, alebo slova zvukovo podobného, napr. „sig sig“ (rýchlo-rýchlo), „ňikda šoha“ (nikdy viac). Druhou skupinou, pri ktorej absentovala obraznosť, boli nemetaforické príslovia (príslovia som rozdelila na metaforické a nemetaforické), teda také príslovia, ktoré priamo vyslovujú morálny súd, napr. „Phenel pes: Ko but phirel, but džanel.“ (Vraví sa: Kto veľa chodí, veľa sa dozvie.).

Expresívnosť súvisela najmä s obraznosťou spojení, nepomerne viac spojení, na osi klad zápor, bolo záporných. K spojeniam negatívne expresívnym som zaradila, napr. spojenia „čhandel jag“ (zúriť), „poravel o jakha“ (vyvaľovať oči), „demel andre god'i“ (zísť na um), „ačhel sar mulo“ (ostať ako obarený), „o jakha sar puruma“ (oči ako cibule) atď. K negatívne expresívnym by som zaradila aj väčšinu²⁴³ skúmaných spojení so slovesom „chal“ (jesť). Spojenia so slovesom „chal“ ustrnutým v podobe „chav“ (jem) však boli naopak spojenia kladne expresívne „chav (tro/tumaro) jiloro“ (pekne ťa prosím) a „chav tro somnakuno mujoro“ (veľmi pekne ťa prosím). Ku kladne expresívnym patrí tiež spojenie „čarav tre jakhora“ (bozkám tvoje očičká) a prirovnanie „(zoralo) murš sar trast“ (chlap ako buk) . Skúmané frazeologické úslovia boli expresívne príznačné intenzifikovaním, napr. „ňikda šoha“ (nikdy v živote), „sig sig“ (rýchlo-rýchlo) atď.). Medzi spojenia expresívne neutrálne

²⁴¹ Možné sú ešte spojenia s „d'ivesa“ (čo je variant skúmaného spojenia) alebo s „kher“ (vo význame domov dôchodcov).

²⁴² Okrem spojenia „pro phure berša“.

²⁴³ Boli to nasledujúce spojenia: „chal chol'i“, „chal bida“, „chal bokh“, „chal ladž“, „chal pal o svetos“

by som zaradila, napr. spojenia „avel pre god'i“ (prísť na um), „del/sikhavel pa'iv“ (uctiť si), „jel pre dzeka“ (páčiť sa), alebo „o bala (kale) sar angara“ (vlasy čierne jako uhol').

Práca sa snažila ukázať aj to, ako autori pracujú s prekladom frazeologizmov, ako sa prejavuje slovensko-rómsky, prípadne česko-rómsky bilingvizmus z frazeologického hľadiska. Na príkladoch excerpovaných frazeologizmov je v práci na porovnanie uvedený rómsky, český/slovenský literárny preklad, doslovný preklad, v niektorých prípadoch aj mnou navrhnutý variant prekladu týchto frazeologizmov do slovenčiny. Potvrdil sa predpoklad, že mnoho frazeologizmov v rómčine v literárnych textoch i v prepisoch a dotazníkoch by mohlo byť kalkom z majoritného jazyka (čeština/slovenčina), napr. „kerel sar graj“ (robiť ako kôň); „naš'ol sar thuv“ (zmiznúť ako dym); „diliňarel o šero“ (pobláznit' hlavu); „jel sfad'imen pro kokalos“ (byť premrznutý na kosť) atď. Zároveň sa však ukázalo, že v rómčine sú aj ťažko preložiteľné charakteristické frazeologické spojenia, napr. „ačhel/perel/chudel/kerel/lel jakhendar“ (byť uhranutý/uhranúť); „chal bida“ (trieť biedu); „čhinel pa'iv“ (zneuctiť); „chal cho'i“ (hnevať sa); „cirdel pharo vod'i“ (vzdychať); „koro mato“ (opitý do nemoty); „nango pindrango“ (nahý a bosý); „rovel sar brišind“ (plakať ako dážd'); „o jakha sar puruma“ (oči ako cibule) atď. Väčšina týchto spojení sa vyznačovala nerozložiteľnosťou významu. V jednom prípade odhalila excerpácia užívanie tzv. citátového frazeologizmu²⁴⁴ v jazyku, išlo o užívanie slovenského spojenia „tak tak“ inak v plynule rómskom jazyku. Nazdávam sa však, že pri analýze zameranej výlučne na frazeologizmy v reči, by sa takýchto citátových frazeologizmov objavilo viac.

Analýza frazeologizmov excerpovaných z literárnych textov celkovo ukázala, že rôznorodosť frazeologizmov v rómčine je porovnateľná so slovenčinou. Pomerne veľký počet príbuzných frazeologizmov v rómčine a slovenčine môže ukazovať na spoločný jazykový zdroj (napr. maďarčina) alebo na vznik nezávisle na sebe motivovaný podobnou životnou skúsenosťou. Nazdávam sa však, že tento fenomén skôr potvrdzuje značný jazykový vplyv slovenčiny na rómčinu. Do budúca by bolo zaujímavé preskúmať, či rómčina vo frazeologickej sfére ovplyvňuje slovenčinu.

V dotazníkovom prieskume frazeologickej lexiky bola skúmaná známosť dvadsaťjeden excerpovaných frazeologizmov z literárnych textov u sto dvadsiatich respondentov z Košíc. Respondenti tvorili tri samostatné skupiny (gymnazisti, mládež, dospelí), ktorých dotazníkové výsledky boli vzájomne konfrontované. Výberom frazeologizmov som sledovala tieto ciele: nezahltiť respondentov príliš veľkým množstvom

---

²⁴⁴ „Frazémy prevzaté z cudzích jazykov, ktoré sa aj v prijímajúcom jazyku vyjadrujú vo svojej pôvodnej (cudzojazyčnej) podobe.“ (Mlacek, Ďurčo a kol., 1995, s.7)

frazeologizmov, vybrať adekvátny počet frazeologizmov všetkých skúmaných typov konštrukčného triedenia, vybrať najmä také spojenia, ktorých frazeologickosť sa ukázala ako sporná (ojedinelý výskyt). U ostatných v literatúre početnejšie sa vyskytujúcich frazeologizmov išlo o konfrontáciu ich pasívnej a aktívnej znalosti respondentmi. Výsledky dotazníka ukázali, že respondenti väčšinu daných frazeologizmov poznajú, avšak skôr pasívne a z ich aktívnej reči sa vytrácajú. V reči jednoznačne používaným sa javí iba spojenie „te chal choľi“ (hnevať sa). Veľká miera poznania sa ukázala pri frazeologizmoch „rovel sar brišind“ (plakať ako dážď) a „ačhel/perel jakhendar“ (byť uhranutý), ktoré poznala väčšina respondentov nezávisle na zaradení do skupiny. Nikto nepoznal frazeologizmus „God’aver dženo sikh’ol the peskere diliñpnastar.“ (Múdry človek sa poučí aj zo svojej hlúposti.) ale ukázalo sa, že niekoľko respondentov pozná jeho variant „God’aver dženo sikh’ol the peskere došendar“ (Múdry človek sa poučí aj z vlastných chýb.). Nikto taktiež nepoznal frazeologizmus „maren pen sar ruva“ (bijú sa ako vlci) ale väčšina respondentov uviedla jeho aktualizovaný variant „maren pen sar rikone“ (bijú sa ako psi). Viac ako polovici respondentov bolo známe príslovie „God’aver lav mol buter sar love.“ (Múdre slovo je cennejšie ako peniaze.) Ukázalo sa, že toto príslovie má pravdepodobne svoj menej frekventovaný variant „God’aver lav mol buter sar somnakaj.“ (Múdre slovo je cennejšie ako zlato.) Frazeologizmus „Feder hin te jel čoro, sar korkoro.“ (Lepšie je byť chudobný ako osamelý.) poznali iba gymnazisti, avšak je otázne, či by nemohol byť chápaný ako jeho variant frazeologizmus „Feder hin te jel čoro, sar barvalo.“ (Lepšie je byť chudobný, ako bohatý.), ktorý uviedla väčšina respondentov, hoci to mohlo byť spôsobené aj tým, že respondenti príslovie nepoznali a doplnili ho najlogickejšou asociáciou, teda antonymom „barvalo“ (bohatý) k slovu „čoro“ (chudobný). Je pravdepodobné, že podobná situácia mohla nastať aj pri iných frazeologizmoch, a tak sa mohli skresliť výsledky dotazníka. Snažila som sa však na takéto prípady upozorniť pri rozbere jednotlivých frazeologizmov. Prekvapivo kladne dopadla úloha, kde mali respondenti tvoriť vety na dané úslovie. Ukázalo sa, že väčšina respondentov dokáže dané úslovie využiť v logickom kontexte. V úlohe, v ktorej mali respondenti uviesť, aké frazeologizmy sami používajú, sa ukázala značná tendencia kalkovať slovenskú frazeológiu, alebo vytvárať rómske varianty slovenských frazeologizmov. Nazdávam sa, že respondenti nekalkovali príslovia na mieste pre potreby dotazníka, ale uviedli také, ktoré počuli, respektíve používajú, čo znamená, že kalkované príslovie sú zaužívané, i keď možno, že iba v idiolekte daného respondenta. Z výsledkov dotazníkového prieskumu teda vyplýva, že väčšina skúmaných frazeologizmov excerpovaných z textov bola respondentom známa, alebo bol známy aspoň variant, alebo iný ale významovo blízky

frazeologizmus. Pri niektorých frazeologizmoch, najmä prísloviach, dotazník pridal na pravdepodobnosti, že ide o príslovia málo rozšírené, možno dokonca o výroky autorské. Prínosom dotazníka bolo i to, že som si overila v praxi, ktorý typ úloh je pri určovaní živosti frazeologizmov vhodný viac a ktorý menej. Dotazník pozostával z piatich rôznych úloh. Zistila som, že najprínosnejšou bola úloha číslo tri, kde mali respondenti užiť spojenia vo vete, na čom sa ukázalo nie len či spojeniam rozumejú, ale aj v akých kontextoch možno spojenie v reči použiť, čo je obzvlášť užitočné pre prípadné zostavovanie frazeologického slovníka. Ako dobrý spôsob overovania známosti spojení sa ukázali úlohy číslo tri a štyri, kde mali respondenti ponúknuté tri možnosti výberu. Najproblematickejšou a najmenej vhodnou sa javí koncipovanie úlohy číslo 1, časti a, kde mali respondenti sami dokončiť dané spojenie. V tejto úlohe bol daný napr. frazeologizmus „Les hin jakha sar...“ (Má oči ako...), kde som v súvislosti s frazeologizmom excerptovaným z literatúry očakávala doplnenie slovom „puruma“ (cibule), avšak neuvedomila som si, že slovo „jakha“ (oči) sa viaže s rôznymi zaužívanými asociáciami, preto takýto všeobecný príklad nebol vhodný. Zistila som, že mäťúcim bolo aj doplnenie frazeologizmu „God’aver dženo sikh’ol the peskere...“ (Múdry človek sa poučí aj zo svojej...), pretože sloveso „sikh’ol“ (učiť sa/ poučiť sa/zvyknúť si) je viacvýznamové. Pre túto viacvýznamovosť mohla byť úloha mäťúca, respondent aj mohol poznať skúmaný frazeologizmus, ale spojenie doplnil prvou logickou asociáciou, ktorá ho napadla. Výsledky samozrejme ovplyvnili aj formulácie otázok v dotazníku a tiež podoba, v ktorej som uviedla skúmané frazeologizmy. Avšak, o tom, že formulácie otázok neboli úplne zlé a respondenti otázky pochopili, svedčí výskyt očakávaných odpovedí aj malý počet odpovedí nezmyselných. Možno k tomu prispelo aj to, že formulácie úloh boli pre lepšie pochopenie uvedené v slovenčine i rómčine. Musím však priznať, že preložiť zadanie úloh do rómčiny bolo problematické, preklad bol viac menej voľný, pre chýbajúce termíny som sa uchýlila k užitiu, možno respondentom málo známych neologizmov. Boli to: „thov kerekate“ (zakrúžkuj), „vakerd’a“ (vety) a „palepheñibena“ (odpovede). Obmedzením výsledkov dotazníka je fakt, že všetci respondenti pochádzajú z rovnakého mesta a viac menej i sídliska, teda iba jednej špecifickej oblasti kde sa rómčina užíva. Výsledky dotazníkového prieskumu mohlo skresliť to, že respondenti pri ľahko odvoditeľných frazeologizmoch odpovedali na základe logiky a nie známosti. Veľkú rolu pri dopĺňacích otázkach mala asociatívnosť, ukázalo sa, že najmä v dopĺňaní antonymami. K miernemu skresleniu výsledkov mohlo dôjsť aj vďaka tomu, že sa pravdepodobne niekoľkým respondentom v skupine gymnazistov podarilo odpovede od seba opísať. Aby sa predišlo niektorým nejasnostiam, ktoré sa pri

dotazníkovom prieskume objavili, bolo by výhodnejšie viesť s respondentmi štrukturovaný rozhovor, ako nechať ich vyplňať dotazník.

Pozitívnym zistením bolo, že respondenti sa v otvorených otázkach snažili frazeologizmy vysvetľovať rómsky. Slovenčina sa objavila zväčša vtedy, keď respondent uviedol rómsky alebo do rómčiny kalkovaný výrok a ten na vysvetlenie preložil do slovenčiny. Ďalším pozitívnym zistením bolo, že väčšina respondentov sa snažila nevynechať žiadnu úlohu. Hlavne pri otvorených otázkach som predpokladala, že ich respondenti nebudú ochotní alebo schopní vyplniť. Avšak ukázalo sa, že v týchto úlohách nič nenapísala iba štvrtina respondentov.

Najúspešnejšími v dekódovaní a užívaní frazeologizmov boli, v zhode s mojím počiatočným predpokladom, gymnazisti. Väčšina gymnazistov v uzavretých otázkach uviedla správnu odpoveď a táto skupina respondentov sa ukázala ako najkompetentnejšia aj v otvorených úlohách. Predpoklad, že čím starší respondent v skupine dospelých bude, tým bude väčšia jeho znalosť rómskej frazeológie, sa v rámci tejto skupiny nepotvrdil, ale ako celok preukázala skupina dospelých jednoznačne lepšiu frazeologickú znalosť ako skupina mládež. Dospelí boli v jednotlivých úlohách úspešní približne na päťdesiat percent, skupina mládež túto hranicu väčšinou nedosiahla. Kontrast medzi znalosťou frazeológie gymnazistov a zvyšných respondentov poukazuje na to, aké je pre zachovanie rómskej frazeológie dôležité jej rozvíjanie a podpora v škole. Úspešnosť gymnazistov v dotazníku je dôkazom, že vytrácajúce sa frazeologizmy z rómčiny uchované v literatúre majú šancu sa v jazyku udržať aspoň pasívne, ak budú mať užívatelia jazyka možnosť jazyk rozvíjať na inštitucionálnej pôde a budú mať možnosť sa k rómsky písanej literatúre dostať. Kvalita spoločenských, sociálnych a kultúrnych podmienok, v ktorých človek žije, adekvátne ovplyvňuje proces rozvíjania rečových schopností človeka už od najmladšieho veku. I keď sú rómske deti súčasťou štátneho výchovno-vzdelávacieho procesu a spolu s ostatnými žiakmi sa s tematikou frazeológie stretávajú v predpísanom rozsahu počas vyučovania literatúry na jednotlivých stupňoch základnej a strednej školy, ide však o frazeológiu slovenského jazyka. Rozvíjanie frazeológie rómskeho jazyka u týchto detí je dôležité nielen pre rozvoj a udržanie bohatosti rómčiny ale aj preto, že frazeologické jednotky sú svojím obsahom zdrojom výchovného pôsobenia, obohacujú slovnú zásobu, rozvíjajú poznanie, tvorivé myslenie a jazykové cítenie, formujú citový vzťah k jazyku - k ľudovým múdrosťami, ktoré predstavujú vzácne národné kultúrne dedičstvo predošlých generácií. (pozri Dujavová, 2006) Dotazníkom sa potvrdil predpoklad, že sa frazeologizmy zachytené v literatúre z aktívneho verbálneho prejavu vytrácajú,

a potvrdilo sa, že situácia sa dá zmeniť prácou s frazeologickou lexikou zahrnutou vo výučbe rómskeho jazyka na školách.

Frazeológia rómčiny bola skúmaná prevažne v rámci jej východoslovenskej variety a v rámci umeleckej prózy. Práca poukazuje zväčša na prevládajúce tendencie frazeológie v týchto kontextoch a výsledky sa nedajú celkovo aplikovať na rómčinu, avšak môžu byť podnetné pri ďalšom skúmaní.. Podnetnými môže byť aj množstvo otvorených otázok, ktoré sa popri výskume objavili. Práca ukázala, že rómčina je z hľadiska rozmanitosti frazeologických typov porovnateľná so slovenčinou. Preskúmané boli ustálenosť, variantnosť, obraznosť, expresívnosť a iné vlastnosti jednotlivých frazeologizmov. Ďalšie varianty skúmaných frazeologizmov odhalil neplánovane aj dotazníkový prieskum. Ukázalo sa, že frazeologizmy použité v umeleckej próze hovorcovia rómčiny pasívne poznajú, ale aktívne ich neužívajú a taktiež sa prejavila značná tendencia frazeologizmy kalkovať z majoritného jazyka. Hypotéza, že starším respondentom budú frazeologizmy známejšie ako mladším sa nepotvrdila. Najznámejšie boli predkladané frazeologizmy žiakom gymnázia, lebo sa s nimi stretli v predchádzajúcom vyučovaní, čo dokazuje dôležitosť rozvoja jazyka v škole pre uchovanie frazeologického bohatstva rómčiny. Dotazník potvrdil, že kompetencia respondentov v rómčine je značná. Prínosom práce je najmä zhromaždený a utriedený frazeologický materiál využiteľný pre potreby tvorenia frazeologického slovníka. Tento materiál ukazuje len časť bohatých frazeologických možností rómčiny, preto je potrebné ďalšie bádanie v tejto oblasti, či už v excerpčii slovníkov, literárnych a publicistických textov ale hlavne na poli hovorového jazyka.

Použitá literatura

Primárna literatúra

Fabiánová, T., Sar me phiravas andre škola - Jak jsem chodila do školy, Nakladatelství a vydavatelství ÚDO České Budějovice ve spolupráci se Společenstvím Romů na Moravě, Brno 1992

Fabiánová, T., Hübschmannová, M., Čarvagoš - Tulák., Aperion, Praha 1991

Ferková, I., Mosard'a peske o dživipen, Romaňi čhib, Praha 1992

Giňa, A., Bijav – Romane priphende, Apeiron, Praha 1991

Haluška, V., Pal le devleskero Sidorkus, Signeta, Praha 2003

Horváthová, A., Pal e bari Rama the aver paramisa, Signeta, Praha 2003

Hübschmannová, M., Hin man ajsi čhaj, so...Romské hádanky, Fortuna, Praha 2003

Kramářová, J., Sadílková, H. (ed.), Čalo voďi – Sytá duše, Antologie prozaických textů romských autorů z ČR, Muzeum romské kultury, Brno 2007

Lacková, E., Rómske rozprávky, Východoslovenské tlačiarne, Prešov 1992

Sekundárna literatúra

Bořkovicová, M., Romský etnolekt češtiny, případová studie, Signeta, Praha 2006

Čermák, F., Frazeologie a idiomatika – česká a obecná, Karolinum, Praha 2008

Čermák, F., Slovník české frazeologie a idiomatiky, Academia, Praha 1994

Dujavová, A., Frazeológia vo vyučovacom procese na 1. stupni základnej školy. [Rigorózna práca], Prešov: Prešovská univerzita, KKL V PF PU, 2006.

Elšík, V., Interdialect contact of Czech (and Slovak) Romani varieties. International Journal of the Sociology of Language 2003, 162, s. 41–62.

Gašparová, E., Koptová, A., Lukáčová, I., Romaňi čhib – učebnia rómskeho jazyka, Štátny pedagogický ústav, Bratislava 2007

Habovštiaková, K., Krošlaková, E., Človek v zrkadle frazeológie, Tatran, Bratislava 1990

Hancock, I., My rómsky národ, Petrus, Bratislava 2005

Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A., Romsko český, česko romský kapesní slovník. Fortuna. Praha 2001

Hübschmannová, M., Jak jsme sbírali romská přísloví, in: Neznámi Rómovia, Bratislava 1992, s. 158

- Hübschmannová, M.**, Romane phenibena, Kabinet péče o cikánské děti při Okřesním pedagogickém středisku v Olomovci, 1980
- Hübschmannova, M.**, Dobré slovo je jako chleba (Romská přísloví). Kulturní dům hl. m. Prahy, Praha 1985
- Hübschmannová, M.**, God'aver lava phure Romendar (Moudrá slova starých Romů), Apeiron, Praha 1991
- Hübschmannová, M.**, Romské pohádky, Fortuna, Praha 1999
- Jurková, Z.**, O čem vypovídají romská přísloví, RDŽ 97/3-4
- Kačala, J., Pisárčiková, M., Považaj, M.**, Krátky slovník slovenského jazyka 4, Veda, Bratislava 2003
- Krošláková, E.**, Frazeológia vo výchovno-vzdelávacom procese. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 37, 1990/91
- Lee, R.**, Learn Romani. Das-dúma Rromanese, University of Hertfordshire Press, 2005
- Miko, F. a kol.**, Frazeológia v škole, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1989
- Mistrík, J.**, Štylistika slovenského jazyka, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1970
- Mlacek, J.**, Problémy komplexného rozboru přísloví a porekadiel, in: Slovenská reč, ročník 48, 1983/3
- Mlacek, J.**, Slovenská frazeológia, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1984
- Mlacek, J., Ďurčo, P., a kol.**, Frazeologická terminológia, Komisia pre výskum frazeológie pri slovenskom komitáte slevistov, Bratislava 1995
- Mrenica, J. B., Botošová, A.**, Rómske piesne a múdre slová, Komprint, s.r.o., Bratislava 2006
- Sabol, J.**, Múdrosti starých Rómov – God'aver lava phure Romendar, 2006
- Sadílková, H.**, Tématická analýza povídkové tvorby romských autorů v České republice, diplomová práce, Filozofická fakulta University Karlovy v Praze, Praha 2002
- Šebková, H., Žlnayová, E.**, Romaňi čhib, učebnica rómčiny (severocentrálny dialekt), BOHEMIA KONTAKT, Košice 2002
- Smiešková, E.**, Malý frazeologický slovník, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1989
- Uhlik, R.**, Srpskohrvatsko-romsko-engleski rečnik: Romengo alavari, Svjetlost, Sarajevo 1983
- Zaorálek, J.**, Lidová rčení, Aurora, Praha 1996
- Záturecký, A.P.**, Slovenské příslovia, porekadlá a úslovía, Tatran 1975

Príloha

Dotazník

Ako sa voláš? (Sar tut vičines?)

Koľko máš rokov? (Keci tuke berš?)

1. Doplň. (Pherd'al.)

a.

- God'aver lav mol buter sar.....

- Nane phrala, nane.....

- Andre ňisoste aňi.....na kempel.

- Feder hin te jel čoro, sar.....

- God'aver dženo sikh'ol the peskere.....

- Darand'il'a u ačhel sar.....

- maren pen sar.....

- les hin o jakha sar.....

b. Ktoré z predchádzajúcich slovných spojení si už počul? Vyber si jedno a vysvetli čo znamená. (Save ola god'aver lava imar šund'al? Le tuke avri jekh u phen so oda džan'ol.)

2. Zakružkuj slovo, ktoré sa najviac hodí na dokončenie vety. (Thov kerekate o čače lava.)

- Peľas pre phuv sar phagerdo...

- a. učhal
- b. jandro
- c. čiriklo

- Ajso kheľiben thod'am, kaj...

- a. vigos
- b. del brišind
- c. vika

- Chaľa, mišto na...

- a. zasut'a
- b. pejl'a tele
- c. taš'ila

- Bacht the balvaj hin...

- a. pheňa
- b. phrala
- c. strične phrala

- rovel sar...

- a. paňi
- b. brišind
- c. len

3. Použi vo vete nasledujúce slovo, alebo slovné spojenia. (Ker vakerďa kole lavenca) :

koro mato

pro phure berša

nango pindrango

4. Vyber odpoveď, ktorá najvýstižnejšie popisuje čo nasledujúce vety a slovné spojenia znamenajú. (Thov kerekate palepheňibena save avena nekfeder.)

O Jančus sas pre piri ko Dežis.

- a. Janči býva a stravuje sa u Dežiho. (Deži Jančiho živí.)
- b. Janči vyrába hrnce pre Dežiho.
- c. Janči je pre Dežiho nepodstatný.

te chal choľi

- a. hnevať sa
- b. byť smutný
- c. byť hladný

ačhel/perel jakhendar

- a. byť veselý
- b. byť urieknutý alebo počarovaný
- c. byť slabozraký

čhinel varekaske paťiv

- a. pozvať niekoho na večeru
- b. navštíviť niekoho
- c. uraziť niekoho

cirdel pharo vod'i

- a. povzdychnúť si
- b. pomodliť sa
- c. ťažko pracovať

5. Aké ustálené slovné spojenie používaš ty? Poznáš nejaké iné príslovia v rómčine? Napiš a vysvetli ich význam. (Save pheňibena vakeres tu? Džanes varesave aver god'aver lava?)